

LIBERTAS artikler om og af

Murray Rothbard

Retssystemet på det frie marked

Murray Rothbard

Myten om den offentlige sektor

Murray Rothbard

Rothbards arvegods

Otto Brøns-Petersen

Rothbards naturret

Johan J. R. Espersen

Anarkokapitalisme som et voldelig anarki

Torben Mark Pedersen

Er det anarkokapitalistiske samfund en utopi?

Hasna Eggers

1974: Genfødslen af den østrigske skole i USA

Torben Mark Pedersen

LIBERTAS

Tidsskriftet Libertas

ISSN 0903-9341. © Libertas

Tidsskriftet Libertas, som udgives af selskabet Libertas, er et uafhængigt tidsskrift til fremme af studiet af fri markedsøkonomi og personlig frihed.

Tidsskriftet Libertas postomdeles til medlemmer.

Tidsskriftet er indekseret i Dansk Artikelindeks.

LIBERTAS udgives med støtte fra Kulturministeriet

Offentliggjort materiale – signeret eller usigneret – udtrykker ikke nødvendigvis redaktionens, udgiverens eller medlemmernes holdninger.

For indholdet hæfter alene forfatterne og redaktionen.

Redaktion

Torben Mark Pedersen (ansv.)

Johan J. R. Espersen

Otto Brøns-Petersen

Simon Gardner Mogensen

Hasna Eggers

Peter Kurrild-Klitgaard

Jens Lund Andersen

Redaktionen kan kontaktes på:

torbenmarkp@hotmail.com

Indhold Tema: Murray Rothbard

Temaindledning	3
Retssystemet på det frie marked <i>Murray Rothbard</i>	5
Myten om den offentlige sektor <i>Murray Rothbard</i>	15
Rothbards arvegods <i>Otto Brøns-Petersen</i>	20
Rothbards naturret <i>Johan J. R. Espersen</i>	29
Anarkokapitalisme som et voldeligt anarki <i>Torben Mark Pedersen</i>	39
Er det anarkokapitalistiske samfund en utopi? <i>Hasna Eggers</i>	45
1974: Genfødslen af den østrigske skole i USA <i>Torben Mark Pedersen</i>	51
Den synlige hånd	
Mod en ny frihed	64

Temaindledning

Den 17. juni holder Selskabet Libertas en boglancering i anledning af udgivelsen af den danske oversættelse af Murray Rothbards anarkokapitalistiske hovedværk *For a new liberty. The libertarian manifesto*. Bogen er oversat til dansk af Jonas Ejlersen, og den udkommer med titlen **Mod en ny frihed. Det libertarianiske manifest**.

I den anledning bringer dette særnummer af *LIBERTAS* et optryk af tidligere artikler af og om Rothbard.

LIBERTAS har kun trykt to artikler af **Murray Rothbard**. Den første handler om "Retssystemet på et frit marked" og adresserer mange af de indvendinger, der oftest har været rettet mod ideen om et statsløst samfund. Den anden omhandler "Myten om den offentlige sektor".

Otto Brøns-Petersen skrev i 1995 en artikel om Rothbards arvegods, der giver en strålende oversigt over Rothbards bidrag til økonomi og politisk teori. Rothbard var gået bort tidligere samme år.

Johan J. R. Espersen skriver om Rothbards naturret og om grundlaget for hans politiske filosofi, som han sætter ind i en idehistorisk kontekst og diskuterer nogle af Rothbards største svagheder.

Torben Mark Pedersen skriver om, at der er en ødelæggende indre modsætning i Rothbards filosofiske system, idet selvejerskabet må være ufortabeligt, hvorfor der ikke er noget retssystem, der må have ret til at straffe kriminelle, medmindre de selv har givet deres eksplicite samtykke til det - og hvorfor skulle de gøre det? På samme måde har man heller ikke ret til at forsvare sig voldeligt mod angreb af nogen art inklusiv mod militære angreb, medmindre de udenlandske soldater har givet deres samtykke til, at de må blive skudt på.

Hasna Eggers skriver om, hvorvidt et anarkokapitalistisk samfund er realiserbart i praksis, eller om det forbliver en utopi?

Som den sidste artikel i dette særnummer bringes en artikel af **Torben Mark Pedersen**

om den østrigske skoles fødsel i USA fra 1974 og frem, hvor Rothbard spillede en hovedrolle.

Der har været andre artikler i tidligere numre af *LIBERTAS*, der på samme måde har omhandlet Rothbard. *LIBERTAS* nr. 51 var et temanummer om den østrigske skole, hvori Rune Selsing skrev om Praxeologi, Erik Koed skrev om østrigsk konjunkturteori, og Torben Mark Pedersen om Hayeks, Mises og Rothbards holdning til guldstandarden og free banking. Det er valgt ikke at bringe disse artikler alene pga. det tidskrævende ved at konvertere ældre artikler til nyt designformat.

God læselyst

På redaktionens vegne
Torben Mark Pedersen

LIBERTAS bogarrangement

Murray Rothbard: Mod en ny frihed.

Det libertarianske manifest

Dato: Tirsdag d. 17. juni 2025 kl. 17.00-18.30

Sted: ”Plantekassen” i Indre by kulturhus, Charlotte Amundsens Plads 3, København.

Rothbards hovedværk fra 1973 er blevet udgivet på dansk, oversat af Jonas Ejlersen. I den forbindelse afholdes et boglancerings- og debatarrangement om Rothbards ”Mod en ny frihed”

Oplægsholdere:

- **Mathias Pedersen** præsenterer *Mod en ny frihed*
- **Hasna Eggers** taler om, hvorvidt det anarkokapitalistiske samfund er en utopi

Den danske udgave af *Mod en ny frihed* kan købes med 10% rabat med rabatkoden LIBERTAS på <https://shop21.dk/.../mod-en-ny-frihed-det.../>

Retssystemet på det frie marked

Murray Rothbard

Iet forsøg på at skitsere, hvorledes et "samfund uden statsmagt" — det vil sige et anarkistisk samfund — kunne fungere effektivt, vil jeg først afvise to almindelige, men fejlagtige indvendinger mod dette forsøg.

Anarkiets lovløshed

For det første et argument gående på, at ved selve tilvejebringelsen af sådanne forsvars- og beskyttelsesydelse som domstole, politi eller endda loven i sig selv, smugler jeg simpelthen staten ind i samfundet igen i en anden form, og derfor er det samfundssystem, jeg både analyserer og advokerer for, ikke „rigtig“ anarkisme. Denne form for kritik kan ikke medføre andet end en endeløs diskussion om semantik. Lad mig til en begyndelse definere staten som en institution, der besidder en eller begge (næsten altid begge) af følgende karakteristika: (1) Den erhverver sin indtægt ved fysisk tvang, kendt som beskatning; og (2) den besidder og bevarer oftest et tvangsmonopol over leveringen af beskyttelsesydelse (politi og domstole) i et givet territorielt område. Enhver institution, der ikke besidder nogen af disse karakteristika, er ikke og kan ikke være en statsmagt ifølge min definition. På den anden side definerer jeg et anarkistisk samfund som værende et samfund, hvor der ikke eksisterer en legal mulighed for tvangsmæssig aggression imod noget individs liv eller ejendom. Anarkister er imod staten, fordi dens eksistens er baseret på en sådan aggression, nemlig ekspropriation af privat ejendom gennem skatterne, den tvungne udelukkelse af andre leverandører af beskyttelsesydelse fra dens territorium, samt alle de øvrige plyndrings- og tvangstiltag, der opbyg-

ges på disse tvillinger af overgreb på individets rettigheder.

Ej heller er min definition af staten arbitrær, da disse to karakteristika er indeholdt i, hvad der generelt er anerkendt som stater gennem historien. Staten har ved hjælp af fysisk tvang tildelt sig selv retten til et de facto tvangsmonopol af beskyttelsesydelse i dens egen territoriale jurisdiktion. Men det er absolut konceptuelt muligt, at sådanne serviceydelse kan leveres af private, ikke-statslige organisationer, og historisk set er sådanne ydelse blevet udbudt af andre organisationer end statsmagten. At være modstander af staten er dermed ikke nødvendigvis ensbetydende med, at man er modstander af de serviceydelse, denne ofte er blevet forbundet med; at være modstander af staten indikerer ikke nødvendigvis, at vi skal være modstandere af politi, domstole, voldgift, udstedelse af mønter, postservice eller jernbaner og motorveje. *Nogle* anarkister har været modstandere af politiet og af ethvert fysisk tvangsmiddel i forsvaret af individ og ejendom, men dette er ikke en naturlig del af, og er fundamentalt irrelevant for den anarkistiske indstilling, der er præcist defineret ved opposition til enhver fysisk tvang som — eller i forbindelse med — aggression imod individer og ejendom.

Beskatningens afgørende rolle ses af den kendsgerning, at staten er den eneste institution eller organisation i samfundet, der regelmæssigt og systematisk erhverver sin indtægt ved hjælp af fysisk tvang. Alle andre individer eller organisationer erhverver sig indtægt ved frivillige metoder, enten (1) gennem det frivillige salg af goder og serviceydelse til forbrugere på markedet eller (2) gennem frivillige gaver og donationer fra medlemmer eller andre donorer. Hvis jeg afstår fra at købe havre-

gryn på markedet, kommer havregrynsproducenterne ikke efter mig med våben eller trussel om indespærring i et forsøg på at få mig til at købe. Det er kun staten, der er i stand til dette; kun staten kan konfiskere min ejendom eller anbringe mig i et fængsel, hvis jeg ikke betaler min skat. Det ses derfor, at kun staten eksisterer på basis af — og har hele sin eksistens baseret på — tvangsmæssig udplyndring af privat ejendom.

Det er ikke legitimt at angribe denne slags analyse ved at indvende, at på en eller anden måde er købet af havregryn „tvunget“; også her vil vi ende i en endeløs semantik-diskussion. Udover andre indvendinger, jeg ikke vil gennemgå her, vil jeg ganske simpelt konstatere, at anarkister er interesserede i afskaffelsen af følgende type handlinger: aggressiv fysisk vold mod individ og ejendom, og det er således, vi definerer „tvang“. Enhver, der stadig er utilfreds med denne brug af ordet „tvang“ kan simpelthen eliminere ordet fra diskussionen og erstatte det med „fysisk vold eller truslen derom“ — med det eneste tab bestående i den litterære stil og ikke i argumentets substans. Hvad, anarkismen anbefaler, er da at afskaffe staten, det vil sige at afskaffe den regulative institution, der er baseret på aggressiv tvang.

Det er næppe nødvendigt at tilføje, at staten vanemæssigt opbygger sin tvangsmæssige indtægtskilde ved at addere en bunke af andre aggressioner mod samfundet, rangerende fra økonomisk kontrol til forbydelsen af pornografi til statsreligion til masse mord mod civile begået i organiseret krigsførelse. Staten kræver og udøver et forbrydelsesmonopol over sit territorium.

„Det nye menneske“

Det andet kritikpunkt, jeg vil afvise, inden jeg påbegynder hoveddelen af denne artikel, er den almindelige anklage, at anarkister „antager, at alle mennesker er gode, og at der uden staten ikke ville blive begået forbrydelser“. Kort skitseret skulle anarkismen antage, at ved afskaffelsen af statsmagten skulle der opstå et nyt anarkistisk menneske, samarbejdsvilligt, humant og velgørende, så kriminaliteten ikke længere ville forpuste samfundet. Jeg må indrømme, at jeg har svært ved at forstå grundla-

get for denne anklage. Ligeegyldigt hvilket syn andre anarkister lægger for dagen — og jeg tror ikke på, at de er tilhængere af det synspunkt — tilslutter jeg mig ikke dette synspunkt. Jeg antager, som de fleste andre, at menneskeheden er en blanding af gode og onde, af samarbejdsvillige og kriminelle.

Min opfattelse er, at det anarkistiske samfund maksimerer tendenserne for det gode og samarbejdet, mens det minimerer både muligheden for og den moralske legitimitet af ondskab og kriminalitet. Hvis det anarkistiske synspunkt er korrekt, og staten dermed faktisk er den store legaliserede og socialt legitime kanal for alle slags asociale forbrydelser såsom tyveri, afpresning, masse mord over en massiv skala, er det afgjort, at afskaffelsen af en sådan kriminel drivkraft ikke ville kunne betyde andet end en fordel for det gode i mennesket og modvirke det onde.

Endnu et argument: Dybest set kan *intet* socialt system, hvad enten det er anarkistisk eller statsbaseret, fungere uden, at næsten alle mennesker er „gode“ i den forstand, at de ikke alle er tilhængere af at overfalde og udplyndre deres naboer. Hvis alle var tilbøjelige hertil, ville ingen mængde af beskyttelsesydelse — statslige eller private — være tilstrækkelig til at afværge det totale kaos. Jo mere folk er tilbøjelige til at være fredelige og ikke at udøve aggression mod naboer, jo bedre vil *ethvert* socialt system fungere, og jo færre ressourcer vil være nødvendige for opretholdelsen af politimæssig beskyttelse. Det anarkistiske synspunkt antager — givet menneskets natur, givet den til enhver tid eksisterende grad af godhed eller ondskab — at anarkismen vil maksimere mulighederne for det gode og minimere mulighederne for det onde. Resten afhænger af hvilke værdinormer, samfundets enkelte medlemmer besidder. Det sidste punkt, der bør fremføres, er, at anarkismen ved at eliminere det levende eksempel på kriminalitet og social legitimitet af kriminalitet, som statens massive legaliserede kriminalitet udgør, i vid udstrækning vil fremme de fredelige værdinormer i folks sind.

Det unødvendige onde

Jeg har ikke her mulighed for at beskæftige mig med de talrige argumenter til anarkismens

forsvar eller imod staten — moralsk, politisk og økonomisk. Ej heller vil jeg her diskutere de forskellige goder og ydelser, som staten leverer, og vise, hvorledes private individer og grupper ville kunne levere dem langt mere effektivt på det frie marked. Her vil jeg kun beskæftige mig med det måske vanskeligste område; det område, hvor det næsten er universelt accepteret, at staten skal eksistere og fungere, selvom det kun er som et „nødvendigt onde“ i stedet for som et positivt gode: Det helt afgørende behov for beskyttelse og forsvar af liv og ejendom mod aggression. Det er universelt accepteret, at staten er af afgørende betydning for at sikre os politibeskyttelse, juridisk løsning af uoverensstemmelser samt overholdelse af kontrakter, og derfor at skabelsen af loven i sig selv må være tvungen. Min påstand er, at alle disse — indrømmet — nødvendige beskyttelsesydelser kan leveres af det frie marked af private og institutioner på markedet, både tilfredsstillende og langt mere effektivt, end tilfældet er i dag.

En enkelt vigtig advarsel før jeg går videre: Nye forslag som anarkisme bliver næsten altid afvist ud fra den implicite antagelse, at det nuværende eller statsbaserede system fungerer grænsende til perfektion. Enhver mangel, ethvert problem ved anskueliggørelsen af det anarkistiske system bliver betragtet som en fordel for det statsbaserede og er nok til at afvise anarkismen. Det er implicit antaget, at staten udfører sit selvpåtagne job med beskyttelsen af liv og ejendom til den yderste perfektion. Alt, vi her vil gøre, er at fremhæve statens mørke og usammenlignelige fortid: Ingen kombination af private røverbander kan på nogen måde sammenlignes med statens enestående samling af tyverier, konfiskationer, undertrykkelse og masse mord. Ingen samling af mafiefamilier eller bankrøvere kan tilnærmelsesvis sammenlignes med Hiroshima og Dresden og deres fortilfælde gennem menneskehedens historie.

Denne pointe kan fremstilles mere filosofisk: Det er illegitimt at sammenligne anarkismens og etatismens meritter ved at tage det nuværende system for givet og dernæst kritisk at analysere det anarkistiske alternativ. Hvad vi bør gøre, er at starte fra punkt nul og dernæst kritisk analysere begge fremstillede alternativer. Antag for eksempel, at vi pludse-

ligt dukkede op på jorden på ny, og at vi blev konfronteret med spørgsmålet om, hvilket socialt samfundssystem, vi ville bruge. Og antag dernæst, at nogle foreslog: „Vi er alle tvunget til at lide under de af os, der ønsker at foretage overgreb på deres medmennesker. Lad os få denne forbrydelse stoppet ved, at vi overdrager alle vores våben til familien Jensen, og samtidig overdrager vores ultimative magt til at afgøre uoverensstemmelser til denne familie. På denne måde vil Jensen-familien med deres monopol på tvang og med ultimativ magt til afgørelse af uoverensstemmelser være i stand til at beskytte os imod hinanden.“ Jeg indrømmer, at dette forslag ville få en meget kold modtagelse, måske med undtagelse af hos familien Jensen. Og dog er dette netop det sædvanlige argument for statens eksistens. Når vi starter fra punkt nul som i eksemplet med familien Jensen, er spørgsmålet om „hvem vogter vogterne?“ ikke længere blot et vedvarende hul i statsteorien, men en uoverstigelig barriere for dens eksistens.

En afsluttende advarsel: Anarkisten er altid handicappet i forsøget på at forudsige det fremtidige anarkistiske samfund, fordi det er umuligt for observatører at forudsige frivillige sociale arrangementer, herunder leveringen af goder og ydelser, på det frie marked. Antag for eksempel, at dette var år 1874, og at nogen forudsagde, at vi med tiden ville få en radioproducerende industri. For at være i stand til at levere en vellykket sådan forudsigelse, skal man da være i stand til umiddelbart at fortælle, hvor mange producenter der vil være om et århundrede, hvor store de vil være, hvor de vil være placeret, hvilken teknologi og hvilke marketing-teknikker, de vil bruge, og så fremdeles?

Det er indlysende, at et sådant krav ville være meningsløst, og det samme er tilfældet med kravet om et præcist portræt af, hvorledes beskyttelsesaktiviteterne på markedet vil være organiseret. Anarkismen advokerer for opløsningen af statsmagten og skabelsen af sociale og markedsarrangementer, og for at disse arrangementer vil være langt mere fleksible og mindre forudsigelige end de politiske institutioner. Det bedste, vi kan gøre, er at give brede vejledninger og perspektiver omkring formen af et projekteret anarkistisk samfund.

En vigtig pointe er, at den teknologiske udvikling gør anarkistiske arrangementer særdeles realiserbare. For eksempel kan vi se på eksemplet med fyrstårne, hvor det ofte fremføres, at det er uigennemførligt for private fyrpassere at sejle ud til hvert enkelt skib og kræve betaling for brug af lyset. Rent bortset fra, at dette argument overser eksistensen af velfungerende private fyrstårne i tidligere tider — såsom i England i det attende århundrede — er det i dag langt mere enkelt at kræve betaling via moderne teknologi. Det vil sige, at skibet kunne betale for en elektronisk kontrolleret lydbølge, der automatisk ville tænde fyrstårnet for de betalende skibe.

Det frie markeds retssystem

Lad os nu anskue problematikken om, hvorledes stridigheder — især stridigheder omkring påståede overgreb på liv og ejendom — kunne blive løst i det anarkistiske samfund. For det første skal det noteres, at alle stridigheder involverer to parter: Sagsøgeren, det påståede offer for forbrydelsen, og den sagsøgte, den påståede aggressor. I mange tilfælde af kontraktbrud vil naturligvis begge involverede parter hævde, at modstanderen er den skyldige, og dermed er begge samtidig sagsøger og sagsøgte.

En vigtig pointe er, at i ethvert samfund — statsbaseret eller anarkistisk — er det nødvendigt at have en mulighed for at afgøre stridigheder og dermed skabe flertalskonsensus i samfundet.

Der ville ikke være brug for domstole eller opmænd, hvis alle var alvidende og øjeblikkelig vidste hvilke personer, der var skyldige i enhver forbrydelse eller ethvert kontraktbrud. Da ingen af os er alvidende, er det nødvendigt, at vi har en metode, hvorved vi kan afgøre skyldsspørgsmålet på legitim vis. Det vil sige afgørelser, der vil blive accepteret af flertallet af befolkningen.

For det første kan en uoverensstemmelse blive løst af frivillighedens vej de to parter imellem, enten uden hjælp udefra eller med hjælp fra en tredjemand. Dette tilvejebringer intet problem og vil automatisk blive accepteret af størstedelen af samfundet. Det er endda accepteret nu i et samfund, der er meget min-

dre præget af de anarkistiske værdinormer omkring fredeligt samarbejde. For det andet kan de to parter — ude af stand til at opnå enighed — frivilligt afgøre, at de vil gøre brug af en opmand. Denne afgørelse kan tages, når der er opstået en uoverensstemmelse, eller der kan tages højde for situationen allerede i den oprindelige kontrakt. Igen er der intet til hinder for, at et sådant arrangement kan opnå legitimitet.

Privat rets historie

Selv i den nuværende statsbaserede æra har den notoriske ineffektivitet og den tvungne og bureaukratiske procedure i de politisk styrede retssystemer tvunget voksende antal af borgere til at vende sig mod frivillige ekspert-afgørelser for at opnå en hurtig og harmonisk afgørelse.

William C. Wooldridge skrev:

”at omfanget af voldgiftsavgørelser er vokset i en sådan grad, at det har givet domstolene en sekundær rolle i mange tilfælde og gjort dem fuldstændigt overflødige i andre. Den frygt, domstolene har haft, om at voldgiftsdomstolene fuldstændig ville „presse“ dem ud fra deres jurisdiktion, er blevet opfyldt i en grad, man næppe havde forventet. Forsikringsselskaber afgør over halvtreds tusinde krav om året hinanden imellem gennem voldgift, og den amerikanske forening for uafhængige voldgifter (American Arbitration Association, AAA) — med hovedkvarter i New York og mere end femogtyve områdekantorer i USA — foretog forrige år mere end to tusinde afgørelser. AAA har treogtyvetusinde ansatte, der fungerer som voldgiftsmænd, og derved overstiger det private marked for retsafgørelser sandsynligvis det samlede juridiske personale i USA. Læg hertil det ukendte antal af individer, der er opmænd indenfor forskellige industrier eller områder uden en formel tilknytning til AAA. Dermed bliver den kvantitativt sekundære rolle, de officielle domstole spiller, tydelig.”¹

Wooldridge tilføjer den vigtige pointe, at i tillæg til voldgiftsavgørelsernes hurtighed i sammenligning med domstolene, kan voldgiftsmændene fortsætte som opmænd uden

¹ Wooldridge, William C. *Uncle Sam, the Monopoly Man*. New Rochelle, New York: Arlington House, 1970, p. 101.

hensyntagen til den officielle regeringsbestemte lov; underforstået skabes der herved et privat lovsystem baseret på frivillighed.

Wooldridge fastslår:

”Med andre ord har systemet med frivillige domstole udviklet sig sideløbende med et privat lovkompleks; statens love er skabt gennem den samme proces. ... Det vil sige, at ved en privat afgørelse mellem to mennesker har en sideløbende ’lov’ erstattet den officielle lov. Dekreter og love fra de styrende organer i et samfund er ophørt med at fungere og er blevet erstattet af et regelsæt, der implicit eller eksplicit er anerkendt af parterne.“

Wooldridge konkluderer: „Hvis en forligsmand kan vælge at ignorere en ødelæggende regel eller de begrænsninger, der er indbygget i det foreliggende krav (og det er generelt accepteret at en forligsmand har denne magt), kan man betragte voldgift som et praktisk revolutionært instrument, hvormed man kan frigøre sig selv fra statens love.“²

Det kan måske gøres gældende, at voldgift kun virker effektivt og med succes, fordi domstolene håndhæver voldgiftsmandens afgørelse. Wooldridge påpeger her, at voldgiftsavgørelser ikke kunne gennemføres med de amerikanske domstoles hjælp før 1920, men at denne kendsgerning ikke afholdt de frivillige voldgiftsavgørelser fra at være succesfulde samt voldsomt i fremgang både i USA og England. Han fremhæver endvidere de succesfulde handelsdomstole, der har eksisteret siden middelalderen; de selvsamme domstole som succesfuldt udviklede hele lovkomplekset vedrørende handel. Ingen af disse domstole besad retten til at gennemtvinge en afgørelse. Wooldridge kunne også have fremhævet søforhørene, der på lignende vis skabte søloven.

Hvordan kunne disse private, „anarkistiske“ og frivillige domstole sikre accept og efterfølgen af deres afgørelser? Simpelthen ved hjælp af social ostrakisme (samfundsmæssig boykotning af misdæderen), og ved at nægte ethvert fremtidigt samarbejde med handlende, der ikke ville følge afgørelsen. Denne metode med frivillig „gennemtvungning“, viste sig at være særdeles succesfuld.

Wooldridge skriver:

² Ibid., pp. 103–104.

”Handelsdomstolene var frivillige, og hvis en mand ignorerede deres afgørelser, kunne han ikke blive sendt i fængsel. ... Ikke desto mindre er det indlysende, at ... deres afgørelser generelt blev respekteret endda også af taberne; ellers ville man aldrig have brugt dem fra begyndelsen. ... Handelen gjorde deres domstole funktionsdygtige ved simpelthen at enes om at overholde deres resultater. Den handlende, der brød med den enighed, blev ikke sendt i fængsel, men ej heller ville han kunne fortsætte med at være handelsmand særligt længe, for den afvisning hans tidligere kolleger nu udviste ... viste sig langt mere effektiv end fysisk tvang.“³ Senere i historien har disse frivillige metoder fortsat med at vise sig yderst funktionelle. Wooldridge skriver:

”Det var netop i årene før 1920, hvor voldgiftsavgørelser ikke kunne håndhæves gennem lovsystemet, at voldgiften for alvor fængede i det amerikanske handelsamfund. Dens popularitet, opnået på et tidspunkt, hvor det at enes om forligsavgørelser nødvendigvis måtte være så frivilligt som aftalen i sig selv, skaber tvivl om hvorvidt den lovmæssige tvang var nødvendig for afgørelse af de fleste uoverensstemmelser. De tilfælde, hvor man afslog at følge en forligsmands afgørelser, var sjældne; en af grundlæggerne af AAA kunne ikke erindre et eneste tilfælde. Ganske som for deres forgængere i middelalderen var det ikke nødvendigt for de amerikanske handelsfolk at bruge andre sanktioner end dem, de kollektivt kunne påføre hinanden. En, der nægtede at betale erstatning, kunne finde sig selv uden mulighed for at bruge voldgiften i fremtiden, eller hans navn kunne blive offentliggjort ...; disse straffe blev frygtet langt højere end den straf, der blev pålagt for at bryde kontrakterne.

Frivillige og private voldgiftsavgørelser blev frivilligt efterfulgt, hvis ikke som følge af en æressag, så i det mindste ud fra forretningsmandens selvinteresse, da han ellers meget hurtigt ikke ville være i stand til at opnå afgørelser i fremtidige uoverensstemmelser.“⁴

Det skal her pointeres, at med moderne teknologi er det langt simplere at samle og udbrede information omkring menneskers

³ Ibid., pp. 95–96.

⁴ Ibid., pp. 100–101.

kreditværdighed og oplysninger om, hvorvidt folk overholder eller bryder afgørelser truffet af frivillige instanser. Antageligvis ville man i et anarkistisk samfund se en voldsom ekspansion af denne form for informationsudbredelse, og derved lette ostrakisme eller boykotning af folk, der bryder kontrakter eller voldgiftsavgørelser.

Udvælgelse: Dommere på det frie marked

Hvordan ville opmænd eller „dommere“ blive valgt i et anarkistisk samfund? På samme måde som de bliver valgt nu, og som de blev valgt i tidsalderen med frivillige domstole: „Dommerne“ med det bedste ry for effektivitet og ærlighed ville blive valgt af markedets parter. Som i de øvrige markedsprocesser ville „dommeren“ med de bedste og mest retfærdige afgørelser få de fleste sager til afgørelse og dermed få en stigende omsætning, og „dommerne“ med et dårligt ry ville kun i meget kort tid kunne nyde deres klienters tillid og ville derfor blive nødt til at skifte profession.

Ægteparret Tannehill udtrykker det således: „... fortalerne for statsmagten ser udøvelsen af magt (statens legitime magt) som den eneste løsning på sociale uoverensstemmelser. Ifølge disse ville, hvis ikke alle i samfundet var tvunget til at bruge det samme retssystem, ... uoverensstemmelser blive uløselige problemer. Åbenbart går det ikke op for dem, at stridende parter selv er i stand til frit at vælge opmænd.

... De har ikke indset, at parterne rent faktisk ville være i en bedre position, hvis de kunne vælge mellem konkurrerende voldgiftsdomstole, hvorved de kunne opnå konkurrencens og specialiseringens fordele. Det burde være indlysende, at et retssystem, der har et garanteret monopol gennem den fastlagte lovgivning, ikke kan give så kvalitativt en god service som det frie markeds domstole, som nødvendigvis må konkurrere om kunderne. ...

Måske er det mindst brugbare argument til fordel for statslige domsafgørelser det argument, der hævder, at statsligt udpegede dommere i større grad er upartiske, fordi de befinder sig uden for markedet og dermed ikke har noget interessefællesskab. ... Det, at man skylder staten tak for sit job, er bestemt ikke

en garanti for upartiskhed! En statsligt udpeget dommer har altid tendens til at være på statens side, da det er fra den, han modtager sin løn og magt! På den anden side er det nødvendigt for en opmand, der sælger sine ydelser på markedet, altid at være så skrupelløs ærlig, retfærdig og upartisk som muligt, da han ellers ikke længere kan tiltrække kunder. For en opmand på det frie marked afhænger hele hans livsførelse af hans retfærdighedssans og evne til at afgøre uoverensstemmelser.“⁵

Endvidere kunne parter, der indgår en kontrakt, være interesserede i at enes om en eller flere domstole på forhånd: ”Det ville være både mere økonomisk og i de fleste tilfælde fuldt tilstrækkeligt kun at have et voldgiftsagentur til afgørelse af striden. Men hvis parterne følte, at en yderligere appel kunne være nødvendig, og var villige til at risikere den ekstra udgift, kunne man sikre sig afgørelser fra to eller flere på hinanden følgende agenturer. Navnene på disse agenturer kunne skrives i kontrakten, opført i orden fra ‘første appeldomstol’ til ‘sidste appeldomstol’. Det ville hverken være nødvendigt eller ønskeligt kun at have en enkelt, endelig appeldomstol for alle samfundets borgere, sådan som vi har det i dag i Højesteret.“⁶

Ikke-kontraktlige tvister

Retlige tvister er dermed ikke et problem for anskueliggørelsen af et frit samfund. Men hvad med erstatningssager eller voldelige overfald, hvor der ikke har været en forudgående kontrakt? Eller antag, at den, der bryder kontrakten, afviser at følge voldgiftsavgørelsen? Er ostrakisme nok? For at gøre det kort, hvordan kan domstole udvikles på det frie marked i det anarkistiske samfund således, at de vil have magt til at gennemtvinge retsmæssige afgørelser overfor kriminelle eller kontraktbrydere?

I bredt perspektiv består beskyttelsesydelser af vagter eller politi, der bruger magt til at forsvare liv og ejendom mod angreb, og af dommere eller domstole, hvis rolle det er at bruge socialt accepterede procedurer til at afgøre, hvem der er de kriminelle og sideløbende at

⁵ Tannehill, Morris & Linda Tannehill. *The Market for Liberty*. New York: Laissez Faire Books, Inc., 1984, pp. 65–67.

⁶ Ibid., p. 68.

håndhæve juridiske afgørelser som for eksempel skadeserstatning eller overholdelse af kontrakter. På det frie marked er der mange muligheder for samspillet mellem private domstole og politiet.

De kan være vertikalt forbundet eller deres ydelser kan leveres af forskellige firmaer. Desuden er det mere end sandsynligt, at politifunktioner i vid udstrækning ville blive leveret af forsikringsselskaber, der ville levere en beskyttelse mod forbrydelser til deres klienter. I det tilfælde vil forsikringsselskabet betale ofrene erstatning for overgrebet og dernæst følge forbryderne i retssystemet for at genvinde deres tab. Der er en naturlig markedssammenhæng mellem forsikringsselskaber og beskyttelsesydelser, da der skal udbetales mindre i erstatninger proportionalt med deres evne til at holde kriminaliteten nede.

Domstole kan enten opkræve gebyrer for deres ydelser, som tabere af sagerne skal betale, eller de kan eksistere på månedlige eller årlige ydelser fra deres klienter, der enten kan være enkeltpersoner eller politiet eller forsikringsselskaber.

Antag for eksempel, at Jensen er den forurettede part, enten fordi han er blevet overfaldet eller bestjålet, eller fordi en voldgiftsavgørelse i hans favør ikke er blevet opfyldt. Jensen tror, at Olsen er den skyldige i forbrydelsen. Jensen går da til domstol A, hvor han er kunde, og anklager Olsen. Ifølge min opfattelse kendetegnes det anarkistiske samfund ved at være et samfund, hvor ingen legalt kan tvinge nogen, der ikke er en dømt kriminel til at gøre noget som helst, da det ville være en aggression mod en uskyldig mands liv eller ejendom. Derfor kan domstol A kun invitere og ikke tilsige Olsen til at deltage i retssagen mod ham. Selvfølgelig vil Olsens side af sagen ikke blive hørt, hvis Olsen hverken møder op eller sender en stedfortræder eller repræsentant for ham. Retssagen mod Olsen fortsætter. Antag, at domstol A finder Olsen uskyldig. Ifølge min opfattelse, der er en del af det generelt accepterede regelsæt for det anarkistiske samfund, er det indlysende, at dette ender sagen, medmindre Jensen kan påvise væsentlige fejl ved rettergangen eller kan bevise rettens inkompetence.

Antag dernæst, at domstol A finder Olsen

skyldig. Olsen kan acceptere dommen, fordi han er klient ved den samme domstol, fordi han ved, han er skyldig, eller af en helt anden grund. I det tilfælde vil domstol A fortsætte retsopgøret med Olsen. Ingen af disse eksempler giver anledning til problemer for vores billede af det anarkistiske samfund. Men antag i stedet, at Olsen modsætter sig afgørelsen: Han går derfor til sin domstol B, og sagen genoptages der. Antag, at domstol B også finder Olsen skyldig. Igen forekommer der ikke noget problem, da regelsættet for det anarkistiske samfund vil kræve, at dette afslutter sagen: Begge parter har haft deres mulighed for at blive hørt i retten — vel at mærke i domstole, de selv har valgt — og disses afgørelser af skyldspørgsmålet er enslydende.

Antag derimod den mest vanskelige situation: At domstol B frifinder Olsen. De to domstole, hvor begge parter har hver deres, har modsatrettede domsafsigelser. I det tilfælde vil de to domstole gå til en appeldomstol eller til voldgift. Der er ikke umiddelbart noget problem her vedrørende appelsagen. Som i tilfældet med håndhævelse af kontrakter, er det nærliggende, at de forskellige private domstole i samfundet vil have forudgående aftaler om at overgive deres uoverensstemmelser til en bestemt appeldomstol. Hvordan vil dommerne til appeldomstolen blive valgt? Igen — som i tilfældet med de første dommere på markedet — vil de blive valgt på deres ry for effektivitet, ærlighed og integritet. Det er indlysende, at ineffektive eller uhæderlige dommere vil kun i et meget begrænset omfang kunne forvente at blive valgt af andre domstole til at varetage en appelsag. Pointen er her, at der intet behov er for en legalt etableret eller institutionaliseret entydig monopolappeldomstol, sådan som staten nu leverer. Der findes ingen grund til, at der ikke skulle opstå en mængde af effektive og ærlige appeldomstole, der ville blive valgt af stridende domstole. Appeldomstolen afsiger sin kendelse, og domstolene sørger for at gennemføre den. I vores eksempel vil Olsen nu for eksempel være skyldig, medmindre han kan påvise fejl ved appelrettens sagsbehandling.

Intet samfund kan have ubegrænsede juridiske appelmuligheder, da der i det tilfælde ingen idé ville være i at have dommere eller

domstole. Derfor har ethvert samfund — statsbaseret eller anarkistisk — brug for en socialt acceptabel grænse for retssager og appelmuligheder. Jeg foreslår: „Reglen om, at to domstoles enige afgørelser afgør sagen.“ Tallet to er ikke et arbitrært valgt tal, da det afspejler den kendsgerning, at der er to parter — sagsøgeren og den sagsøgte — i enhver kriminel handling.

Magt til domstolene?

Hvis domstolene skal tildeles magt til at gennemtvinge afgørelser overfor de skyldige, bringer det så ikke samtidig staten tilbage i en anden form og derved en ophævelse af anarkismen? Nej, for i begyndelsen af denne tekst definerede jeg eksplicit anarkisme på en sådan måde, at man ikke kunne udelukke brugen af magt i beskyttelsesøjemed — beskyttelse af liv og ejendom — udøvet af private beskyttelsesbureauer. På samme måde er det ikke at bringe staten tilbage, hvis man tillader individer eller grupper af individer at udøve magtanvendelse for at beskytte sig selv mod aggression eller at ansætte vagtfolk eller politi-bureauer til det selsomme forsvar af liv og ejendom.

Det skal her bemærkes, at i det anarkistiske samfund vil der ikke eksistere en offentlig anklager, som fører sag på vegne af „samfundet“. Kun ofrene kan lægge sag an mod de påståede kriminelle. Hvis det skulle vise sig, at disse ofre var absolutte pacifister, som er modstandere af endog udøvelsen af selvbeskyttende magtanvendelse, ville de simpelthen ikke anlægge sag ved domstolene eller på anden måde tage skridt til „hævn“ overfor de kriminelle. I et frit samfund vil den mulighed være en rettighed. Hvis der er tale om mord, vil den dræbtes efterladte kunne anlægge sag mod morderen.

Hvad vil der ske, hvis et medlem af Nielsen-familien dræber et medlem af Frandsen-familien, og Frandsen-familien ikke er klienter hos hverken et forsikringsselskab, politibureau eller domstol, men beslutter sig for selv at gøre gengæld? Da der i et anarkistisk samfund ingen tvangsmæssige foranstaltninger findes overfor ikke-kriminelle, ville Frandsen have ret til dette. Ingen kan tvinges til at tage sine tvister til domsafsigelse i en retssal. Det er indlysende, at når retten til at ansætte politibureauer eller domstole udledes af retten til selvforsvar,

vil det være inkonsistent og i modsætning til selve grundlaget for det anarkistiske samfund at intervenere i en sådan handlemåde. Antag, at Frandsen finder den Nielsen, han antager, er morderen, og dræber ham som hævn. Hvad vil der da ske?

Frandsen kan risikere, at de resterende fra familien Nielsen lægger sag an mod ham. Her må det understreges, at i det anarkistiske samfunds regelsæt baseret på forsvar mod aggressioner, vil domstolene ikke være i stand til at tage skridt overfor Frandsen, hvis han dræbte den rigtige Nielsen (meget kontroversielt problem omkring udmålingen af straf på det frie marked. Se Murray Rothbard: *The Ethics of Liberty* for et forsøg på svar). Hans problem ville opstå, hvis det blev afsløret, at han rent faktisk dræbte den forkerte Nielsen. I det tilfælde ville Frandsen blive fundet skyldig i mord. Det er indlysende, at i langt de fleste tilfælde vil individer ønske at afklare slige problemer ved at gå til domstolene og derved opnå en social accept for deres „gengældelsesaktion“ — ikke for domshandlingen, men for selve afgørelsen af hvem, der er den skyldige. Formålet med selve den juridiske process er at finde en generelt accepteret måde til at afgøre, hvem der er den skyldige i en given strid. Den juridiske proces er ikke i sig selv et gode: I for eksempel et tilfælde af overlagt mord, som da Jack Ruby dræbte Lee Harvey Oswald på direkte TV, er der intet behov for en kompleks juridisk proces, da morderens navn er indlysende for alle.

Uærlige retssystemer

Men vil der ikke eksistere en mulighed for, at en privat domstol kunne vise sig ineffektiv og uærlig? Eller, at en privat politistyrke viser sig at være kriminel og afpresser andre kriminelle eller skaffer sig indtægter ved hjælp af tvang?

Selvfølgelig kan sådanne tilfælde opstå givet menneskets natur. Anarkismen er ikke en vidunderkur, som kurerer alt. Men den vigtige pointe er, at markedskræfterne eksisterer og er i stand til at udføre en grundig kontrol af, at sådanne muligheder ikke udnyttes. Især kontrasten til et samfund hvor der eksisterer en statsmagt er tydelig. For det første vil såvel dommere som voldgiftsdommere nyde fremgang på et marked proportionalt med deres

ry for effektivitet og objektivitet. For det andet eksisterer der på det frie marked effektive midler overfor uærlige domstole og kriminelle politibureauer, nemlig konkurrerende domstole og politibureauer, hvortil utilfredse ofre kan henvende sig. Dette er markedets ægte og effektive kontrolmuligheder. Ægte i modsætning til statens kontrol, hvor alle de påståede kontrolorganer såvel som de, der skal kontrolleres, er i hænderne på monopolregeringen. Givet statens monopol på beskyttelsesydelse, hvad hindrer da staten i at bruge sit monopol til tvangsmæssig fjernelse af borgernes værdier? Hvilke kontrolmuligheder findes overfor staten? Ingen! Undtaget den ekstremt vanskelige udvej med en revolution mod en overmagt, der kontrollerer samtlige våben. Staten leverer i sig selv en formidabel mulighed for legitimeret kriminalitet og aggression, da den i sig selv er baseret på forbrydelsen „skattetyveri“ og på tvangsmonopolet på beskyttelsesydelse. Det er staten, der fungerer som en gigantisk „svindel-beskyttelsesindustri“ over en bred kam. Det er staten, der siger: „Betal for jeres beskyttelse, ellers ...“. I lyset af statens iboende kriminelle aktivitet er muligheden for, at der skulle opstå et tilsvarende monopol fra et eller flere politibureauer, relativt begrænset.

Det skal understreges, at et vigtigt element i statens magt er den legitimitet, den har opnået i flertallets øjne. Den kendsgerning, at efter århundreders propaganda anses statens udplyndring af borgerne næsten som en velgørende gerning. Beskatning anskues normalt ikke som tyveri, ej heller krig som masse mord, eller værnepligt som slaveri. Hvis en privat „svindelbeskyttelsesindustri“ skulle opstå på det frie marked, ville denne mangle den sociale legitimitet, som det er lykkedes staten at akkreditere sig selv med gennem flere århundreder. Uden en sådan legitimitet ville denne selvudnævnte monopolistiske beskyttelsesindustri se sig selv modgået af såvel den samlede befolkning som af de øvrige politibureauer og domstole på det frie marked. Givet disse markedets kontrolmuligheder vil det være højst usandsynligt, at det frie samfund vil ændres til et samfund styret af kriminelle. Historisk har det været uhyre svært for en stat at opstå, hvor der før ingen har været. Normalt er den kommet ved hjælp

af en udefra kommende besættelse. Selv dette vil dog være ekstremt vanskeligt, hvilket dog ikke skal vises her.⁷

I den anarkistiske debat har der været en voldsom diskussion om, hvorvidt de private domstole skulle baseres på et fælles lovsystem. Der er blevet gjort forsøg på at udarbejde et system, hvor love eller standardafgørelser af domstolene ville variere totalt fra den ene til den anden.⁸ Men efter min opfattelse bør alle rette sig efter et grundlæggende lovsystem — og her tænker jeg især på forbydelsen af aggression mod liv og ejendom — netop for at kunne opfylde definitionen af det anarkistiske samfund som et system, hvor der ikke eksisterer en legal mulighed for sådan en aggressionsform. Det er indlysende, at hvis en domstol skal kunne legitimeres, skal den følge det basale libertarianske „lov“-princip om ulovligheden af overgreb på liv og ejendom.

I modsætning til dette generelle lovsystem kan andre aspekter af domstolenes afgørelser legitimt variere fra sag til sag i overensstemmelse med markedet. Ligeledes kan domstolenes sprogbrug, antal dommere og så fremdeles variere fra sag til sag.

Der er andre problemer med det grundlæggende lovsystem, som jeg ikke vil komme ind på her. For eksempel spørgsmålet om den legitime afstraffelse af dømte forbrydere, det vil sige strafudmålingen — naturligvis eksisterer dette problem også i det nuværende statsbaserede lovsystem.⁹ Den vigtige pointe er imidlertid, at staten ikke er en nødvendighed for at skabe de legale principper eller deres udformning. Det meste af det lovsystem, vi har i dag, er rent faktisk vokset op udenfor statens regi. Skabt af dommere, der ikke har lavet loven, men ved afgørelser baseret på alment accepterede principper, opstået på baggrund af vane eller fornuft.¹⁰ Idéen om, at staten er nødven-

⁷ Se for en uddybning: Rothbard, Murray. *Conceived in Liberty*. Vol. 1–4. San Francisco: Cobden Press, 1986.

⁸ Friedman, David. *The Machinery of Freedom*. New York: Harper and Row, 1973.

⁹ Se for en uddybning: Rothbard, Murray. *For A New Liberty*. New York: Macmillan, 1973.

¹⁰ Leoni, Bruno. *Freedom and the Law*. Princeton, New Jersey: D. Van Nostrand Co., 1961.

dig for at skabe love, er derfor lige så meget en myte, som det er en myte, at staten skal levere postservice eller politiets ydelser.

Jeg håber, at jeg her har fået indikeret et anarkistisk system til afgørelser af uoverensstemmelser. Et system, der både vil være gennemførligt og økonomisk baseret i sig selv. Hvis det først blev gennemført, ville det kunne fortsætte i en ubegrænset periode. Hvordan vi skal nå til et sådant samfund er selvfølgelig et ganske andet problem, men det vil ganske afgjort ikke komme, med mindre folk bliver overbevist om systemets gennemførlighed. Det vil sige bliver overbevist om, at staten ikke er et nødvendigt onde.

Myten om den offentlige sektor

Murray Rothbard*

Den ledende teoretiker inden for den libertarianske tradition, professor, dr. i socialhistorie Murray Rothbard, er inkarnationen af den amerikanske individualistiske anarkistiske tradition. Rothbard videreudvikler John Lockes teorier om naturretigheder bl.a. udmøntet i et utal af bøger som fx »The Ethits of Liberty« og »For a New Liberty«.

Vi har i de seneste år hørt en del om den offentlige sektor, også mangfoldige højtravende diskussioner om, hvorvidt den offentlige sektor burde øge sit omfang i forhold til den private sektor eller ej. Selve terminologien er i sig selv et interessant objekt til nærmere granskning, og sandt at sige er den opstået fra den såkaldt videnskabelige, omene tvivlsomme, verden af »nationalproduktstatistik«. Men begrebet er ikke værdifrit, tværtimod, det indeholder alvorlige og diskutabile konsekvenser.

For det første kan man spørge – »offentlig sektor« – af hvad? Af noget, der bliver kaldt nationalprodukt. Men læg mærke til den skjulte forudsætning: At nationalproduktet skulle være en kæmpekage, bestående af flere sektorer, og at disse sektorer, offentlige såvel som private, flettes sammen til at udgøre produktet af økonomien som et samlet hele. På den måde snyder man en forudsætning ind i analysen, der siger, at den offentlige sektor er lige så produktiv, lige så vigtig som den private sektor, at de ganske enkelt står på lige fod, og det betyder, at vores bestemmelse af størrelsesforholdet imellem den offentlige og den private sektor er omtrent lige så uskyldig som en tilfældig afgørelse om, hvorvidt man skal spise kage eller isvaffel. Staten ses som et elskværdigt serviceorgan, nogenlunde i stil med købmanden henne om hjørnet, eller som en slags lokal forsamling,

hvor vi mødes for at afgøre, hvor meget »vores regering« skal gøre for (eller med) os. Selv de neoklassiske økonomer, som favoriserer det frie marked og det frie samfund, betragter ofte staten som et generelt ineffektivt, men elskværdigt, organ for social service, som automatisk registrerer »vore« værdier og afgørelser.

Man skulle ikke tro, det var vanskeligt for fagfolk og lægfolk at forstå det faktum, at regeringen ikke er noget i stil med Rotary eller Frimurerlogen; at den adskiller sig grundlæggende fra andre institutioner i samfundet, nemlig ved at den lever af og erhverver sine indtægter med tvang og ikke med frivillige bidrag. Den nu afdøde Joseph Schumpeter har aldrig ramt bedre, end da han skrev: »Den teori, som sammenligner offentlige afgifter med et foreningskontingent eller fx med køb af en læges serviceydelse, viser bare, hvor fjern denne del af socialvidenskaben er fra normal videnskabelig tankegang.«

Den »private sektors« produktivitet stammer ikke fra det faktum, at folk render rundt og leger med ressourcerne. Den består i det faktum, at disse ressourcer anvendes til at tilfredsstille behovene og ønskerne fra forbrugerne. Forretningsfolk og andre producenter i et frit samfund retter deres energi mod produktion af de varer, der bliver efterspurgt af forbrugerne, og salget af disse varer vil derfor, groft sagt, blive et mål for, hvilken vægt forbrugerne

*Oversat af Michael Bonde-Nielsen.

tillægger dem.

Derfor, imens statistikkerne over det totale udbytte i den private sektor ser ud til at være en ren summering af tal, eller tælling af produktionsenheder, vil målet på udbytte faktisk involvere den kvalitativt vigtige definition af et produkt som det, forbrugere er villige til at købe. En million biler solgt på markedet er produktive, fordi forbrugerne anser dem for at være det. En million hestevogne, som ikke bliver solgt, vil ikke være at regne for produktive, fordi forbrugerne ganske enkelt ikke viser dem nogen interesse.

Lad os nu antage, at myndighederne af en eller anden årsag bestemmer sig til at forbyde alle biler og tvinger bilfabrikkerne til at producere hestevogne i stedet. Under sådanne strenge indskrænkninger ville forbrugerne på en måde blive tvunget til at købe hestevogne, fordi ingen biler ville være tilladt. Selv i dette tilfælde ville statistikerne mangle belæg for at konkludere, at hestevognene var lige så produktive som bilerne. At kalde dem lige produktive ville være latterligt, og med lidt god vilje ville det totale »nationalprodukt« måske ikke engang vise nogen nedgang, selv om det reelt set er faldet drastisk.

Og alligevel er den højt anerkendte offentlige sektor i endnu større knaphed end i tilfældet med hestevognene i det hypotetiske eksempel. For de fleste af de ressourcer, der sluges af staten, har ingen set noget til, og er i mindre grad kommet forbrugerne, som i al nådighed har fået lov til at køre i hestevogne, til gode. I den private sektor er et firmas produktivitet beregnet ud fra, hvor meget forbrugerne frivilligt køber af produktet. I den offentlige sektor er statens produktivitet, mærkeligt nok, beregnet ud fra, hvor meget den bruger. Under selve udviklingen af nationalregnskabsstatistikker blev statistikkerne konfronteret med det faktum, at staten, unik blandt alle individer og firmaer, ikke kunne få sin aktivitet beregnet ved frivillige betalinger fra forbrugerne – ganske simpelt fordi der ikke eksisterede sådanne betalinger – de fandt ikke sted. Under antagelse af – dog uden bevis – at staten måtte være lige så produktiv som alle andre, stillede de dens forbrug op som et mål for dens produktivitet. På denne måde er statens forbrug ikke bare lige så nyttigt

som i det private, men alt, hvad staten behøver at gøre for at øge sin produktivitet, er at øge sit bureaukrati. Ansæt flere bureaukrater, og se, hvordan den offentlige sektors produktivitet øges. Her er serveret en nem og behagelig form for hokus pokus for vores forvirrede borgere.

Sandheden er nøjagtig den modsatte af de sædvanlige antagelser. Den offentlige sektor kan kun leve i kraft af den private sektor. Den lever nødvendigvis som en parasit på den private økonomi. Det betyder, at samfundets produktive ressourcer som langt fra tilfredsstiller forbrugernes ønsker – med tvang er rettet bort fra disses ønsker og behov. Forbrugerne bliver langsomt, men sikkert, modarbejdet, og de økonomiske ressourcer bliver overført fra den private sektor til de aktiviteter, som det parasitiske bureaukrati og politikere forlanger. I mange tilfælde opnår forbrugerne ingenting, måske med undtagelse af den propaganda, der stråler ned til dem for deres egen regning. I andre tilfælde modtager forbrugerne noget, der ligger langt nede på deres prioriteringsliste – noget i stil med det hypotetiske eksempel med hestevognene. I begge tilfælde er det helt åbenlyst, at den offentlige sektor er antiproduktiv. Det betyder, at den snarere trækker fra end lægger noget til den private sektor af økonomien, for den offentlige sektor lever af kontinuerligt at angribe det nødvendige kriterium for produktivitet, forbrugernes frie valg.

Man kan måle statskassens pres på den private sektor ved at trække statsligt forbrug fra nationalproduktet. For statens ydelser til eget bureaukrati er dårligt nok et tillæg til produktionen, og staten opsluger økonomiske ressourcer, der fjernes fra den produktive sfære. Dette mål er naturligvis kun fiskalt; det siger ingenting om de anti-produktive virkninger af forskellige statslige reguleringer, der direkte ødelægger produktion og handel på andre områder end ved direkte forbrug af ressourcer. Det fjerner hellere ikke de mange myter, der eksisterer vedrørende nationalprodukt statistikkerne.

Men det fjerner i det mindste misforståelser som fx, at produktionsoverskuddet i Amerika øgedes under Anden Verdenskrig. Træk det statslige underskud fra i stedet for at lægge det til, og vi vil se, at den reelle produktivitet aftog

– som det er rimeligt at forvente under en krig.

I en anden af sine velfunderede kommentarer skrev Joseph Schumpeter vedrørende antikapitalistiske intellektuelle: »... Kapitalismen må stå til rette over for dommere med dødsdommen i lommen. De vil fælde dommen, uanset hvilket forsvar de får fremlagt; det eneste, et godt svar kan resultere i, er en ændring af tiltalen.« Og tiltalebeslutningen har sandelig ændret sig. I 1930'erne måtte man høre, at staten var nødt til at ekspandere, fordi kapitalismen havde medført fattigdom for befolkningerne.

Nu hævdes det, med John Kenneth Galbraith's velsignelse, at kapitalismen har syndet, fordi befolkningerne lever i overflod. Ud fra hvilken model konkluderer Dr. Galbraith, at den private sektor er for stor, og den offentlige sektor er for lille, og at staten derfor må udøve mere magt for at rette, op på sin underernæring? Ét er i hvert tilfælde givet, hans model er ikke historisk. I 1902 var fx USA's nettonationalprodukt 22,1 mia. \$, statslige udgifter (føderalt, statsligt og lokalt) var totalt på 1,66 mia \$ eller 7,196 af det totale produkt. I 1957 – efter krigen – var nettonationalproduktet på 402,6 mia \$, og statslige udgifter udgjorde 125,5 mia \$ eller 31,2% af det totale produkt. Statskassens udplyndring af det private erhvervsliv er således mangedoblet i løbet af et halvt århundrede. Dette kan ikke siges at være en udhuling af den offentlige sektor; men alligevel hævder Galbraith, at den offentlige sektor til stadighed bliver mere »udhulet« i forhold til dens tilstand i det fattige nittende århundrede. Hvilke metoder er det da, Galbraith anvender for at opdage, når den offentlige sektor endelig vil være på sit maksimale niveau? Svaret er intet andet end et personligt synspunkt: »Det vil blive et spørgsmål om hvilken undersøgelse, som kan vise, at balance er opnået – på hvilket tidspunkt vi kan konkludere, at en balance, som kan tilfredsstille både offentlige og private behov, er oprettet. Svaret er, at ingen undersøgelse er anvendelig, for sådanne undersøgelser eksisterer ganske enkelt ikke ... Med dette i tankerne er det helt klart, hvilken retning vi må bevæge os i for at rette op på forholdene ... Den nuværende ubalance er helt klar.«

For Galbraith er dagens ubalance helt klar.

Hvorfor det? Fordi Galbraith ser sig omkring og observerer beklagelige forhold, ligegyldigt hvor staten har en finger med i spillet. Skolerne er overbelastede, trafikken i storbyerne for stor, gaderne tilsvinede og elvene forurened; han kunne samtidig se på den øgede kriminalitet og de overfyldte fængsler. Alle disse områder er under statslig kontrol og ejendom. Den eneste løsning for disse grelle konsekvenser er at suge flere penge ind i statskassen.

Men hvordan kan det være, at kun statslige virksomheder skriger efter flere penge og anklager borgerne for at have modvilje mod at skaffe mere? Hvorfor har vi aldrig tilsvarende forhold som trafikkaos (som kun indtræffer på statslige veje), dårlige skoler, vandmangel etc. i den private sektor? Grunden er, at de private firmaer får den kapital, de fortjener, fra to kilder: Frivillig betaling for ydelserne fra kunderne og frivillige investeringer fra investorer, som forventer efterspørgsel efter produktet fra forbrugerne. Hvis der er en øget efterspørgsel efter et privatejet gode, betaler forbrugerne mere for produktet, og investorerne placerer flere penge i projektet, og således fungerer markedet til alles tilfredshed. Hvis der er efterspørgsel efter et offentligt ejede gode (vand, gader, S-tog etc.), er det eneste, vi hører, at forbrugerne er en plage, fordi de ødsler med de værdifulde ressourcer – og samtidig irritation over skatteyderne, fordi de ikke vil betale mere i skat. Private virksomheder gør det til deres opgave at opvarte forbrugerne og tilfredsstille de mest presserende ønsker. Statslige virksomheder fordømmer kunden som en problematisk forbruger af deres ressourcer. Staten vil fx se med glæde på et forbud mod privatbiler – som en løsning på de trafikale problemer. Statens mange »gratis« ydelser vil skabe en permanent større efterspørgsel end udbud og derfor en permanent »mangel« på produkter. Kort sagt kan staten, som skaffer indtægter ved konfiskation i stedet for frivillige investeringer og handeler, ikke være, eller fungere som, en forretning. Dens store, iboende ineffektiviteter og manglende evne til at dække markedet vil garantere, at den skaber fiktive og unødvendige problemer på den økonomiske arena.

I tidligere tider har statens naturlige uduelighed generelt været anset for et godt argu-

ment for at holde så meget som muligt væk fra statens virke. Man vil trods alt, når man har investeret i en underskudsforretning, prøve at minimere omkostningerne. Og alligevel vil Dr. Galbraith have os til at fordoble mængden af, skatteydernes hårdt tjente, penge til den offentlige sektor. Han bruger faktisk defekterne ved den offentlige sektor som sit hovedargument.

Professor Galbraith har to støttepiller i sin argumentation. For det første fastslår han, at efterhånden som folks levestandard øges, vil en ny forøgelse i goderne blive mindre værd for dem end tidligere. Dette er alment kendt; men Galbraith afleder, på en eller anden måde, at folks private ønsker ikke længere er noget værd for dem. Hvis dette er tilfældet, hvorfor skulle da statslige »ydelser«, som er øget adskillige gange hurtigere, være så meget værd, at der behøves en omprioritering af ressourcer til den offentlige sektor?

Hans sidste argument er, at alle private behov er fremkaldt af producenterne reklame, som automatisk »skaber« de behov, som det er meningen, de skal tilfredsstille. Med andre ord ville folk ifølge Galbraith være tilfredse med lav levestandard, måske endda et eksistensminimum, hvis de ikke blev påvirket af nogen. Reklamen er den store, stygge ulv, som ødelægger denne primitive idyl.

Bortset fra det rent filosofiske problem, at A kan skabe B's ønsker og behov, uden at B behøver give sin egen godkendelse, er vi her konfronteret med et mærkeligt syn på økonomi. Er alt over eksistensminimumet kunstigt? Ud fra hvilken standard? Videre: Hvorfor i alverden skulle en producent gå igennem alt det ekstra besvær og de omkostninger, det ville medføre at skabe en forandring i forbrugernes ønsker, når han kan profitere ved forbrugernes allerede »uskabte« behov? Den »markedsføringsrevolution«, som erhvervslivet nu gennemgår, dens øgede – og næsten voldsomme – koncentration om markedsundersøgelser viser det modsatte af Galbraiths syn. Hvis producenterne automatisk kunne skabe deres egne forbrugeres behov ved annoncering, ville det ikke være nødvendigt at foretage markedsundersøgelser.

Faktum er, at i stedet for, at forbrugerne i et velstandssamfund er mere eller mindre »sla-

ver« af de forretningsdrivende, er forholdet det stik modsatte, for når levestandarden stiger over eksistensminimum, bliver forbrugeren mere specificeret og kritisk i sit valg. Forretningsmanden må til og med ofre kunderne mere opmærksomhed end før, derfor de enorme markedsundersøgelser for at finde ud af, hvad det er, kunden ønsker at købe.

Der er et område i vores samfund, hvor Galbraiths kritiske bemærkninger imidlertid må siges at kunne være anvendelige – men det er på et område, han mærkværdigvis aldrig nævner. Det drejer sig om den enorme mængde af statslig annoncering og propaganda. Det er reklame, som skal fortælle om fortræffeligheden af et produkt, som han, i modsætning til reklame, aldrig får mulighed for at afvise. Hvis en producent af »Corn Flakes« trykker et billede af en smuk pige og fortæller, at »Corn Flakes« er vidunderligt, har forbrugeren, selv om han er dum nok til at tage dette seriøst, mulighed for at afvise produktet eller ganske enkelt afprøve det personligt. Hurtigt vil hans smag afgøre, om han vil købe det eller ikke. Men hvis en statslig virksomhed annoncerer for sine egne fortræffeligheder gennem medierne, har folk ikke nogen direkte mulighed for at forkaste eller godtage påstanden.

Hvis nogle behov er kunstige, må det være dem, der er frembragt af statslig propaganda. Videre, så er erhvervsannoncering i det mindste betalt af investorerne, og dens succes afhænger af kundernes frivillige accept af produktet. Statslig annoncering er betalt med skattemidler og kan dermed fortsætte år efter år uden forhindringer. Den ulykkelige borger bliver snydt til at bifalde aktiviteten til de folk, som med magt tvinger ham til at betale for propagandaen. Dette er yderligere en fornærmelse imod den uret, der er begået. Hvis professor Galbraith og hans tilhængere ikke giver nogen gode løsninger på, hvordan man skal forholde sig til den offentlige sektor, hvilken standard vil vor analyse så tilbyde i stedet for? Svaret er det samme, som Jefferson i sin tid kom med: »Den regering er bedst, som regerer mindst.« En hvilken som helst reduktion af den offentlige sektor, og al forskydning fra den offentlige til det private område, giver en fortjeneste moralsk og økonomisk.

De fleste økonomer har to grundlæggende argumenter på vegne af den offentlige sektor, som vi bare skal vurdere ganske kort her. Det ene er problemet med »udnyttelse af omgivelserne«. A og B hævdes ofte at kunne tjene på at tvinge C til at gøre et eller andet. Meget kan siges imod denne doktrin. Argumentet om, at de tre naboer, som har lyst til at danne en strygekvarter, har moralsk ret til at tvinge den fjerde nabo (med kniven for struben) til at lære at spille violin, kræver ikke seriøse kommentarer.

Det andet argument er mere væsentligt. Ribbet for teknisk jargon står det fast, at enkelte tjenester slet og ret ikke kan skaffes til veje af det private erhvervsliv, og at det derfor er nødvendigt, at staten sørger for disse. Og alligevel så er hver eneste af de tjenester, som staten har påtaget sig ansvaret for, tidligere blevet skaffet til veje af private virksomheder – og med stor succes. Den enkle påstand om, at private borgere ikke har mulighed for at forsyne markedet med disse goder, er overhovedet ikke underbygget med nogen beviser i disse økonomers værker. Hvordan kan det være, at fx økonomer, som ofte er tilbøjelige til at gribe til pragmatiske og utilitaristiske løsninger, aldrig går i spidsen for »sociale eksperimenter« i denne retning? Hvorfor skal politiske eksperimenter altid gå i retning af mere statslig magt? Hvorfor ikke give det frie marked et lille område, eller til og med et amt eller en kommune, og se, hvad det kan udvikle sig til?

Rothbards arvegods

Otto Brøns-Petersen

Murray N. Rothbard (1926–1995) var en af det 20. århundredes største tænkere. Hans arbejder spændte over så vidt forskellige discipliner som økonomi, filosofi og historie. I det filosofiske værk *The Ethics of Liberty* præsenterede han et gennemarbejdet argumentationsapparat. Rothbard gjorde det i *The Ethics of Liberty* klart, at etiske principper skal være universelle for at have gyldighed. I sit historiske værk *Conceived in Liberty* udrede Rothbard, hvordan Amerika blev født gennem en frihedsrevolution

”All of my work has revolved around the central question of human liberty. For it has been my conviction that, while each discipline has its own autonomy and integrity, in the final analysis all sciences and disciplines of human action are interrelated and can be integrated into a ‘science’ or discipline of individual liberty.” Rothbard (1982, v).

Ved sin død den 7. januar 1995 efterlod Murray N. Rothbard sig et forfatterskab på mere end en snes bøger, bidrag til andre 40 bøger, et lignende antal faglige artikler og et tusindtal kommentarer, anmeldelser og indlæg. Emnerne spænder fra hans egentlige akademiske felt, økonomi, til videnskabsteori, politisk filosofi, historie, politik og film (og en enkelt madopskrift). Rothbard elskede friheden passioneret og afskyede aggression og tvang — ikke mindst i den organiserede statslige form. Han gik ikke af vejen for kontroverser, snarere opsøgte dem og var en eminent retoriker.

Han blev 68 år. Han havde i nogle år været professor i økonomi i Las Vegas efter at have bestridt et mangeårigt professorat i New York.

Hans arbejder bygger på den østrigske skole i økonomisk teori og her ikke mindst læreren Ludwig von Mises, på aristotelisk videnskabsfilosofi og rationalisme, på thomistisk etik, på Lockesk politisk filosofi og på radikal revolutionsfilosofi fra det 17. og 18. århundre-

des Amerika og England.

Det er en nærliggende mistanke, at en sådan forfatter fristes til at falde for eklekticisme — at blande doktriner, som indbyrdes ikke hænger sammen. Der er i hvert fald langt fra Mises til Aristoteles i talrige henseender. Men Rothbard miksede ikke; han integrerede. Han efterlader en forbløffende systematisk tænkning, præget af knivskarp logik, rationalisme og konsekvens. En bærende pille i denne tankegang er, at menneskelivets uendelige subjektivisme og individualitet må baseres på noget objektivt. For mange liberalistiske tænkere i dette århundrede har det været afgørende, at netop meget snævre grænser for, hvad der kan siges noget objektivt om, må efterlade en stor sfære for mennesket til individuel udfoldelse.

Sådan var også min egen instinktive fornemmelse, da jeg læste — og forkastede — Rothbard første gang. Men han påpegede for det første, at den subjektive begrundelse ikke er et solidt grundlag for friheden, og henviste bl.a. til, hvordan utilitarismen var drevet fra et li-

beralt udgangspunkt i stadig mere statsvenlig retning. Hvis vi ikke kan udtale os sikkert om nogen som helst værdi, hvordan kan vi da stå imod værdier, som indebærer krænkelse af individuel frihed? For det andet er menneskets krav på frihed så stærkt og så velunderbygget i dets natur, at det simpelt hen er en objektiv, universel ret. Luk øjnene op og betragt verden; den indeholder stærke argumenter for frihed!

Rothbard var erkendelsesteoretisk realist. Det er en opfattelse, der hviler på en forudsætning om, at verden eksisterer

uafhængigt af erkendelsen, og at vi er i stand til at erkende den. Vore begreber om tingenes natur afspejler således noget virkeligt. Man kan sige, at det er den samme virkelighedsopfattelse, som implicit ligger bag mest menneskelig aktivitet (f.eks. at gå over vejen uden at blive kørt ned), og som har skabt betydelige naturvidenskabelige frembringelser. Men for socialvidenskaben er det centrale den menneskelige natur. Og Rothbard var yderst opmærksom på, at mennesket adskiller sig fundamentalt fra andre fænomener i naturen, og talte for metodologisk dualisme — opfattelsen af, at der må anvendes en anden metode i socialvidenskaben end i naturvidenskaben. Mennesket er således karakteriseret ved at foretage meningsfyldte, formålsrettede handlinger. Disse handlinger kan forstås kvalitativt; derimod kan de aldrig kvantificeres på samme måde som simple kvantificerbare naturvidenskabelige love. Man kan forudsige faldhastigheden af en sten, der kastes ud fra Rundetårn, men ikke højden af renten, som er et resultat af utallige individers subjektive vurderinger og formålsfyldte handling. Rothbard var derfor en stærk kritiker af positivisme i socialvidenskab.

Økonomi

Rothbard var som økonom elev af Mises og delte hans opfattelse af, at økonomi er en del af en bredere videnskab om

menneskelige handlinger, *praxeologi*. Det er ved at forstå de principper, det handlende individ anvender, når det forsøger at opnå størst mulig tilfredsstillelse (eller med Mises' terminologi: størst mulig "removal of uneasiness") med dets udrustning af knappe midler, at indsigt i økonomiske fænomener op-

nås. For både Mises og Rothbard var det helt centralt, at man ikke, som især neoklassiske økonomer ynder, kan bygge økonomisk teori på en usandsynlig antagelse om, at aktørerne besidder perfekt information. Usikkerhed om fremtiden er et grundvilkår for al menneskelig aktivitet, der dermed altid bliver spekulativ, og en af det økonomiske systems centrale funktioner er netop at håndtere usikkerhed. Derfor bliver entreprenøren en vigtig figur i koordineringen og forbedringen af den økonomiske aktivitet. Tab eller profit bliver afgørende selektionsmekanismer, som skiller dårlige entreprenører fra gode. Det er dog vigtigt for Mises-Rothbard-opfattelsen af entreprenøren, dels at der er tale om en *funktion* i økonomien, som præger alle aktører, snarere end om en bestemt type individer (som f.eks. hos Schumpeter); alle er underkastet usikkerhed og kravet om at måtte spekulere om fremtiden. Dels er profit/tab-selektionen ikke så meget et spørgsmål om at udpege „tabere“ og „vindere“, som et spørgsmål om at lede hver enkelt aktør i den retning, hvor deres komparative fordele er størst. De så således Ricardos lov om de komparative fordele som grundlaget ikke alene for økonomisk aktivitet, men for socialt liv i det hele taget. Det er de gensidige fordele ved menneskeligt samarbejde, som er årsagen til, at der overhovedet findes menneskelige samfund. Denne konklusion er givet for rationalistisk for andre af Mises elever — ikke mindst Hayek — men det var karakteristisk for Rothbard, at han så en rationel mulighed for at gennemskue essentielle sammenhænge

i Verden; ja det er den rationelle analyse, som i det hele taget muliggør menneskeligt liv. Mennesker kan ikke vide alt, men det medfører ikke, at rationel viden er udelukket.

Mises havde i 20'erne i den såkaldte kalkulationsdebat om muligheden for et socialistisk økonomisk system påpeget, at et sådant system ikke kan fungere selv baseret på rationel indsigt i økonomiske data, fordi de centrale planmyndigheder ikke kan kalkulere de rette økonomiske beslutninger i fravær af markedspriser på produktionsmidler. Den socialistiske idé var dermed uden teoretisk fundament. Kun på markedet og kun med privat ejendomsret til produktionsmidlerne er kalkulation mulig. Ro-

thbard tilsluttede sig dette synspunkt og tilføje, at der af samme årsag ikke kunne opstå en situation med kun ét monopoliseret selskab i en markedsøkonomi — det ville ramme grænsen for, hvornår det var muligt at kalkulere.

For Rothbard var markedsinstitutionernes unikke egenskaber ikke blot et spørgsmål om teoretiske finesser; tværtimod

var markedssystemet i den vestlige verden i de seneste århundreder helt afgørende for den velstand, som findes i dag:

“Only liberty, only a free market, can organize and maintain an industrial system, and the greater the population, the more necessary is the unfettered working of such an industrial economy. Laissez-faire and the need for the free market become more evident as an industrial system matures; radical deviations cause breakdowns and economic crises. This crisis of statism becomes particularly dramatic and acute in a socialist society; hence the inevitable breakdown of statism has first become strikingly apparent in the countries of the socialist (i.e. communist) camp,” Rothbard (1965, p. 22).

Det bemærkelsesværdige ved denne forventning om planøkonomiens uundgåelige sammenbrud er, at den ikke stammer fra de senere år, men blev formuleret allerede for 30 år siden — mens bl.a. Sovjetstatens resultater indenfor rumforskning betød, at mange økonomer mødte dens slags synspunkter med skepsis og hovedrysten. Det var deres overdrevne interesse for overfladiske statistiske fænomener og manglende interesse for egentlig teori, som blændede dem for det ”strikingly apparent”.

Rothbards økonomiske hovedværk *Man, Economy and State* udkom allerede i 1962 — altså før han var 35 år — og er med sine to bind på i alt 1.500 sider blevet betegnet som en af økonomisk teoris sidste ”treatises”, dvs. samlede teoretiske fremstillinger.

Selv om bogens titel er programmatisk, så handler den mest om ”man” (praxeologi) og ”economy”, dvs. det frie markedssystem (også kaldet catallactics). Logikken i og konsekvenserne af statsintervention i frie økonomiske transaktioner, ”state”, er derimod helliget godt 100 sider. Til gengæld er *Power and Market* fra 1970 stort set alene helliget kritikken af inter-

vention; dog indleder Rothbard med et kapitel, der skal godtgøre, at selv militært forsvar er en ydelse, der kan produceres på det frie marked.

Rothbards analyse af ”economy” og ”state” bygger på erkendelsen af, at der fundamentalt er to former for sociale relationer: På den ene side frivilligt samarbejde gennem markedet og andre frie institutioner og på den anden side tvang. Et hovedformål har været at vise, at den sidste metode aldrig er at foretrække ud fra økonomiske overvejelser. Ingen begrundelse for statsintervention — heller ikke Mises’ synspunkt om, at markedsøkonomien forudsætter et statsligt tvangsmonopol til at opretholde markedsordenen — fandt Rothbards accept: “Those *laissez-faire* economists and writers, past and present, who have stopped short at the impossible Utopian ideal of a ‘limited’ government are trapped in a grave inner contradiction,” Rothbard (1970, p. 9).

Rothbards begrundelse for det kapitalistiske system var ikke baseret på den hypotetiske allokeringssluttilstand, markedet frembringer under idealiserede forudsætninger om konkurrence og information. Tværtimod var det de gensidige fordele ved den økonomiske *proces*, der lå til grund. Han forsøgte at rekonstruere velfærdsteorien — i *Towards a Reconstruction of Utility and Welfare Economics* (1956) — og vise, at selv når man accepterer begreber som social velfærd (defineret som en forbedring af *alle* agents velfærd), kan statslig intervention ikke begrundes ud fra nyttebetragtninger. Hvor markedstransaktioner forbedrer de involverede parterets nytte, kan intervention aldrig gøre noget tilsvarende, fordi de netop kun realiseres i kraft af, at nogen bliver tvunget til at handle mod deres vilje (for en til dels kritisk behandling, se i øvrigt Brøns-Petersen (1992)).

Hans arbejder i anvendt økonomisk teori fokuserede primært på pengeteori, bankvæsen og konjunkturteori — og på

sammenhængen mellem disse felter. Rothbard var også på det konjunkturteoretiske område stærkt influeret af Mises, men tillige af den ligeledes østrigske Böhm-Bawerks kapitalteori.

Konjunkturcykler er et resultat af fejlvurderinger hos entreprenørerne, men i modsætning til konstante, individuelle fejlbedømmelser hos

de enkelte entreprenører, kræver konjunkturcykler, at entreprenørerne samtidig begår systematiske fejl. En sådan fejlkilde findes ikke i de data, som genereres på markedet, mente Rothbard, men en uventet stigning i likviditeten kan midlertidigt drive renten ned og ændre kapitalens struktur. Da renten på sigt imidlertid udelukkende bestemmes af aktørernes tidspræference, som ikke ændres af en stigning i likviditeten, må renten og kapitalstrukturen tilpasses igen, og i denne tilpasning afløses det boom, som rentefaldet medførte, af et bust. Rothbard påpegede utrætteligt, at problemet ikke så meget var bust'et, som var en nødvendig og uafvendelig genopretning af økonomien — men selvsagt med store omkostninger i form af ledighed og tab af økonomiske værdier. Problemet lå snarere i det diskoordinerende boom og den tilgrundliggende manipulation med likviditeten. Ifølge Rothbard kræver en undgåelse af konjunktursvingninger, at statens monopol på centralbankvæsen afskaffes, og at penge i stedet udstedes af private banker på markedet. Han gjorde sig i den forbindelse til talsmand for, at et hæderligt bankvæsen kræver udstedelse af penge med 100 pct. reserve i guld, så penge i realiteten antager den oprindelige funktion som "warehouse receipts". Han har efter min opfattelse ikke kunnet give et tilfredsstillende svar på, hvorfor private banker ikke legitimt skulle kunne udstede penge med mindre end 100 pct. reservekrav, hvis både udstedere og kunder (som selv kan vælge, hvilke betalingsmidler, de vil acceptere) er enige om det.

Det konjunkturforløb, Rothbard mest indgående har analyseret, er krisen i 30'erne og dens optakt i 20'erne i *America's*

Great Depression (1963). Han afliver i værket samtidig myten om præsident Hoovers laissez-faire-politik i 20'erne som kontrast til præsident Roosevelts interventionistiske New Deal.

New Deal-politikken startede allerede under Hoover, og dens interventioner var skyld i, at en monetært induceret recession udviklede sig til en fuld depression. Historikeren Paul Johnson, der i sin feterede *A History of the Modern World* (1983) når samme konklusion, baserer sig i høj grad på Rothbards værk.

Rothbards sidste — og ambitiøse — værk kom også til at omhandle økonomi og økonomisk teori. I januar, næsten samtidig med hans død, udkom de to første bind af et teoriehistorisk værk. Tredje bind var endnu ikke afsluttet. Ikke overraskende indeholder værket en skarp kritik af anti-laissez faire-økonomer som John Maynard Keynes, men også en række frimarkedsøkonomer, inklusive selveste Adam Smith, er genstand for kritik. Det var Rothbards opfattelse, at de tidlige britiske økonomer trods deres markedsadvokatur i for høj grad var præget af protestantisk tankegang. Han fandt en rigere, mindre verdsligt fornægtende tradition hos dele af katolicismen — f.eks. den spanske Salamanca-skole — selv om den unægtelig var præget af Aquinas' blatante misforståelser af økonomiske fænomener (så som teorien om den normativt "retfærdige pris"). Jeg kan desværre ikke vurdere projektets succes; alle tre bind mangler stadig i min reol.

Det frie samfunds fundament

Trods økonomen Rothbards utrættelige forsøg på at vise de enorme fordele i levestandard i en fri markedsøkonomi var

økonomiske konsekvenser ikke libertarianeren Rothbards primære begrundelse for det frie samfund. Her valgte han en

radikalt anderledes tilgang end sin økonomiske læremester von Mises:

„It so happens that the free-market economy, and the specialization and division of labour it implies, is by far the most productive form of economy known to man, and has been responsible for industrialization and for the modern economy on which civilization has been built. This is a fortunate utilitarian result of the free market, but it is not, to the libertarian, the *prime* reason for his support of this system. That prime reason is moral and is rooted in the natural-right defense of

private property ... Even if a society of despotism and systematic invasion of rights could be shown to be more productive than what Adam Smith called 'the system of natural liberty', the libertarian would support this system.“ Rothbard (1973b, p. 40).

For Rothbard var friheden funderet på et naturretligt grundlag, som igen tog udgangs-

punkt i menneskets natur og den etik, der følger af den. Han har kun i begrænset omfang redegjort for sammenhængen mellem natur og etik, men var givetvis inspireret af Ayn Rand og hendes filosofiske retning, objektivisme.

I de senere år var der også en påvirkning fra Hans Hermann Hoppes argumentationsetik. Rothbard var en overgang knyttet til kredsen omkring Rand, men oplevede som så mange andre af hendes associerede ideologiske fæller, at forbindelsen blev brudt. Han har sjældent omtalt den randske inspiration, men har derimod for nogle år siden beskrevet mødet med ”den randianske kult,” Rothbard (1987a).

Rothbard lagde derimod betydelig vægt på, at libertariansk etik kan baseres på nogle få, ganske enkle *aksiomer*, dels: ”The libertarian creed rests upon one central axiom: ‘that no man or group of men may aggress against the person or property of anyone else. This may be called the ‘nonaggression axiom’. ‘Aggression’ is defined as the initiation of the use or threat of physical violence against the person or property of anyone else. Aggression is therefore synonymous with invasion.” Rothbard (1973b, p. 23).

Og som basis for ”person or property”: ”... the absolute right to private property of every man: first, in his own body, and second, in the previously unused natural resources which he first transforms by his labor. These two axioms, the right of self-ownership and the right to ‘homestead’, establish the complete set of principles of the libertarian system.” (ibid., p. 39).

De sidste to aksiomer er inspireret af John Locke og fastslår dels individets ret til sig selv, dels ophavet til ejendomsretten til fysiske genstande. Er ejendomsretten til fysiske genstande først etableret, er ejendomsretsforholdet ret uproblematisk.

Ejeren er retmæssig ejer, indtil han frivilligt giver afkald på ejendommen enten ved at forære den bort eller ved en frivillig udveksling på markedet. Enhver ufrivillig afståelse strider mod ejendomsretten og er etisk ugyldig. Men hvordan opnås ejendomsretten til fysiske objekter i første omgang — og hvad gælder for uretmæssig ejendom, hvor den retmæssige ejer ikke længere kan identificeres? Her pegede Rothbard med Locke på ”homesteading” ak-

siomet: Den første, som finder ”frie” ressourcer — det vil sige ejendom ikke retmæssigt ejet af nogen anden — har retten. Det følger ikke blot af finderens ret, men af at finderens i en vis forstand blander sin arbejdskraft — som han ifølge selvejeraksiomet er ejer af — med den fundne ressource.

Rothbard forsøgte at underbygge de to ejendomsretsaksiomer ved at diskutere implikationerne af at antage, at de ikke gælder (med klar parallel til beviset for aksiomer i den klassiske logik). Gælder selvejerskabsaksiomet ikke, må det enten betyde, at nogle ejer andre, eller at alle ejer hinanden. At nogle ejer andre, er imidlertid naturstridigt, dels fordi alle mennesker har en fælles natur, dels fordi nogles ejerskab til andre betyder at leve af dem som parasitter i strid med de fundamentale principper for velstand: Produktion og handel. Det er klart, at der her må bygges på Rand for at etablere denne naturstrid. At alle ejer hinanden og dermed altid må indhente accept fra alle andre for at foretage sig noget, er et princip, som hurtigt ville lede til menneskeracens udslettelse. Ergo står selvejerskabet tilbage. Det er ligeledes umuligt, argumenterede Rothbard, at basere en social orden på, at ”homesteaderen” ikke har retten til frie ressourcer.

I *Ethics of Liberty* fra 1982 opstillede han en libertariansk ret baseret på aksiomet om non-aggression og ejendomsretsaksiomerne. Han kæmpede bl.a. med spørgsmålet om, *hvor meget* arbejdskraft, der skal blandes med en ressource, for at den kan homesteades. F.eks. Robert Nozick (1974) havde udfordret homesteadingsprincippet ved at spørge, om man kan opnå ejendomsret til Verdenshavet ved at hælde et glas tomatjuice i det. Rothbard forsøgte sig her med at opstille nogle rimelighedsbetragtninger (hvorved svaret på Nozicks spørgsmål i øvrigt bliver nej). En af disse betragtninger er proportionalitetsprincippet i forbindelse med tyveri: Ofret har ret til dels at få sin ejendom tilbage, dels at tage en tilsvarende mængde ejendom fra forbryderen. Det er imidlertid ikke klart, hvorfor netop dobbelt-op er det rigtige princip (hvad jeg personligt ikke er sikker på. Det ville dog være unfair af læseren at tage stilling alene på grundlag af dette korte referat; Rothbard argumenter godt for sine principper,

og *Ethics of Liberty* er en af hans bedste bøger, hvorfor et nøjere studium tilrådes). Rothbard anfører også, at selvejerskabet — i modsætning til fysisk ejendom — ikke kan opgives. Kontrakter, hvor folk sælger sig selv som slaver, har derfor ingen gyldighed.

Etisk universalitet

En styrke ved den aksiomatiske tilgang er, at man blot behøver at tage stilling til nogle ganske få "first principles" for at afgøre, om man er libertarianer. Rothbards aksiomer er tilmed tilsyneladende ukontroversielle. De fleste betragter fysisk aggression som forkert, hvad enten det krænker den enkeltes ejendomsret til sig selv eller til fysisk ejendom. Slaveri, vold, mord, røveri og tyveri anses for etisk forkerte handlinger af både de fleste individer og mange retninger i politisk filosofi.

I næsten alle sådanne filosofier er staten primært begrundet netop i borgernes behov for beskyttelse mod sådanne krænkelser fra deres medmennesker. Dette var for Rothbard imidlertid et selvkontradiktorisk argument. For staten selv undtages fra de etiske principper, alle andre er underkastet:

"The State may ... be defined as that organization which possesses either one or both (in actual fact, almost always both) of the following characteristics: (a) it acquires its revenue by physical coercion (taxation); and (b) it achieves a compulsory monopoly of force and of ultimate decision-making power over a given territorial area. Both of these essential activities of the State necessarily constitute criminal aggression and depredation of the just rights of private property of its subjects (including self-ownership)," Rothbard (1982, p. 171).

Hvis etiske principper skal være gedigne, må de være universelle. Alle og ikke mindst, de der sætter sig for at opretholde disse principper, må være underkastet dem. For Rothbard var det ikke blot en selvmodsigelse at betro forsvaret for individuelle rettigheder til en institution, der nødvendigvis krænker disse rettigheder; det førte også til massive krænkelser i praksis, hvor godt det end var pakket ind i: "... high-sounding rhetoric. For centuries, the State has committed mass murder and called it 'war'; then ennobled the mass slaughter that

'war' involves. For centuries the State has enslaved people into its armed battalions and called it 'conscription' in the 'national service'. For centuries the State has robbed people at bayonet point and called it 'taxation'. In fact, if you wish to know how libertarians regard the State and any of its acts, simply think of the State as a criminal band, and all of the libertarian attitudes will logically fall into place," Rothbard (1973b, p. 46).

At staten, uanset hvor kraftige restriktioner den forsøges pålagt, rummer en naturlig tendens til ekspansion var efter Rothbards opfattelse ikke overraskende. Magthavernes indflydelse afhænger af, hvor "påkrævede" statens "tjenester" er, og det drejer sig derfor om at fremkalde et sådant behov. Samtidig vil det stærkt statsstyrede samfund udvikle sig til et kastesamfund, hvor den ene gruppe — eller kaste — fastlåses i forhold til den anden i kraft af de "succesfulde" kasters evne til at udbytte andre gennem ekspropriationsinstrumentet. Der var ofte betydelige elementer af public choice-teori i hans ræsonnementer, trods hans erklærede skepsis overfor denne teoridannelse.

Et afgørende kritikpunkt var, at Rothbard så ideologiske overbevisninger som forudsætninger for samfundets og statens udvikling og derfor ikke kunne acceptere simpel individuel velstandsmaksimering som den afgørende determinant.

Ikke alle kaster er lige villige til at anvende aggression mod de andre. Og staten kan først anvendes som ekspropriationsinstrument i stor målestok, når denne anvendelse er blevet en accepteret ideologisk opfattelse. I sidste ende er den moderne stat dog paradoksalt nok også afhængig af, at forståelsen for markedet ikke helt forsvinder; ellers slagtes hønen, der lægger de gyldne æg.

Frihedens historie

Robert D. Kephart (1995) bemærker i sin nekrolog over Rothbard:

"I recall when, in 1973, he casually mentioned that he had written a history of colonial America, which I took to mean an article. What emerged from a dusty cardboard box, almost forgotten, was a manuscript of several thousand pages written without conviction

that it might some day be published, but simply for the pleasure of self-enlightenment ... subsequently published in four volumes as *Conceived in Liberty* (1975a–c; 1979a).“

Rothbard anså den amerikanske revolution for et ægte libertariansk opgør med den engelske stats undertrykkelse og beskatning af kolonierne. Nok var ”The Boston Teaparty“ og lignende begivenheder op til uafhængigheds-erklæringen i 1776 gnister, der fik revolutionen til at fænge. Men krudtet var, ideologisk talt, tørt i forvejen, og inspirationen kom fra England selv og fra den engelske revolution i 1600-tallet. Især John Lockes naturretsfilosofi fik indflydelse i kolonierne, hvor den lockeske inspiration bl.a. afspejlede sig i uafhængigheds-erklæringens tale om umistelige rettigheder og ret til revolution imod en repressiv statsmagt:

“Thus, America above all countries, was born in an explicitly libertarian revolution, a revolution against empire; against taxation, trade monopoly, and regulation; and against militarism and executive power. The revolution resulted in governments unprecedented in restrictions placed on their power,” Rothbard (1973b, p. 6)

Med tiden skulle imidlertid svigtende radikalitet i især spørgsmålet om slaveriet splitte det ellers fra fødslen libertarianske Demokratiske Parti og — sammen med ønsket om øget central styring i Washington — lede til borgerkrigen og med den til øget statsmagt. Rothbard fandt her endnu en bekræftelse af Bournes tese om, at ”krigen er statens helbred“. Men USA bevarede en libertariansk tradition, som Rothbard vedblivende forsøgte at appellere til — i flere forskellige retninger.

Strategi

Et voksenliv gennem de sidste halvtreds år har ikke været let fra et synspunkt, der hylder menneskelig frihed og fri økonomi. Efterkrigstiden byggede på en bred politisk og økonomisk konsensus om, at når staten succesfuldt kunne håndtere koordineringen af krigsindsatsen, så måtte den også kunne spille en vigtig rolle i det civile liv (i USA blev ”krig“ endog synonymt med ”en effektiv indsats“ som i præsident Johnsons ”War on Poverty“ — og siden ”War on Crime“ og ”War on Drugs“).

Da ungdomsoprøret var imod en krig, som i stigende grad pillede ved effektivitetsmyten (Vietnam-krigen), var det i høj grad farvet af kollektivism og marxisme. Hverken til højre eller venstre i det politiske spektrum så perspektiverne for frihed åbenlyst optimistiske ud. Ikke desto mindre var optimisme et gennemgående træk hos Rothbard. I en artikel fra 1965 slog han endda til lyd for *betydningen* af optimisme og kritiserede store amerikanske libertarianere som Albert Jay Nock og H.L. Mencken fra første halvdel af århundredet for ”the great error of pessimism“. Rothbards argument for optimisme tog udgangspunkt i, at betingelserne trods alt havde været værre for det 17. og 18. århundredes libertarianere, som måtte kæmpe mod stærke konservative kræfter for selve ideen om industriel revolution. Denne idé var nu så rodfæstet, at få ville acceptere det skarpe fald i levestandard, som opgivelsen af markedsøkonomi fører med sig på længere sigt. De økonomiske vanskeligheder, som både de socialistiske økonomier og de interventionsprægede vestlige økonomier efterhånden ville komme i, ville lede til fornyet styrke bag libertarianske synspunkter. Dette gav håb om langsigtet optimisme, hvorimod han advarede mod at overfortolke enkeltbegivenheder til en kortsigtsoptimisme, som nødvendigvis måtte blive skuffet.

Planøkonomiens og interventionismens økonomiske krise indebar dog ikke automatisk succes for libertarianske ideer; de kræver for det første ideologisk overbevisning og almen „uddannelse“ i socialvidenskabelige sammenhænge. Og de kræver udfordring af magthavere, som ikke kan forventes at give godvilligt slip på privilegier og magt.

Et af de mindst systematiske elementer i Rothbards politiske virksomhed gennem et langt liv var spørgsmålet om *alliance*. Hvem bør man alliere sig med i striden for frihed? Både højre og venstre i det eksisterende spektrum rummer antagonisme overfor individuel frihed. Men der er også positive træk, hvis man leder efter dem, mente han. Opgøret med statens autoritet kom fra venstre i spørgsmål som Vietnamkrigen, Watergate og liberalisering af narkotika. Det kom fra højre i spørgsmål som Californiens skatterevolte i 1978, ligesom traditionen for

amerikansk ikke-interventionisme og afståelse fra deltagelse i endeløse internationale konflikter og krige kom fra the Old Right (repræsenteret bl.a. ved senator Taft, som Rothbard en overgang rådgav). Denne ambivalens har ført til, at Rothbard på den ene side blevet karakteriseret som ultrakonservativ, mens f.eks. Asger Lindbeck (1970, p. 31) inkluderede ham i det nye venstre! Rothbard var fuldt opmærksom på denne situation og navngav et af sine tidsskrifter simpelt hen „Left and Right“. Men alliancerne skiftede. I starten var han primært knyttet til konservative bevægelser med vægt på fri markedsøkonomi og international ikke-interventionisme. Et afgørende punkt kom, da en stadig mere selvbevidst libertariansk del af Young Americans for Freedom brød med en mere traditionelt konservative del og dannede Libertarian Party for 25 år siden med Rothbard som mangeårig intellektuel hovedkraft. I denne periode mødte man en Rothbard stærkt kritisk overfor konservatisme. Han brød imidlertid med partiet i 1989 for at svinge mod „højre“ igen. Kephart (1995):

“His break from the movement to embrace what he called ‘paleo-libertarianism’, a coalition with populist, non-interventionist and religious element of the American right wing, was particularly bitter and left many of his admirers hurt and bewildered. As one long ago converted by Murray to natural rights-based anarcho-capitalism from precisely the position he had now adopted, this new chapter greatly troubled me. ... But he had become deeply offended by the cultural nihilism that he believed to pervade the modern libertarian movement.”

Denne alliance var bemærkelsesværdig for en Rothbard, der nogle år tidligere havde rettet et skarpt angreb på dem, der forsøgte at fremstille Mises som konservativ. Mises havde, påpegede han, været erklæret pacifist, stærk tilhænger af selvbestemmelse helt ned til meget små grupper, fjendtlig overfor enhver form for restriktioner på den frie indvandring, rationalistisk kritiker af kristendom og religion i det hele taget og beundrer af den franske revolution: “Whatever these views were, they were most emphatically *not* conservatism. On the contrary, they were something very different and in age-old conflict with conservatism.

Ludwig von Mises was truly and proudly an heir of early-nineteenth-century laissez faire radicalism. ... He was a rationalist and a libertarian,” Rothbard (1981, p. 251).

Selv om spørgsmålet om alliance prægede manges vurdering af Rothbard i hans sidste leveår, er det tvivlsomt, om den stridbare New Yorker-jødes omskiftelige relationer til personer og bevægelser vil spille nogen væsentlig rolle for hans eftermæle. Det centrale er hans værker, og de savner ikke konsistens — men heller ikke passion og stridslyst.

For en tilhænger af de komparative fordele er det ikke underligt at påpege, at enhver må bidrage til kampen for frihed på sin måde. Men det betød ikke, at alt var lige godt for Rothbard. Målet skal forfølges systematisk, konsekvent og med størst mulig hast:

“We conclude ... that the victory of total liberty is the highest political end; that the proper groundwork for this goal is a moral passion for justice; that the end should be pursued by the speediest and most efficacious possible means: that the end must always be kept in sight and sought as rapidly as possible; and that the means taken must never contradict the goal — whether by advocating gradualism, by employing or advocating any aggression against liberty, by advocating planned programs, or by failing to seize any opportunity to reduce State power or by ever increasing it in any area,” Rothbard (1982, p. 259).

Murray N. Rothbards bøger

- (1956): “Toward a Reconstruction of Utility and Welfare Economics.” (Reprint: *Center for Libertarian Studies, Occasional Papers Series, #3*, 1977).
- (1962a): *The Panic of 1819*. New York: Columbia University Press.
- (1962b): *Man, Economy and State*. 2. vol., Princeton, New Jersey: Van Nostrand.
- (1963): *America's Great Depression*. Kansas City, Kansas: Sheed and Ward.
- (1964): *What Has Government Done to Our Money?* Larkspur, Colorado: Pine Tree Press.
- (1965): “Left and Right.” (Reprint: Washington,

- D.C.: CATO Institute, 1979).
- (1969): *Economic Depressions: Causes and Cures*. Lansing, Michigan: Constitutional Alliance, Inc.
- (1970): *Power and Market*. Menlo Park, California: Institute for Humane Studies.
- (1972a): *Left and Right: Selected Essays 1954–1965*. New York: Arno Press.
- (1972b): *Education, Free and Compulsory*. Wichita, Kansas: Center for Independent Education.
- (1973a): *The Essential Ludwig von Mises*. Lansing, Michigan: Bramble Minibooks.
- (1973b): *For a New Liberty: The Libertarian Manifesto*. New York: Macmillan (rev. udg. 1978, New York: Collier Books).
- (1974): *Egalitarianism As a Revolt Against Nature and Other Essays*. Washington, D.C.: Libertarian Review Press.
- (1975a): *A New Land, A New People: The American Colonies in the Seventeenth Century*. Conceived in Liberty, vol. 1. New Rochelle, New York: Arlington House.
- (1975b): *Salutary Neglect: The American Colonies in the First Half of the Eighteenth Century*. Conceived in Liberty, vol. 2. New Rochelle, New York: Arlington House.
- (1975c): *Advance to Revolution: 1760–1784*. Conceived in Liberty, vol. 3. New Rochelle, New York: Arlington House.
- (1979a): *The Revolutionary War: 1775–1784*. Conceived in Liberty, vol. 4. New Rochelle, New York: Arlington House.
- (1979b): *Individualism and the Philosophy of the Social Sciences*. San Francisco: CATO Institute.
- (1981): "The Laissez-Faire Radical: A Quest for the Historical Mises", *Journal of Libertarian Studies*, vol. V, no. 3.
- (1982): *The Ethics of Liberty*. Atlantic Highlands, New Jersey: Humanities Press.
- (1983): *The Mystery of Banking*. New York: Richardson and Snyder.
- (1987a): "The Sociology of the Ayn Rand Cult", *Liberty*.
- (1987b): *Protectionism and the Destruction of Prosperity*. Auburn, Alabama: Ludwig von Mises Institute.
- (1988) *Ludwig von Mises: Scholar, Creator, Hero*. Auburn, Alabama: Ludwig von Mises Institute. [En mere udførlig bibliografi findes i festskriftet Block & Rockwell (1988)].
- (1995a): *The Case against the Fed*. Auburn, Alabama: Ludwig von Mises Institute.
- (1995b): *Economic Thought before Adam Smith*. An Austrian History of Economic Thought, vol. I. Aldershot, United Kingdom: Edward Elgar.
- (1995c): *Classical Economics*. An Austrian History of Economic Thought, vol. II. Aldershot, United Kingdom: Edward Elgar.

Litteratur

- Block, W. & L.H. Rockwell (1988): *Man, Economy and Liberty*. Auburn: The Ludwig von Mises Institute.
- Brøns-Petersen, Otto (1992): "Den radikale amerikanske tradition" i N. Foss & P. Kurrild-Klitgaard (red.): *Etik, marked og stat*. København: Handelshøjskolens Forlag.
- Johnson, P. (1983): *A History of the Modern World*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Kephart, R.D. (1995): *Murray N. Rothbard (1926–1995)*. San Francisco: Laissez Faire Books News (via internet).
- Lindbeck, A. (1970): *Det nye venstres politiske økonomi*. København: Spektrum.
- Nozick, R. (1974): *Anarchy, State and Utopia*. Oxford: Basil Blackwell.

Rothbards Naturret

Johan J.R. Espersen

Murray Rothbard er for mange liberale den mest eminente frihedsorienterede tænker i det 20. århundrede. Hans moralfilosofiske målsætning om at formulere en fasttømret moralsk teori med udgangspunkt menneskets natur har ikke bare vundet opbakning i liberale kredse, men fungerer ligefrem som grundlag for en hel skole af rettighedsliberalisme. Jeg vil i det følgende forsøge at sætte Rothbards radikale moralteori i det rette idéhistoriske perspektiv samt pege på et par af teoriens mest åbenlyse brister.

Fra stoikerne til Pufendorf

Rothbard skriver sig i store træk ind i en filosofisk tradition som kaldes naturret. Man kan spore rødderne af naturretten til oldtidens Grækenland og stoikerne.¹ Stoikernes overordnede maksime var, at mennesket skal leve i overensstemmelse med naturen. Eftersom naturen ifølge stoikerne er ordnet og formålsrettet af en universel fornuft, en slags guddommelig skæbne, er det at leve i overensstemmelse med naturen først og fremmest at underordne sig denne fornuft. Det betyder ikke blot at acceptere livets gang og ens egen rolle som et tandhjul i det store maskineri, men også at leve efter sin egen fornuftbestemte natur. For mennesket er det ikke kun at indtage næringsstoffer, vokse og reproducere, men også at leve efter det unikt menneskelige anlæg, nemlig fornuften. At leve i overensstemmelse med naturen er derfor for stoikerne at undertrykke lidenskaberne og tænke og handle besindigt og rationelt.

Stoikerne nøjedes dog ikke med bare at gøre den guddommelige fornuft og natur til filosofiens fundament. De argumenterede også for en dengang ganske usædvanlig universalisme²:

¹ Man vil også kunne finde en henvisning til naturretten i Aristoteles' Retorik, men henvisningen synes efter min mening mest af alt at være et retorisk kneb.

² Kosmopolitisme er nok den rette betegnelse, men for overskuelighedens skyld vil jeg gøre mit ypperste for at inddæmme min trang til at overfor-

Eftersom menneskets natur deles af alle mennesker, både mænd, kvinder, fremmede folkeslag og sågar også slaver, må hele menneskeheden tilhøre et universelt moralsk fællesskab. Hermed var naturretens spæde begyndelse en realitet.

Utallige kristne teologer og filosoffer videreudviklede naturretten gennem de næste mange århundreder. Særligt Thomas Aquinas og Rothbards yndlinge i Salamancaskolen fortjener at blive nævnt i denne sammenhæng. De eskalerede og systematiserede ikke blot stoikernes fornuftstro, men fremførte også, at naturretten er en universel lov, som er skrevet ind i menneskets natur af den kristne gud og erkendt af menneskets fornuft. Naturretten er derfor væsensforskellig fra menneskets positive love og institutioner. Konsekvensen af denne adskillelse er selvfølgelig, at den menneskelige lovgivning skal efterligne den perfekte og gudgivne naturret. Hvis den menneskelige lovgivning ikke formår dette vil den have status som en perverteret lov.

En egentlig sekulær naturret blomstrede først i det 17. århundrede, hvor protestanten Hugo Grotius lagde fundamentet for den senere afvisning af den religiøse naturret. Grotius var ikke tilfreds med, at naturretten i sidste ende blev begrundet i en guddommelig orden eller vilje, der til fulde dikterede indholdet af,

bruge -ismer.

hvad der er retfærdigt og godt. Grotius forsøgte i stedet at begrunde moralens krav udelukkende i menneskets natur, således at de var gyldige selv, hvis der ingen guddommelig orden eller vilje fandtes. En handlings rigtighed eller godhed bestemmes derfor ud fra, om den er i overensstemmelse med menneskets natur som et rationelt, socialt og selvopretholdende væsen. At krænte naturretten er altså ikke at modsætte sig en guddommelig orden eller vilje, men derimod at handle inkonsistent i forhold til sin egen natur.

Resultatet af dette menneskecentrerede ræsonnement er en udpræget moderne opfattelse af ret. Hvor stoikerne og de kristne filosoffer fokuserede på de rette handlinger og tilstande i forhold til den gudgivne natur, mente Grotius nemlig, at ret i højere grad omhandler det enkelte menneskes udfoldelsesmuligheder. Eksempelvis fremførte Grotius, at mennesket har en ret til selvopretholdelse, som ikke kræver statens velsignelse eller støtte. Dette ligner unægtelig en moderne rettighed.

Grotius interesserede sig dog mest for international lov og ret. Han beskæftigede sig derfor primært med udviklingen af *bellum iustum*-tankegangen, hvor krige skal opfylde en række naturretslige principper for at være retfærdige, og han er desuden ophavsmand til princippet om *mare liberum*, som fastslår, at ingen stater har ret til at eje havet. Det var således først, da Samuel von Pufendorf videreudviklede Grotius' naturretstanker, at den sidste byggeklods i den sekulære naturret, den deduktive metode, blev lagt. Pufendorf var inspireret af René Descartes' rationalisme, altså synspunktet at fornuften er kilden til sand og sikker viden, og han ønskede at udlede naturretten med samme demonstrative styrke som Descartes begrundede sin erkendelsesteori. Pufendorf inddelte endda sit første store værk i afsnit med henholdsvis definitioner, aksiomer og *common sense*-observationer.³ Denne ejen-

3 Pufendorfs første hovedværk blev i øvrigt skrevet, mens han sad fængslet i Kastellet, fordi han tilfældigvis underviste den svenske ambassadørs børn under det svenske angreb på København i 1658 – hvilket betyder, at Kastellet har bidraget mere til den europæiske idéhistorie end de fleste danske uddannelsesinstitutioner til sam-

dommelige inddeling illustrerer ganske tydeligt den tilnærmelsesvist aksiomatisk-deduktive tilgang til filosofiens problemstillinger.⁴

Rothbard er uden tvivl bevidst om denne naturretstradition. Han referer f.eks. eksplicit til Aquinas, Grotius, Pufendorf, den spanske Salamancaskole og mange andre naturretstænkere. Han overtager også mange af naturretstraditionens kardinalpunkter, heriblandt idéen om en objektiv menneskelig natur, skepsissen overfor positiv ret, den aksiomatisk-deduktive metode, den radikale universalisme og forestillingen om naturlige rettigheder. Hvis man betragter de ovenfor refererede udviklingstrin i naturretten som en skærpelse af disse tendenser – hvilket givetvis er lidt søgt – kan Rothbard betragtes som en slags kulmination. Hos Rothbard bliver skepsissen overfor positiv ret direkte revolutionær, den rigide deduktion bliver alfa og omega i den filosofiske debat, de universelle påbud gælder vitterlig *alle*, selv statsmagtens håndlangere, og samtlige moralske og politiske problemstillinger underkastes hensynet til de naturlige rettigheder. I det følgende vil jeg derfor redegøre for hvordan Rothbards vidtgående naturretsfilosofi udfoldes.⁵

Rothbards moralteori

Rothbards udgangspunkt er – som de fleste naturretstænkere – fornuften. Ifølge Rothbard er fornuften et fælles, værdifrit og beskrivende anlæg. Som Rothbard forklarer det: "Man's reason is objective, i.e., it can be employed by all men to yield truths about the world." Rothbard (1982, p. 10).

Menneskets objektive fornuft fortæller først og fremmest, at alle entiteter har deres egen natur. F.eks. er det en del af kobbers natur, at

men.

4 Pufendorf blødgjorde den deduktive metode i senere værker, og hans etiske og politiske filosofi er i virkeligheden en ganske interessant blanding af naturret og kontraktteori inspireret af ikke blot Grotius, men også Thomas Hobbes.

5 Jeg er bevidst om, at min redegørelse næppe er så fyldestgørende og præcis, som Rothbard måske fortjener. Ligeledes er jeg heller ikke bange for at indrømme, at jeg genfortæller Rothbard på den måde, der passer bedst til i artiklens formål. Min artikel, mine regler.

det er en fremragende elektrisk leder, at det har en skinnende rød farve og at det indgår i livsvigtige enzymer og proteiner. Ligeledes har alle andre entiteter deres helt særegne natur, lige fra universets galaksehobe til frie brintmolekyler. Hvis alle entiteter *ikke* havde deres egen distinkte natur, ville alt være det samme, hvilket jo ikke er tilfældet. Når disse distinkte entiteter interagerer, vil der følgelig opstå specifikke og definerbare resultater. Det er således fra entiteternes distinkte natur, at årsag og effekt observeres og udledes, og dermed kan naturens love nedfældes.

Da alle entiteter har en distinkt natur, må alle levende væsener også have en distinkt natur. Rothbard mener, at det netop er denne natur, der gør moralske værdidomme muligt. Det gælder nemlig for alle levende væsener, at man kan benytte sig af værdiladede betegnelser til at beskrive de handlinger og situationer, som er i overensstemmelse med, hvad det givne væsen er naturligt udstyret til at kunne og være. Eksempelvis kan man sige, at en fugl er i en sund og stabil tilstand, hvis den opfylder sin naturlige tendens til at have to vinger, kunne flyve, bygge rede, lægge æg og spise regnorme og insekter. Man kan ligefrem kalde fuglen for en *god* fugl, hvis den opfylder denne naturlige tendens. Godhed er nemlig blot en form for eksistens, hvor en naturlig tendens er opfyldt. Godhed er altså relativt til det levende væsens natur – om end selvfølgelig stadig en objektiv værdi, da den er gældende for hele væsensets art.

Hvad er så menneskets natur? For at besvare dette spørgsmål forestiller Rothbard sig en naturtilstand med ét menneske. Han opkaldte dette menneske efter Daniel Defoes berømte roman om den skibbrudne Robinson Crusoe, der strander på en øde ø. Rothbard er langt fra alene om at benytte denne metode, men den passer særlig fortrinligt til hans ønske om at isolere menneskets natur, så det bliver muligt at foretage en simpel deduktiv analyse.

Crusoe begriber først og fremmest, at den første objektive værdi grundet i menneskets natur er – ligesom det gælder for alle levende væsener – at være i live. At påstå andet er en selvindlysende selvmodsigelse. Rothbard forklarer det bedst selv:

“... *any* person participating in any sort of discussion, including one on values, is, by virtue of so participating, alive and affirming life. For if he were *really* opposed to life, he would have no business in such a discussion, indeed he would have no business continuing to be alive. Hence, the *supposed* opponent of life is really affirming it in the very process of his discussion, and hence the preservation and furtherance of one's life takes on the stature of an incontestable axiom.” Rothbard (1982, p. 32-33)

Herefter erkender Crusoe, at det kræver mad og drikke, tag over hovedet, tøj og så videre at opretholde sit eget liv. Derpå indser han, at den omkringliggende verden har potentialet til at opfylde disse behov, hvis han transformerer den til goder. Og endelig sander han, at han er nødt til at lære og vælge, hvordan han bedst opfylder disse behov ved at transformere de tilstedeværende ressourcer. Crusoe har nemlig ikke nogen instinktiv og praktisk viden om, hvordan han når sine mål, udover at han ved, at det kræver en produktiv forandring af omgivelserne. Til gengæld er han fri til selv at vælge sine mål, i modsætning til andre levende væsener, og han er fri til at lære om sig selv og sine omgivelser. På den måde kan Crusoe alligevel overleve. Hvis Crusoe nægtes denne frihed til at vælge sine mål og lære om sig selv og sine omgivelser, så vil det selvsagt være umuligt for ham at opretholde sit eget liv. Friheden er altså en essentiel del af menneskets natur, eller naturlige tendens, om man vil.

Når Crusoe vælger sine mål ud fra hvad han umiddelbart og indlysende kan erkende om sig selv samt lærer, hvordan han bedst opfylder disse mål ved hjælp af dem omkringliggende verden, så bruger han sin fornuft. Han observerer, abstraherer, deducerer og konkluderer om sin egen natur og om de omkringliggende entiteters natur. Han lærer, hvad der får ham til at trives, f.eks. at spise nærende mad, og han lærer, at en pil skudt fra en bue kan nedlægge en hjort, der derefter kan steges, ristes, koges (eller hvad ved jeg – jeg er ikke kok) og spises. Fornuften fortæller ham altså om hans egen natur og andre entiteters natur, ganske som forventet i forhold Rothbards forestilling om fornuften som det fundamentale erken-

delsesmæssige anlæg. Men fornuften er ikke kun Crusoes redskab til viden. Det er tydeligvis også hans egentlige middel til overlevelse. For det er kun ved at kende sine egne behov, og hvordan de kan tilfredsstilles ved hjælp af omverdenen, at han kan overleve. Fornuften er således endnu en essentiel del af menneskets natur, måske endda den vigtigste naturlige tendens. Som Rothbard eksemplarisk klart skriver det:

“Reason is man’s instrument of knowledge and of his very survival; the use and expansion of his mind, the acquisition of knowledge about what is best for him and how he can achieve it, is the uniquely *human* method of existence and of achievement. And this is uniquely man’s nature; man, as Aristotle pointed out, is the rational animal, or to be more precise, the rational being.” Rothbard (1982, p. 30-31)

Dette er dog ikke alt, hvad Crusoe lærer om sig selv. Han lærer endvidere ved fornuftstyret introspektion, at hans sind bestemmer over hans krop og dennes handlinger. Han lærer med andre ord om sit ejerskab over sig selv. Denne indsigt bruger Rothbard til at drage ganske vidtrækkende konklusioner, og indsigten fremstår til tider som et næsten uafhængigt fundament for hele hans politiske filosofi, derfor er det nyttigt at uddybe den.

Rothbard hævder, at hvis Crusoe ikke ejer sin egen krop, og deraf frugten af sit eget arbejde samt, hvad han kan appropriere eller bytte sig til, så er der kun to alternativer: Enten har alle lige ejerskab over hinanden, heriblandt Crusoe, eller også har en anden person eller gruppe ejerskab over Crusoe. Det første alternativ kræver, at man får alles tilladelse før man kan foretage sig noget som helst, hvorved ingen i praksis nogensinde vil kunne foretage sig noget. Dette vil selvsagt hurtigt ende i hele menneskehedens undergang, hvilket indlysende er i modstrid med menneskets natur. Det andet alternativ medfører, at en eller flere mennesker er undermennesker, deriblandt Crusoe, og derfor ikke fortjener at eje sig selv på samme måde som andre mennesker. Men dette er åbenlyst forkert, da de jo alle netop deler den samme menneskelige natur. Desuden medfører dette alternativ også, at de påståede overmennesker reelt har lov til at leve som

parasitter ved at udnytte undermenneskerne. Dette strider bare imod hvad Rothbard kalder livets basale økonomiske nødvendighed, altså det som sikrer menneskets videre eksistens, nemlig produktion og bytte. Dermed er det kun selvejerskabet, som er i overensstemmelse med menneskets natur.

Rothbard er så småt ved vejs ende af sit studie af Crusoe og menneskets natur. Han opsummerer resultatet på følgende befriende letforståelige måde:

“The critical and unique facts about man and the ways in which he must live to survive – his consciousness, his free will and free choice, his faculty of reason, his necessity for learning the natural laws of the external world and of himself, his self-ownership, his need to “produce” by transforming nature-given matter into consumable forms – all these are wrapped up in what man’s nature is, and how man may survive and flourish.” (Rothbard 1982, p. 32)

Alle disse naturlige tendenser resulterer ifølge Rothbard i princippet om nonaggression. Dette princip fastslår, at enhver igangsættelse af vold eller trusler om vold, er forkert, fordi det strider imod menneskets natur. Rothbard forklarer det således:

“... the society of absolute self-ownership for all rests ... on the fact that each man may only live and prosper as he exercises his natural freedom of choice, adopts values, learns how to achieve them, etc. By virtue of being a man, he must use his mind to adopt ends and means; if someone aggresses against him to change his freely-selected course, this violates his nature; it violates the way he must function.” (Rothbard 1982, p. 46-47)

Ud fra særligt de to apodiktiske aksiomer om selvejerskab og nonaggression forsøger Rothbard herefter at udlede moralske påbud og regler om alt lige fra privat ejendom, selvforsvar og abort til beskatning, bestikkelse, og hvordan man straffer forbrydere (hvis Rothbard havde levet nogle år endnu, havde han sikkert også formået at deducere sig frem til den rette haveindretning). Særligt interessant er Rothbards politiske filosofi. Rothbards naturretslige påbud står nemlig i skarp kontrast til den givne positive ret. Ifølge Rothbard er den positive ret stort set altid begrundet i

traditioner eller magtforhold, mens de naturlige, universelle rettigheder ikke tager højde for sådanne fænomener. Rothbard er ikke bange for at drage decideret revolutionære konsekvenser af denne tankegang. Desværre falder hans politiske filosofi ikke indenfor denne artikels emneområde.

Der er selvfølgelig mange andre facetter i Rothbards naturret, men jeg håber, at den foregående redegørelse er tilstrækkelig til at fremvise Rothbards genopdagelse og radikaliserings af de naturretslige dyder om menneskets objektive natur, den strengt deduktive metode, skepsissen overfor positiv ret, den radikale universalisme og ikke mindst de naturlige rettigheder. Denne naturretsfilosofi er dog ikke problemfri. Det er specielt værd at nævne – i bagvendt rækkefølge i forhold til det foregående – tre forskellige ankepunkter: Først forestillingen om selvejerskab, dernæst naturopfattelsen og endelig troen på fornuften.

Hvem ejer hvem?

Rothbards tese om selvejerskab er en af de mest kendte og interessante dele af hans filosofi. Det er ligeledes en tese, han gentager utallige gange for at understøtte sin kontroversielle politiske filosofi. Derfor er det selvsagt en tese, der har brug for at blive kigget lidt ekstra efter i sømmene. Påstanden om, at der kun findes to alternativer til selvejerskab, nemlig fælleseje eller slaveri, er i særdeleshed værd at problematisere. Er det ikke muligt, at en guddom ejer alle mennesker, eller at en gruppe har ret til ejerskab af *en del* af en anden gruppe (den første gruppe har måske ret til en del af den anden gruppes arbejde, men må ikke bruge dem som slaver eller undertrykke deres åndelige frihed), eller at alle har *delvist* ejerskab af alle andre (alle har måske ret til at tænke og tale frit, men ikke til udkommet af ens arbejde, der derimod er ejet af alle), eller at ingen ejer nogen?

Liberalismes fader, John Locke, gør sig flere steder til fortaler for synspunktet, at mennesket er ejet af Gud. Det er ganske nærliggende at læse Locke som om, han mener, at alle mennesker er skabt af Gud med det formål at bestå og bevare sig selv, og *derfor* er intet menneske bemyndiget til at tage sit eget eller andres liv eller sågar bare ødelægge noget, der tjener til

at bevare andres liv. Da alle mennesker tilmed også er skabt lige, er heller ingen mennesker bemyndiget til at gøre sig til herre over andres liv. På denne måde udleder Locke de moderne liberale principper om ret til liv, frihed og ejendom fra et guddommeligt ejerskab af mennesket.

De fleste venstreorienterede vil til gengæld være mere tiltrukket af forestillingen om, at en gruppe har ret til ejerskab af *en del* af en anden gruppe, eller alle har *delvist* ejerskab af alle andre. Man kan for eksempel godt argumentere for, at den socialliberale John Rawls fremfører, at mennesket ved hjælp uvidenhedens slør identificerer en eller anden form for delvist ejerskab som det mest retfærdige politiske princip. I denne anskuelse vil det delvise ejerskab således først og fremmest betyde, at alle har vidtrækkende frihedsrettigheder, men samtidig også medføre, at man kun får lov til at beholde udkommet af ens arbejde i den grad, det gavner de svagest stillede.

Endelig er der den simple mulighed, at ingen ejer nogen. Rothbard forholder sig meget kort til denne mulighed i en fodnote:

”Professor George Mavrodes ... objects that there is another logical alternative: namely, “that no one owns anybody, either himself or anyone else, nor any share of anybody.” However, since ownership signifies range of control, this would mean that no one would be able to do anything, and the human race would quickly vanish.” Rothbard (1982, p. 45)

Problemet med Rothbards svar er imidlertid, at *kontrol* og *ejerskab* ikke nødvendigvis er det samme. Det er plausibelt, at det at have ejerskab over noget implicerer, at man har kontrol over dette, men det er ikke indlysende, at det at have kontrol over noget også implicerer ejerskab. Ligeledes er det en fejlslutning, som er Erasmus Montanus værdig, at slutte fra at ejerskab er en slags kontrol til, at alle former for kontrol er ejerskab. Man kan eksempelvis ganske let demonstrere kontrol over en ting ved at ødelægge den uden dog at have ejerskab af den. Dyr demonstrerer også hver evig eneste dag kontrol over deres egen krop og deres omgivelser uden at det nødvendigvis giver dem ejerskab over deres kroppe og omgivelser. Dyrenes manglende ejerskab over deres kroppe

og omgivelser har heller ikke ligefrem medført, at alle dyr er uddøde, som ifølge Rothbard ellers er konsekvensen, hvis mennesket ikke har ejerskab over sig selv.

Henvisningen til dyrenes rige åbner døren for næste problem ved Rothbards forsvar af det naturlige selvejerskab. Rothbard forsvaret andetsteds retten til liv og frihed på følgende måde:

“Since men can think, feel, evaluate, and act only as individuals, it becomes vitally necessary for each man’s survival and prosperity that he be free to learn, choose, develop his faculties, and act upon his knowledge and values. This is the necessary path of human nature; to interfere with and cripple this process by using violence goes profoundly against what is necessary by man’s nature for his life and prosperity. Violent interference with a man’s learning and choices is therefore profoundly “antihuman”; it violates the natural law of man’s needs.” Rothbard (1973, p. 33)

Det er særligt den sidste sætning, der er interessant: For hvis det er behov, som giver rettigheder, hvorfor har dyr så ikke også retten til selvejerskab? Dyr har vel også et naturligt behov for at have retten til at leve og have kontrol over egen krop og tilværelse, også selvom dyr ikke formår at tænke rationelt eller i det hele taget er i stand til at forstå selve rettighedskonceptet. Ja, reelt har alle levende organismer et behov for at kunne eksistere frit uden voldelig indblanding fra andre. Men Rothbard støttede ikke desto mindre kun retten til selvejerskab til mennesker (med få undtagelser⁶).

Problemerne ved Rothbards selvejerskabstese slutter ikke ved disse to. Særligt problematisk bliver det, når Rothbard forsøger at udlede sin politiske filosofi på baggrund af te-

sen. Men hans naturret fejler også på et mere fundamentalt plan, som efter min mening er vigtigere at belyse.

Om endemål og strukturer

Rothbards naturopfattelse bliver aldrig for alvor forklaret i dybden, og de få gange, hvor Rothbard hentyder til sin naturopfattelse, fremstår den en anelse mærkværdig. Eksempelvis påstår Rothbard følgende: “... if A, B, C, etc., have different attributes, it follows immediately that they have different natures” Rothbard (1982, p. 9). Eftersom alle mennesker har forskellige egenskaber, heriblandt hud- og hårfarve, højde, tyngde, generelt udseende, gemyt, osv., må det vel betyde, at alle mennesker har deres særegne og distinkte natur? Åbenbart ikke, for Rothbard fokuserer tydeligvis kun på biologiske arter. Men hvorfor? Hvorfor ikke påstå, at biologiske ordener som primater eller måske ligefrem biologiske klasser som pattedyr har en fælles natur? Rothbard har tilsyneladende intet svar. Et andet eksempel på den lidt mærkværdige naturopfattelse er følgende: “An apple, let fall, will drop to the ground; this we all observe and acknowledge to be in the nature of the apple” Rothbard (1982, p. 9). Problemet er bare, at hvis man tog selvsamme æble med op på en rumstation, så ville æblet lige pludselig ikke falde. Det må vel ifølge Rothbard betyde, at æblets natur har forandret sig?

Rothbards naturopfattelse skal dog ikke afvises alene på baggrund af et par enkelte mærkværdige eksempler, som måske kunne blive forklaret ved en mere eksplicit og dybdegående behandling af emnet. Derfor har jeg valgt at beskrive Rothbards naturopfattelse med udgangspunkt i filosofien John Wild, som Rothbard roser samt citerer adskillige gange. Jeg forestiller mig, at eventuelle meningsforskelle mellem de to på dette område er så små, at de ikke betyder noget.

John Wild bygger i store træk videre på en naturopfattelse, som blev fremført af Aristoteles. Ifølge denne naturopfattelse stræber alle entiteter mod at realisere et endemål. Et agern udvikler sig således til et voksent egetræ, fordi dette er agernets ultimative endemål. En entitets natur eksisterer dermed iboende i entiteten som en slags væsensgenskab. En entitets

⁶ Som Ronald Hamowy skriver i et memoriam dedikeret til Rothbard: “I remember a bunch of us going to a movie near his apartment many years ago. The subject of the film was a man-eating tree and I recall asking Murray why he kept cheering the tree on every time it ate one of its victims, to the shock and outrage of the theater audience. “Why, the people he ate were aggressors,” he replied. “They keep trying to set the tree on fire or chop it down, when the tree hadn’t done a damn thing to them!”” Rockwell (1995, p. 97).

iboende endemål, der først realiseres i fremtiden, kan derfor også være årsag til udvikling og forandring i nutiden og fortiden. Mens den moderne naturopfattelse forkaster denne slags årsagsforklaringer⁷ og i stedet fremfører, at årsagerne tidsmæssigt går forud for virkningerne, betyder Aristoteles' naturopfattelse, at det foregår lige omvendt. Dette betyder selv sagt, at Aristoteles' naturopfattelse er en anelse anakronistisk.

Wild moderer derfor Aristoteles' naturopfattelse ved at fremføre, at naturen består af en masse forskellige entiteter, hvis struktur (eller universal, om man vil) definerer deres tendenser. En entitets naturlige tendens er således ikke styret af et endemål, men er blot en inklinations eller forudsigelse, der nødvendigvis er i overensstemmelse med en struktur, som dog ikke nødvendigvis bliver realiseret. Eksempelvis kommer en visse plante til kort i forhold til plantens fulde struktur uden dog at være styret af denne. Wild forklarer selv sin naturopfattelse på følgende måde:

"... it does not necessarily involve any attribution of conscious purpose or teleology to the tendency in question. A meteorologist charts the course now required to complete the tendencies already observed in a storm without assuming any conscious purpose in the weather. What underlies such lawful "predictions" is merely a knowledge of the observed dispositions and their intrinsic readiness, barring external factors, for a certain mode of completion." (Wild 1952, p. 8)

⁷ Nogle vil måske hævde, at biologien benytter sig af finalårsager i beskrivelsen af evolutionen. Eksempelvis præsenteres adaptation ved naturlig selektion ofte som en målrettet mekanisme med en egentlig finalårsag. Men sådan forholder det sig ikke i virkeligheden. Den naturlige selektion er blot resultatet af variation mellem organismer, nedrivning af disse variationer, organismers evne til at reproducere samt det faktum, at nogle organismer overlever og reproducerer oftere end andre organismer. Således er adaptation ikke andet end en forandring hos en organisme, der viser sig at være særlig egnet i forhold organismens miljø. Det historiske resultat af dette er, at særligt egnede varianter kommer til at fremtræde oftere over tid. Det er kun set i bakspejlet, at denne udvikling fremstår som målrettet og styret af en finalårsag.

Wild mener, at disse strukturer defineres ved hjælp af tendenserne, ligesom tendenserne defineres i sammenhæng med strukturerne, altså at de har en slags ontologisk forbindelse. På den måde er strukturerne virkelige, men de er afhængige af de tendenser, som bliver eksemplificeret i entiteterne. Således omgår Wild Aristoteles' anakronistiske forestilling om finalårsager.

Jeg ønsker ikke at forvandle denne artikel til en diskussion af universalieproblemet, men det er værd at nævne, at Aristoteles' naturopfattelse ikke blot er anakronistisk, men også lider under et kæmpe problem, som Wild – og dermed Rothbard – ikke formår at imødegå. Det forholder sig nemlig sådan, at et generelt princip for denne slags diskussioner er, at jo færre forskellige enheder i ens ontologiske beskrivelse, desto bedre. Så hvis man kan forklare de samme ting uden at forfalde til finalårsager og iboende strukturer, er dette alt andet lige at foretrække. Og det er netop, hvad et ocean af filosoffer siden Aristoteles har præsteret, lige fra William af Ockham til Willard Quine.

Problemet i forhold til Rothbards naturret er altså, at Rothbard ikke formår at redegøre for, hvad en entitets natur er, og hvad en naturlig tendens er. Hans største inspirationskilde formår heller ikke at gøre dette ved at henvise til Aristoteles' naturopfattelse. I stedet roder de sig ud i en overflødig intrikat beskrivelse af naturen som befolket af mærkværdige essenser. Desværre for Rothbard er dette dog ikke engang hans naturrets mest betydningsfulde problem. Det største problem er derimod hans blinde tro på fornuften.

Troen på fornuften

Rothbard lægger ikke skjul, at han mener, at sand og sikker viden, ikke bare om omverdenen, men også om moral, stammer fra fornuften. Han skriver sig dermed ind i en tradition, der kaldes moralsk rationalisme. Hovedtesen i denne tradition er, at moralske principper uledes fra fornuften, eller *a priori*. Det betyder selv sagt, at fornuften er den højeste moralske autoritet, og at moralske krav og påbud er rationelle krav og påbud.

Hovedfiguren i den moralske rationalisme er Immanuel Kant. Kants moralfilosofi kan

fortolkes og udtrykkes på mange måder, men den rene rationalisme skinner mest igennem i, hvad mange opfatter som en operationalisering af det logiske princip om non-kontradiktion. Det er derfor udbytterigt at præsentere dette element af Kants moralfilosofi som typisk rationalisme.

Rationalismen hævder som nævnt, at alle moralske principper bør udledes *a priori*. Derfor forsøger Kant at operationalisere logikkens principper, som er *a priori* kendte, til at identificere de moralske principper som man burde følge. Logikkens principper implicerer, at for et udsagn skal give mening, må det ikke være selvmodsigende. I Kants opfattelse betyder dette, at de moralske principper som man bør adlyde heller ikke må være selvmodsigende. For at være helt nøjagtig skal de give mening i alle situationer. En anden måde at formulere dette ræsonnement er, at man skal handle på en sådan måde, at man skal kunne ønske det motiverende princip bag handlingen bliver til en universel lov. Som Kant udtrykker det:

“I do not, therefore, need any far-reaching penetration to discern what I have to do in order that my volition may be morally good. Inexperienced in the course of the world, incapable of being prepared for all its contingencies, I only ask myself: Can you also will that your maxim should be a universal law?” Kant (1785, p. 64)

Kant kalder denne formulering for det kategoriske imperativ. Det kategoriske imperativ er en ubetinget forpligtelse, der gælder for alle rationelle væsener. Det klassiske eksempel på operationaliseringen af dette kategoriske imperativ angår falske løfter og løgn: At lyve kan nemlig ikke gøres til en universel lov og samtidig give mening, for hvis det var universelt acceptabelt at lyve, ville ingen tro på hinanden og alle sandheder skulle antages at være løgne. Det betyder altså, at det at lyve er irrationelt og moralsk forkert. Uanset omstændighederne.

Rothbard er (mindst) lige så konsekvent rationalistisk i sin behandling af moralfilosofien som Kant. Rothbard vedkender sig den aksiomatisk-deduktive metode fra ende til anden, hvilket burde være indlysende fra den foregående redegørelse af hans naturretsfilosofi, og han mener naturligtvis også, at fornuften er den

ultimative autoritet i alle moralske spørgsmål samt at moralske krav og påbud er lig med rationelle krav og påbud.

Problemerne ved den moralske rationalisme er mangfoldige og omfattende. Det suverænt mest betydningsfulde problem er dog, at det simpelthen er en fejltagelse at tro, at moralske principper kan udledes alene fra fornuften. Den evigt gode David Hume forklarede dette for flere århundreder siden. Hume påpegede, at menneskets handlinger er motiveret af lidenskaber, såsom begær, afsky, håb, frygt, glæde og sorg og instinkter som sult, begær og så videre. Fornuftens rolle i denne sammenhæng er blot at give og ordne viden om kendsgerninger og relationer, så det bliver lettere at nå lidenskabernes og instinkternes mål. Rationel adfærd er således heller ikke det samme som moralsk adfærd, men imidlertid blot at vælge de rette midler til at opfylde et bestemt mål (og gøre det konsistent). Dermed bliver fornuften deklareret til at være ”the slave of the passions” (Hume 1739, p. 318), fordi fornuften alene ikke kan få mennesket til at handle. Til gengæld kan overvejelser om moral rent faktisk godt påvirke menneskets handlinger: Mennesket kan sagtens blive fristet af eller afskrækket fra en handling på baggrund af en følelse af forpligtelse eller uretfærdighed. Det betyder selv sagt, at moral ikke bare udledes alene fra fornuften. Moralen må simpelthen have et andet grundlag.

Spørgsmålet til én million er selvfølgelig hvad dette grundlag for moralfilosofien kan være. Jeg tror personligt, at man skal lede i videnskaberne, i særdeleshed den evolutionære biologi og spilteori.⁸ Det interessante i forhold til Rothbard er, at en sådan empirisk moralvidenskab står i skarp kontrast til naturretstraditionen, da den indeholder en stærk skepsis overfor universalismen, en affærdigelse af den aksiomatisk-deduktive metode, fokus på et

⁸ Jeg vil særligt anbefale folk som Ken Binmore, Brian Skyrms, Robert Sugden, Frans de Waal og Paul H. Rubin (se litteraturliste), hvis man ønsker at læse løst og fast om denne form for moralfilosofi, der – når den er bedst – blander Friedrich August von Hayek med evolutionær biologi og spilteori. Desværre er der endnu meget langt til målet for denne form for moralfilosofi.

samfunds positive ret fremfor ideale utopier, og en eklatant afvisning af forestillingen om naturlige rettigheder. Denne tilgang til moralfilosofien betyder nemlig, at moral betragtes som en ligevægt, der har vist sig at være et evolutionært stabilt svar på at koordinere forskellige menneskers adfærd og interesser. Det specifikke indhold i en givent samfunds moral er således blot konventioner, om end den dybe struktur på tværs af forskellige samfund er ens, da mennesket besidder et genetisk anlæg for moral. Moral er altså ligesom sprog, i den forstand, at alle sprog har en fælles dyb struktur og at mennesket er genetisk prædisponeret til at kunne bruge sprog (ifølge folk som Noam Chomsky og Steven Pinker). De konkrete sprog varierer dog så meget, at to mennesker med forskellige sprog end ikke forstår hinanden. På samme måde varierer forskellige samfunds moralske normer ekstremt meget. Der er åbenlyst ikke plads til universalismen, de naturlige rettigheder, skepsissen overfor positiv ret og den aksiomatisk-deduktive metodes tankespind i en sådan tilgang til moralfilosofien.

Cherry picking

Rothbard forsøg på at etablere en gennemarbejdet moralteori funderet i menneskets natur fejler altså efter min mening på en række væsentlige områder. Især selvejerskabstesen, naturopfattelsen og ikke mindst den blinde tro på fornuften som kilde til moralsk viden er problematisk.

Det betyder dog ikke, at Rothbard er ubrugelig. Udover at han åbenlyst er en interessant radikaliserende af naturretstraditionen, så er han også en aldeles klar og letforståelig systemtænkner, som man ikke finder mange af i moderne filosofi. Hvad der nok er vigtigere, så har Rothbard også en række indsigtsfulde synspunkter på andre områder end moralfilosofien. For selvom Rothbard er et godt eksempel på hvad man kan kalde den moderne liberalismes blinde vinkel, nemlig den radikale moralske rationalisme, så er Rothbard samtidig en mester i at udstille statstilhængernes blinde vinkel, nemlig statens egentlige historie og funktion. Det er ikke et område, som denne artikel har berørt, men lad det være en afsluttende opfor-

dring til alle at læse Rothbard, hvis man bare er det mindste interesseret i, hvorfor, hvordan og hvor ofte staten ødelægger det frie samfund gennem tvang og perverse incitamenter, enten i misforstået idealisme eller – oftest – for at tilgodese visse interesser på bekostning af andre.

Litteratur

- Binmore, Ken (2005): *Natural Justice*. New York: Oxford University Press.
- Bodnar, Istvan (2012): "Aristotle's Natural Philosophy." Stanford Encyclopedia of Philosophy. Besøgt d. 3. februar 2012 på <<http://plato.stanford.edu/entries/aristotle-natphil>>
- Carr, Craig L. (1994): *The Political Writings of Samuel Pufendorf*. New York: Oxford University Press.
- Denis, Lara (2008): "Kant and Hume on Morality." Stanford Encyclopedia of Philosophy. Besøgt d. 27. december 2011 på <<http://plato.stanford.edu/entries/kant-hume-morality>>
- Doherty, Brian (2007): *Radicals for Capitalism: A Freewheeling History of the Modern American Libertarian Movement*. New York: Public Affairs Press.
- Feser, Edward (2009): "Rothbard as a philosopher." Edward Feser. Besøgt d. 1. februar 2012 på <<http://edwardfeser.blogspot.com/2009/08/rothbard-as-philosopher.html>>
- Hume, David (1739): *A Treatise of Human Nature*. New York: Barnes & Noble [2005].
- Kant, Immanuel (1785): *Groundwork for the Metaphysics of Morals*. Canada: Broadview Press [2005].
- Klima, Gyula (2008): "The Medieval Problem of Universals." Stanford Encyclopedia of Philosophy. Besøgt d. 5. januar 2012 på <<http://plato.stanford.edu/entries/universals-medieval>>
- Murphy, Mark (2011): "The Natural Law Tradition in Ethics." Stanford Encyclopedia of Philosophy. Besøgt d. 27. december 2011 på <<http://plato.stanford.edu/entries/natural-law-ethics>>
- Rockwell, Lew (1995): Murray N. Rothbard: In Memoriam. Besøgt 24. januar 2012 på <<http://mises.org/books/memoriam.pdf>>

- Rollins, L.A. (2008): *The Myth of Natural Rights and Other Essays*. Charleston: Nine-Banded Books.
- Rothbard, Murray (1973): *For A New Liberty: The Libertarian Manifesto*. New York: Macmillan.
- Rothbard, Murray (1982): *Ethics of Liberty*. New Jersey: Humanities Press.
- Rubin, Paul H. (2002): *Darwinian Politics: The Evolutionary Origin of Freedom*. New York: Rutgers University Press.
- Skyrms, Brian (1996): *Evolution of the Social Contract*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sugden, Robert (2005): *The Economics of Rights, Cooperation and Welfare*. New York: Macmillan.
- Waal, Frans D. (1996): *Good Natured: The Origins of Right and Wrong in Humans and Other Animals*. New York: Harvard University Press.
- Wild, John (1953): "Natural Law and Modern Ethical Theory." *Ethics*. Vol. 63, No. 1, pp. 1-13.

Anarkokapitalisme som et voldeligt anarki

Torben Mark Pedersen

Rothbards rettighedsbaserede anarkokapitalisme tager udgangspunkt i selvejerskabet og individets ukrænkelige og ufortabelige rettigheder, og fra ukrænkeligheden og ufortabeligheden af rettigheder følger, at det ikke er legitimt at udøve nogen form for vold mod andre. Det gælder også i selvforsvar, som straf eller som en del af et militært forsvar. Der er derfor ikke noget moralsk grundlag for at benytte vold i selvforsvar, som straf eller i forsvaret mod militære angreb. For at kunne begrunde selvforsvar, private retssystemer og militært forsvar må Rothbard antage, at rettigheder er en social konvention i strid med hans eget filosofiske udgangspunkt.

Rejts til Somalia er en indvending, mange anarkokapitalister er blevet mødt med fra kritikere af anarkokapitalismen, og lige så ofte har ancapper rystet på hovedet af kritikernes uforstand, for der er mange områder, hvor regler håndhæves af private, hvor tvister afgøres ved private mæglinger, og hvor private vagtværn varetager beskyttelsesfunktioner, ligesom der historisk er talrige eksempler på private retssystemer. Ydermere er der en enorm litteratur om, hvordan retssystemer kan tænkes at ville fungere på et frit marked uden stat.

Problemet er ikke, at private retssystemer ikke kan fungere i praksis, eller at et privat forsvar ikke er muligt, men at der ikke i Rothbards anarkokapitalisme er et moralsk grundlag for at straffe kriminelle, der ikke har givet deres samtykke til det.

Ukrænkelige og ufortabelige rettigheder

Murray Rothbard (1926-95) har fået status som "Mr. Libertarian" og hyldes for sin konsekvente rettighedstænkning, statskritik og som det anarkokapitalistiske samfunds førende teoretiker.

Rothbards politiske filosofi udformes i en lang række værker, mest udførligt i *The Ethics of Liberty* fra 1982. Rothbard indleder med at

bekende sig til den filosofiske tradition for eksistensen af en naturlig lov, der kan erkendes med fornuften, og den leder Rothbard til at erklære, at bevaringen og opretholdelsen af livet er en objektiv og ultimativ værdi, Rothbard (1982, 32-33). Rothbard går videre og hævder, at individer med deres fornuft vil erkende selvejerskabet og retten til ejendom.¹

Rothbard tager eksplicit udgangspunkt i Lockes (1689) begreb om selvejerskab, men for Rothbard i modsætning til Locke² er selvejerskab absolut: "Every man has the absolute right of property in his own self", Rothbard (1970, 1047), og: "Let us consider the first principle: the right to self-ownership. This principle asserts the absolute right of each man, by virtue of his (or her) being a human being, to "own" his own body; that is, to control that body free of coercive interference," Rothbard (1974, 97), og videre: "We conclude, then, with the premise of absolute universal right of self-ownership

1 Se Espersen (2013) for en kritik af Rothbards naturretstænkning.

2 Når rettigheder ikke er absolutte hos Locke, så skyldes det, at mennesket og alt på jorden ifølge Locke er skabt af Gud, og at de naturlige rettigheder er udledt af den naturlige lov, der er givet af Gud: at intet menneske må ødelægge noget af det, Gud har skabt, hvorfor enhver har ret til at forsvare sig selv om sin egen ejendom.

as our first principle of justice in property,” Rothbard (1974, 98).

Det følger videre, at selvejerskabet må være ufortabeligt, for der er ingen måde, hvorpå et individ ufrivilligt kan fortabe ejendomsretten til sig selv. Rothbard (1982, 40) afviser endda, at man frivilligt kan afhænde ejendomsretten til sig selv.

Den enkelte kan frivilligt afhænde retten til produktet af sit arbejde og retten til at lede og fordele ens arbejdsindsats i et aftalt tidsinterval hver dag til en arbejdsgiver. Enhver kan afhænde retten til at slå på én i en boksekamp og lignende, ligesom enhver kan afhænde retten til at straffe til et privat retssystem.

Der er derimod ingen måde, hvorpå et menneske kan fortabe sit selvejerskab, eller andre retmæssigt kan fratage et menneske ejerskabet til sig selv, og sker det med magt, er det illegitimt.

Rothbard (1982) udleder alle andre frihedsrettigheder fra selvejerskabet, så det følger, at når selvejerskabet er ukrænkeligt og ufortabeligt, så er alle deraf afledte frihedsrettigheder ligeledes ukrænkelige og ufortabelige. Og der er ingen undtagelser.

Lad mig forsøge at formalisere logikken i argumentationen:

Aksiom 1: Alle individer har ejendomsret til deres egen person. Selvejerskab er absolut, dvs. ukrænkeligt og ufortabeligt.

- **Følge A:** Individuelle rettigheder udledt af selvejerskabet er ukrænkelige og ufortabelige.
 - **Følge A-1:** Der findes ingen måde, hvorpå et individ ufrivilligt kan fortabe selvejerskabet eller de deraf udledte rettigheder.
- **Følge B:** Det ligger i begrebet ukrænkelige rettigheder, at ingen legitimt må udøve vold eller nogen form for tvang over for en persons liv, frihed eller ejendom, når den ejer sig selv.
 - **Følge B-1:** Ikke-aggressionsprincippet: Ingen person eller gruppe af personer må udøve aggression mod en anden person eller dennes ejendom.
 - **Følge B-2:** Der kan kun legitimt udøves vold eller tvang over for en persons liv, frihed eller ejendom, hvis denne er

helt eller delvist uden rettigheder.

- **Følge C:** Et individ, der ejer sig selv, kan frivilligt afhænde sine rettigheder til andre i et nærmere bestemt, i et tidsbegrænset eller i et ubetinget og ubegrænset omfang.

Følge A-1 er blot en præcisering af Følge A, og det følger direkte af det aksiomatiske udgangspunkt for Rothbards naturretsfilosofi.

Ikke-aggressionsprincippet

Rothbard (1973, 23) formulerer en individualistisk etik med ikke-aggressionsprincippet (Non-Aggression Principle, NAP): “The libertarian creed rests upon one central axiom: that no man or group of men may aggress against the person or property of anyone else.”

I bogen “Egalitarianism as a revolt against nature” formulerer Rothbard (1974, 116) libertariansk teoris fundamentale aksiom som: “no one may threaten or commit violence (“aggress”) against another man’s person or property. Violence may be employed only against the man who commits such violence; that is, only defensively against the aggressive violence of another.”

Ikke-aggressionsprincippet er en moralsk maksime, der kan udledes ud fra Aksiom 1 som følge B-1, idet det er en delmængde af Følge B. Der er en vigtig semantisk forskel på Følge B og Følge B-1, nemlig at NAP alene omhandler “aggression”, hvilket er en delmængde af udøvelsen af vold eller tvang, idet “aggression” ifølge Rothbard ikke omfatter selvforsvar eller straf.

Som svar på kritikere modererer Rothbard (1995) NAP og siger, at “Enhver, der stadig er utilfreds med denne brug af ordet “tvang” kan simpelthen eliminere ordet fra diskussionen og erstatte det med “fysisk vold eller truslen derom.”

For at undgå det semantiske spørgsmål om forskellen mellem NAP og ukrænkeligheden og ufortabeligheden af individuelle rettigheder, vil jeg i det følgende alene tage udgangspunkt i de ukrænkelige og ufortabelige rettigheder.

Det anarkokapitalistiske samfund

Da staten virker med vold og opkræver skatter med tvang, er hele statens virke baseret på en krænkelse af individernes rettigheder

(forudsat de ikke har givet deres samtykke til det), hvorfor staten er illegitim.

Rothbard går derfor ind for et samfund uden stat, anarkokapitalisme: Et samfund, der kun består af individer, virksomheder og frivillige sammenslutninger. Det kalder Rothbard også for et libertariansk samfund eller et samfund med ren frihed:

“The regime of pure liberty – the libertarian society – may be described as a society where *no ownership titles are “distributed,”* where, in short, no man’s property in his person or in tangibles is molested, violated, or interfered with by anyone else. But this means that *absolute freedom*, in the social sense, *can* be enjoyed, (...) by every man in society,” Rothbard (1982, 41).

Private retssystemer

Ifølge Rothbard (1970, 1973, 1974, 1982, 1995) vil lov og orden i et anarkokapitalistisk samfund blive håndhævet af et system af privat “politi”, domstole og privat udfærdigede love, og ifølge Rothbard vil et sådant privat retsvæsen være langt mere effektivt end det nuværende retssystem, fordi politi, domstole og lovgivere på et frit marked vil have et økonomisk incitament til at yde den bedst mulige service over for deres kunder, og fordi konkurrencen og omdømmeeffekter vil virke markedsdisciplinerende. Der findes talrige nutidige og historiske eksempler på private retssystemer, se bl.a. Friedman (1990), Jensen (1994), Rothbard (1995).

Det skulle være hævet over enhver tvivl, at der godt kan eksistere private retssystemer og privat retshåndhævelse, og det er sandsynligt, at de i mange tilfælde vil være mere effektive end statslige retssystemer. Der er imidlertid også en række åbenlyse vanskeligheder ved private retssystemer, se bl.a. Jesper Veibys artikel i dette nummer af LIBERTAS, og ret beset kan ingen vide med sikkerhed, hvordan et 100 pct. privat retsvæsen vil fungere.

Privat retshåndhævelse strider mod ufortabeligheden af rettigheder

Der er imidlertid et mere fundamentalt problem for private retssystemer i et Rothbardsk anarkokapitalistisk samfund, nemlig at

straf strider mod, at individets rettigheder er ukrænkelige og ufortabelige.

Hvis det skal være legitimt at straffe en forbryder, så må denne enten

1. Frivilligt have afhændet sine rettigheder til en domstol og dermed givet sit samtykke til at kunne blive straffet.
2. Ufrivilligt have fortabt sine rettigheder i et nærmere bestemt omfang, så en domstol – eller enhver anden person – legitimt kan straffe pågældende.³

Det er kun afhændelsen eller fortabelsen af rettigheder, der gør det legitimt at straffe en person for lovovertrædelser, jf. Følge B-2, og da der ikke er nogen omstændigheder, hvorunder et individ ufrivilligt kan fortabe sine rettigheder, vil der ikke være nogen domstole, der har ret til at straffe en kriminel uden dennes samtykke.

Retten til selvforsvar

Ifølge Rothbard (1982, 90) stammer retten til at straffe fra retten til selvforsvar. Han skriver: “all rights of punishment derive from the victim’s right to self-defense.”

Der er to indvendinger mod det argument:

1. “Ret til selvforsvar” fører logisk set ikke til ret til at straffe, idet selvforsvar og selv-tægt/straf er to forskellige ting.
2. Mere grundlæggende, så kan der ikke eksistere en ret til at benytte vold selv i selvforsvar. Det ville forudsætte, at voldsmanden havde fortabt sine rettigheder i det øjeblik, vedkommende udøver vold, jf. Følge B-2, men selvejerskabet kan ikke fortabes, og Rothbard kommer da heller ikke med noget argument for, at individer kan fortabe deres selvejerskab og dermed deres rettigheder. Han *påstår* blot, som citeret ovenfor, at det er legitimt at udøve vold i selvforsvar: “Violence may be employed (...)”

³ Der må ligeledes være en måde, hvorpå en kriminel, der forud for en straf har fortabt sine rettigheder i et nærmere bestemt omfang, kan genvinde de fortabte rettigheder efter udstået straf. I modsat fald vil den kriminelle kunne blive udsat for gentagen straf i det uendelige. Det er svært at forestille sig, at en sådan generhvervelse af “naturlige” rettigheder kan ske som andet end ved en social konvention.

defensively against the aggressive violence of another,” Rothbard (1974, 116).

Retten til selvforsvar følger af ejendomsretten

Rothbard (1982, 77) argumenterer for, at retten til selvforsvar følger af ejendomsretten. Han skriver: “If every man has the absolute right to his justly-held property, it then follows that he has the right to *keep* that property – to defend it by violence against violent invasion.”

Rothbard begrundes påstanden med, at “if a man owns property and yet is denied the right to defend it against attack, then it is clear that a very important aspect of that ownership is being denied to him. To say that someone has the absolute right to a certain property but lacks the right to defend it against attack or invasion is also to say that he does *not* have total right to that property.”

Ingen vil benægte en retmæssig ejer retten til at skjule sine værdier, eller holde fast i dem, hvis en tyv forsøger at fratage ham dem, og dermed passivt beskytte sin private ejendom, men det følger ikke af ejendomsretten, at man har ret til at udøve vold mod andre mennesker, der forsøger at krænke ens ejendomsret. Det ville forudsætte, at retten til at forsvare sin private ejendom kunne medføre, at en potentiel tyv fortabte sit selvejerskab, jf. Følge B-2, men det kan ikke begrundes. Rettigheder er ufortabelige.

Rettigheder som en social konvention

Denne fejlslutning hos Rothbard fører ham ud i en række komplikationer mht. i hvilken udstrækning, man må straffe forbrydere. Må en butiksejer slå en dreng ihjel, der stjæler et stykke tyggegummi? I hvilken grad fortaber drengen sine rettigheder ved at begå tyveri?

Rothbard (1982) foreslår som en fundamental regel, at: “the criminal, or invader, loses his own right *to the extent* that he has deprived another man of his.” Det er en fornuftigt regel, men den er fuldstændig arbitrær, og den strider imod ufortabeligheden af rettigheder. Det er ikke andet end en social konvention, så utilsigtet vil Rothbard basere strafudmåling på, at rettigheder er en social konvention.

Rothbard argumenterer ydermere for, at

der må være en form for proportionalitet mellem forbrydelsen og straffen, og det kan virke fair, men det er igen helt arbitrært og forudsætter, at individer fortaber deres rettigheder, når de begår kriminalitet, og at nogen har en ret til at træffe kollektive beslutninger om strafudmåling for dem, der ikke selv har givet deres samtykke dertil.

At domstole tildeles magt til at gennemtvinge straf får Rothbard (1995) til at stille spørgsmålet, om “det ikke er at bringe staten tilbage?” Det afviser Rothbard og hævder, at han *definerede* anarkisme på en sådan måde, at man ikke kan udelukke brugen af magt i beskyttelsesøjemed, men det er ugyldigt, og selv “Mr. Libertarian” kan ikke bortdefinere andre individers ukrænkelige rettigheder.

Fordi Rothbard ikke er konsekvent i forhold til sine egne præmisser om et absolut selvejerskab, må han nødvendigvis forudsætte, at rettigheder er en social konvention, hvilket strider mod hans eget naturrettslige udgangspunkt.

Passivt selvforsvar

Når kriminelle ikke kan fortabe deres rettigheder ved at begå kriminalitet, så må selvforsvar alene bestå i passivt at beskytte eget liv og ejendom. Hvis man griber en cykeltyv på fersk gerning, har man selvfølgelig lov til at holde fast i cyklen og hindre tyveriet, men man har ikke lov til at slå ud efter cykeltyven. Udsættes man selv for vold, må man værgе for sig eller flygte, men man har ikke ret til at slå igen.

Ret til at bære våben – men ikke til at bruge dem

I et anarkokapitalistisk samfund vil enhver have ret til at bære våben, men ingen vil have ret til at bruge dem, heller ikke i selvforsvar.

Pacifisme

Rothbard (1974, 119) hævder, at i tilfælde af krig er det legitimt at forsvare sig med vold, men kun mod den enkelte angriber:

“The Libertarian’s basic attitude toward war must then be: it is legitimate to use violence against criminals in defense of one’s rights of person and property; it is completely impermissible to violate the rights of other innocent people. War, then, is only proper when the exercise of violence is rigorously limited to the

individual criminals.”

Anvendelse af masseødelæggelsesvåben som konventionelle bomber, missiler og atomvåben er derfor ifølge Rothbard illegitime: “the use of nuclear or similar weapons, or the threat thereof, is a sin and a crime against humanity for which there can be no justification,” se også Rothbard (1982, kap. 25).

Den indvending, der er fremført ovenfor mht. kriminelle, er også gyldig her: Fjendtlige soldater kan lige så lidt som almindelig kriminelle fortabe deres selvejerskab og rettigheder, hvorfor det aldrig kan være legitimt at dræbe dem, selv ikke i selvforsvar.

Ingen vil derfor have ret til at forsvare sig militært med våben mod militære angreb fra fremmede magter. Udenlandske soldater fortaber lige så lidt som kriminelle deres rettigheder, blot fordi de udøver militær aggression, så i det anarkokapitalistiske samfund har ingen ret til at dræbe deres fjender – end ikke i selvforsvar.

Et anarkokapitalistisk samfund må være konsekvent pacifistisk, og forsvar må alene være ikke-voldeligt. Enhver vil have ret til at bygge beskyttelsesrum på deres egen ejendom eller i fællesskab med andre, pansre deres biler, iføre sig Kevlarhjelme og skudsikre veste, men man har ingen ret til at forsvare sig med våben.

Rothbard (1974) afviser eksplicit, at det anarkokapitalistiske samfund må være konsekvent pacifistisk, og at man ikke har ret til selvforsvar, men begge dele følger af, at selvejerskabet og de deraf afledte rettigheder er ukrænkelige og ufortabelige.

Retskontrakter

Hvis der skal etableres et retssamfund på anarkokapitalistiske principper, så må det forudsætte, at alle – også de kriminelle – frivilligt afgiver retten til at straffe til et retssystem.

Men der er ingen grund til at tro, at hard-core kriminelle skulle abonnere på et retssystem og afgive retten til at dømme til noget retssystem, når de ellers straffrit kan begå kriminalitet.

Selv blandt lovlydige borgere kan der være mange, der ikke vil overlade det til bestemte retssystemer at dømme dem. Retroende muslimer vil ikke afgive retten til at straffe til an-

det end shariadomstole, og vesterlændinge ved deres fulde fem vil ikke overlade det til shariadomstole at straffe dem. Og professionelle kriminelle har et stærkt incitament til ikke at give deres samtykke til, at de kan blive dømt og straffet af noget retssystem. Resultatet vil være, at alle lovlydige borgere vil være fuldstændig prisgivet de kriminelle, der ikke respekterer andres rettigheder.

The Machinery of Freedom og private retssystemer

Kritikken rejst ovenfor rammer ikke konsekventialistiske begrundelser for samfund uden stat, som Friedman (1973).

Afsluttende bemærkninger

Den form for rettighedsliberalisme, der ligger bag Rothbards anarkokapitalisme, er en ekstrem individualistisk “politisk filosofi”, der undergraver den frihed, som det var intentionen at sikre.

I virkeligheden er det misvisende at kalde det for “politisk filosofi”, for det er filosofi om individer og ikke om noget politisk, og det er en individualistisk filosofi, der ikke kan danne grundlag for civilsamfund med lov og orden, med mindre man antager, at der ikke findes kriminelle, hvilket Rothbard afviser.

I alle samfund må der nødvendigvis træffes kollektive beslutninger, for samfund er andet og mere end summen af individer og deres rettigheder. Normer og sædvaner er ganske vist sociale konventioner, der kan opstå i en evolutionær proces som det ikke-intenderede resultat af menneskers handlinger, men en samfundsmæssig orden forudsætter, at grundlæggende retfærdighedsprincipper om, at man ikke må krænke andres liv, frihed eller ejendom, kan håndhæves af domstole for at sikre den indre fred, og at de ydre grænser kan forsvares mod angreb fra fjender. Og det udelukker Rothbards filosofiske udgangspunkt i et absolut selvejerskab og deraf afledte ukrænkelige og ufortabelige rettigheder.

For at kunne begrunde retten til selvforsvar, straf og militært forsvar må Rothbard bryde med sit eget filosofiske udgangspunkt og gøre rettigheder til sociale konventioner, så et flertal kan beslutte, at kriminelle fortaber deres ret-

tigheder i et nærmere bestemt omfang, når de begår kriminalitet, at individer har ret til voldeligt selvforsvar, og at samfund har ret til at forsvare sig militært mod militære angreb.

Sagen er, at det ikke er muligt at basere et samfund på ukrænkelige og ufortabelige, individuelle rettigheder, og Rothbards vision om det anarkokapitalistiske samfund er ikke bare en utopi, men en umulighed.

Et Rothbardsk anarkokapitalistisk samfund vil forfalde til et endnu mere voldeligt anarki end Hobbes' (1651) naturtilstand. I Hobbes' naturtilstand har hver enkelt i det mindste ret til med alle midler at forsvare sit liv, frihed og ejendom, hvilket kan virke afskrækkende på kriminelle, og i det mindste sikrer det de stærkeste borgeres sikkerhed, der effektivt kan forsvare sig selv.

I Rothbards anarkokapitalistiske samfund er ingen "Rothbardianske" borgere sikre, og det anarkokapitalistiske samfund er ikke stabilt men vil uundgåeligt udvikle sig til en tilstand, hvor det er styret af konkurrerende kriminelle bander eller på anden vis baserer sig på principper, der strider mod ukrænkeligheden af de individuelle rettigheder, som Rothbard ønsker at forsvare.

Litteratur

Espersen, Johan J.R. (2013): "Rothbards naturret" *LIBERTAS* nr. 51.

Friedman, David (1973): *The Machinery of Freedom*.

Friedman, David (1990): "Om anarkokapitalisme og libertarianisme", *LIBERTAS* nr. 9, genoptrykt i nr. 38 fra 2001/2.

Hobbes, Thomas (1651): *Leviathan*. København 2008.

Jensen, Henrik Gade (1994): "Ret uden stat" *LIBERTAS* nr. 19, genoptrykt i nr. 38 fra 2001/2.

Locke, John (1689): *Anden afhandling om styreform*. København 1996.

Rothbard, M. (1970): *Power and Market. Government and the Economy*, 2nd ed. i Rothbard: *Man, Economy and State with Power and Market*. Scholar's edition, Auburn 2004.

Rothbard, M. (1973): *For a New Liberty. The Libertarian Manifesto*. N.Y.

Rothbard, M. (1974): *Egalitarianism as a revolt against nature*. 2nd ed., Auburn 2000.

Rothbard, Murray (1982): *The Ethics of Liberty*. N.Y. 2002.

Rothbard, Murray N. (1995) "Retssystemet på det frie marked" *LIBERTAS* nr. 20.

Er det anarkokapitalistiske samfund en utopi?

Hasna Eggers*

Kan et samfund uden stat fungere, eller forbliver det en utopi? Den amerikanske økonom og filosof, Murray Rothbard, har især i værket "The Ethics of Liberty" fra 1982 med udgangspunkt i selvejerskabstesens givet en rationel begrundelse for, at det anarkokapitalistiske samfund - et samfund uden stat - er det eneste moralsk forsvarlige måde at organisere et samfund på, fordi staten altid virker ved tvang. Spørgsmålet er, om et sådant anarkokapitalistisk samfund er realiserbart i praksis, eller om det forbliver en utopi?

Staten. En enhed, der mest gør sig bemærket, når jeg ser, hvor meget jeg betaler i skat på mine lønsedler og, når politikerne igen mener, at forbud samt højere skatter og afgifter er svaret på alverdens problemer. I 2020 kommer coronaen, og staten med sine restriktioner får indflydelse på alle aspekter af det daglige liv. Personligt bliver det en øjenåbner for mig i praksis at se, hvor stor en magt staten har til at lave alvorlige indgreb i borgernes liv helt uden modstand fra størstedelen af danskerne, og det får mig til at reflektere over det modsatte – nemlig et samfund uden en stat, men er det statsløse, anarkokapitalistiske samfund en utopi? Det vil jeg forsøge at give et svar på i denne artikel med afsæt i Murray Rothbards værk fra 1982 "The Ethics of Liberty".

Anarkokapitalismen er en retning for anarkismen, der advokerer for afskaffelse af staten. Til gengæld er dens tilhængere fortalere for et fuldstændigt frit og ureguleret marked og støtter derfor kun frivillige relationer og transaktioner mellem individer. Af samme grund er det anarkokapitalistiske samfund statsløst. At have en statsmagt betragtes som ufrivillig underkastelse, og staten har, ifølge anarkokapitalisterne, en iboende tilbøjelighed til at vokse sig

større og større, for når etagentur begynder at indkræve skatter uagtet dens størrelse og formål, vil den have en naturlig tendens til at indkræve flere skatter til samme eller nye formål. Derfor afviser de også en minimalstatsløsning, og borgerne i det anarkokapitalistiske samfund kan i stedet købe ydelser som f.eks. retspraksis eller polititjeneste hos private udbydere, såfremt de ønsker det.

Den anarkokapitalistiske strømning opstår i midten af det 20. århundrede anført af den amerikanske økonom og filosof, Murray Rothbard, og beskrives mest detaljeret i hans værk *The Ethics of Liberty* fra 1982. Ja, selv nutidens anarkokapitalister kan takke Rothbard for det populære slogan "Taxation is Theft" eller på dansk "Skat er Tyveri". I værket forsøger Rothbard at begrunde alle frihedsrettigheder i individets ret til sig selv. At alle frihedsrettigheder udledes af individets selvejerskab, mener Rothbard at have påvist, at det anarkokapitalistiske er retfærdigt, og en hver form for stat ikke er retfærdig, samt rettigheder kan forsvares, og konflikter kan løses uden statslig og rettig-hedskrænkende indblanding.

I denne artikel vil jeg starte med at undersøge Murray Rothbards naturret, der er fundamental ift. forståelsen af hans rettigheds-

*Hasna Eggers er cand mag i filosofi og medlem af *LIBERTAS*' redaktion

teori, som jeg efterfølgende vil redegøre for. Omdrejningspunktet for undersøgelsen af mit spørgsmål om, hvorvidt det anarkokapitalistiske samfund er en utopi, afgrænses til selvejerskabstesen og ikke-agressionsprincippet, som er de to grundlæggende faktorer i det anarkokapitalistiske samfund, hvorfra Rothbard beskriver alle andre aspekter af det statsløse samfund.

Rothbards afsæt for individets rettigheder

Murray Rothbard er naturretsfilosof. Han tager derfor udgangspunkt i fornuften, og den er objektiv: "Man's reason is objective, i.e., it can be employed by all men to yield truth about the world." Rothbard (1982, 10)

Mennesket kan med sin objektive fornuft observere, at alle entiteter har deres egen natur i og med, det er et faktum, at vores verden ikke består af en homogene entitet, men talrige entiteter med hver deres særegne natur. Var dette ikke tilfældet, ville alt være det samme, og det kan vi jo med fornuften regne ud, ikke er sandt.

Når alle disse særegne entiteter indgår i interaktion med hinanden, vil specifikke, afgrænselige og definerbare resultater vise sig. Ud fra disse resultater kan deres naturlov beskrives: The observable behavior of each of these entities is the law of their natures, and this law includes what happens as a result of the interactions." Rothbard (1982, 11)

Rothbard går videre og fastslår, når alle entiteter har deres særegne natur, så har mennesket og alle andre levende væsner også deres særegne natur. Det er også entitetens natur, der muliggør moralske værdidomme. Værdiladede betegnelser bruges af alle levende væsner og beskriver de handlinger og situationer, som er i overensstemmelse med, hvad det pågældende væsen naturligt er udstyret til at være og kunne. Eksempelvis er et menneske godt, når mennesket gør det, som menneskets natur gør det muligt for ham at være og gøre. Godhed eksisterer derfor, når de naturlige tendenser er opfyldt... men hvad er menneskets natur egentlig?

I sin undersøgelse af menneskets natur bruger Rothbard den velkendte metode med Robinson Crusoe, der er strandet alene på en øde

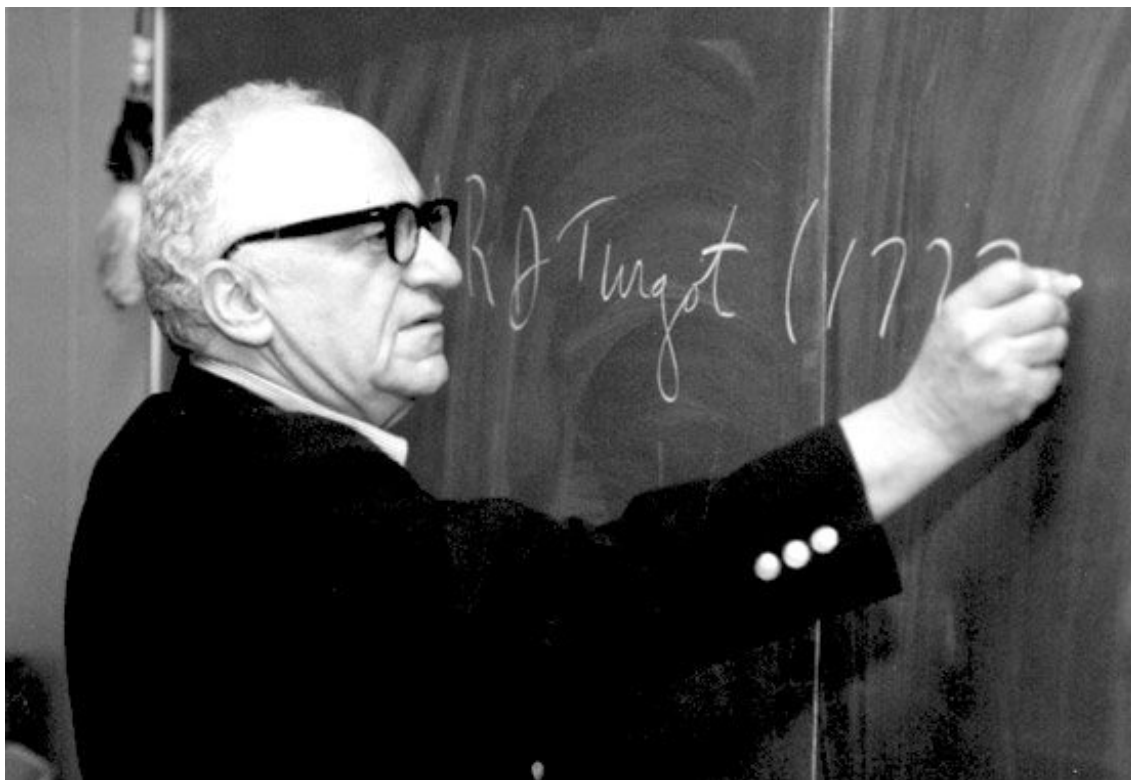
ø. Med andre ord en naturtilstand, hvor Crusoe er fri fra distraktioner fra interpersonelle relationer.

Lad os derfor forestille os, at Robinson Crusoe strander på øen. Crusoes første erkendelse er at være i live: "... any person participating in any sort of discussion, including one on values, is, by virtue of so participating, alive and affirming life. For if he were really opposed to life, he would have no business in such a discussion, indeed he would have no business continuing to be alive. Hence, the supposed opponent of life is really affirming it in the very process of his discussion, and hence the preservation and furtherance of one's life takes on the stature of an incontestable axiom," Rothbard (1982, 32-33).

På det her tidspunkt ved Crusoe intet. Al viden skal han nu selv erkende. Som det næste erkender han, at det kræver mad, husly og tøj for at opretholde sit eget liv som det basale, før han finder mere avancerede behov, som han kan sigte efter at opfylde. Crusoe erkender derefter naturen og dens ressourcer, som han kan transformere og bruge til at opfylde sine behov. Som det sidste erkender Crusoe, at han er nødt til at lære, hvordan han transformerer naturens ressourcer til de ting, han har brug for: "...he must (a) choose his goals; (b) learn how to achieve them by using nature-given resources; and then (c) exert his labor energy to transform these resources into more useful shapes and places: i.e., into "capital goods," and finally into "consumer goods" that he can directly consume," Rothbard (1982, 30).

I de fleste tilfælde bliver mennesket modsat andre levende væsner nødt til med sin energi at transformere naturens ressourcer for at opnå sine mål og dermed overleve, og mennesket er også modsat andre levende væsner fri til at vælge sine mål og lære om sig selv og sine omgivelser. Rothbard mener derfor, at friheden er en essentiel del af menneskets natur, for nægtes mennesket friheden, eller mere konkret; friheden til at vælge sine mål og lære om sig selv og sine omgivelser, kan det selvsagt ikke overleve.

For Rothbard er det også åbenlyst, at Crusoe bruger fornuften, når han umiddelbart observerer, abstraherer og erkender a) sin egen natur – f.eks. hvad der gør ham tilfreds og util-

freds; b) sine omgivelser natur - f.eks. når han sætter et net i vandet, så kan han fange fisk; og c) hvordan han kan bruge de naturlige ressourcer til at opfylde sine mål og dermed overleve – f.eks. hvordan han skal behandle og tilberede sine fisk, så han ikke bliver syg, og de måske endda smager godt. Fornuften er derfor både et middel til viden og overlevelse, og grundet mennesket kun kan overleve, hvis det kender sine egne behov og, hvordan han kan tilfredsstille disse behov ved at transformere de naturlige ressourcer, er fornuften også en essentiel del af menneskets natur, ifølge Rothbard.

Menneskets natur kan derfor opsummeres som: "The critical and unique facts about man and the ways in which he must live to survive – his consciousness, his free will and free choice, his faculty of reason, his necessity for learning the natural laws of the external world and of himself, his self-ownership, his need to "produce" by transforming nature-given matter into consumable forms – all these are wrapped up in what man's nature is, and how man may survive and flourish" (Rothbard 1982, 32).

De individuelle rettigheder

Nu, hvor vi kender afsættet for de individuelle rettigheder, kan vi se på, hvordan de individuelle rettigheder former sig hos Murray Rothbard.

På baggrund af menneskets natur konkluderer Rothbard, at det næste Crusoe lærer, er, at han ejer sig selv i og med, at hans sind bestemmer over hans krop og dens handlinger. Han ejer også frugten af sit arbejde, når han blander sin arbejdskraft med naturressourcer for at transformere dem til et produkt – også kaldet den individuelle ejendomsret. Rothbard forklarer det i sin enkelthed således: "Crusoe, in natural fact, owns his own self and the extension of his self into the material world, neither more nor less," Rothbard 1982, 34).

Selvejerskabet er absolut, da a) Crusoe ikke frivilligt kan afsige sig ejerskabet over sig selv til et andet individ, og b) andre individer kan heller ikke retmæssigt fratage Crusoe sit selvejerskab.

I eksempel a) kræver det at frasige sig ejerskabet over sig selv, at alle har lige ejerskab over hinanden, men vi skal have i mente, at alle

mennesker har samme særegne natur. Derfor skal man i dette scenarie have alles tilladelse til at foretage noget helst, og det vil resultere i, at ingen vil foretage sig noget, som vil føre til, at menneskene ikke kan overleve. Eksempel a) kan derfor afvises i og med, at Rothbard har redegjort for, at overlevelse er en del af menneskets natur. I b) kræver det, at Crusoe og evt. andre mennesker er undermennesker, der ikke ejer sig selv, ligesom andre mennesker, men det kan vi også hurtigt afvise i og med, at alle mennesker deler den samme særegne natur. Derfra konkluderer Rothbard, at det kun er selvejerskabet, der stemmer overens med menneskets natur, og alle former for ejerskab udledes af selvejerskabet: "...all ownership reduces ultimately back to each man's naturally given ownership over himself, and of the land resources that man transforms and brings into production." Rothbard (1982, 40).

Selvom Crusoe ikke kan afhænde ejerskabet over sig selv, kan han godt afhænde ejerskabet over et produkt, som han har skabt eller sin arbejdskraft i et bestemt tidsinterval til et andet individ eller en arbejdsgiver, så længe transaktionen er frivillig for alle involverede parter.

At menneskene kan bytte sig til hinandens goder, er også en kilde til menneskets overlevelse, men også rigdom og samfundets stabilitet. Han erkender dermed også, at mennesket kan noget forskelligt fra hinanden, og naturressourcerne ikke er ens på kloden: "...in the world as it is, the opportunity for specialization in the best uses for land and people enables exchanges to multiply vastly and immensely to raise the productivity and the standard of living (the satisfaction of wants) of all those participating in exchange" Rothbard (1982, 35). Derudover peger Rothbard på, at det altid vil være fordelagtigt for alle parter, hvis Crusoe f.eks koncentrerer sig om fisk, hvis det er det, som han er dygtigst til, også i tilfælde af han er dygtigere til hvede end Friday: "...it will pay a physician to hire a secretary for typing, filing, etc. Even if he is better at the latter jobs, in order to free his time for far more productive work." Rothbard (1982, 36).

Lad os for en god ordens skyld forestille det modsatte. En verden, hvor alle mennesker har de samme evner, og alle naturressourcer er

ens. I dette scenarie vil det ikke give mening at udveksle goder, da alting er homogent... men hvad hvis vi forestiller os menneskene og naturressourcerne som de er – altså forskellige – og tager muligheden for udveksling ud af ligningen, hvad sker der så? Her vil mennesket hver især være nødt til selv at producere alt, hvad han skal bruge, og det vil skabe et ustabilt samfund: "The utter chaos, the total starvation of the great bulk of the human race, and the reversion to primitive subsistence by the remaining handful of people, can readily be imagined." Rothbard (1982, 35).

Rothbard går i sit værk videre og udfolder ikke-aggressionsprincippet. Princippet er et moralsk standpunkt, hvor enhver form for vold eller trusler herom mod et individ og/eller hans ejendom strider imod menneskets natur og er forkert. Om princippet skriver han: "...the society of absolute self-ownership for all rests on the primordial fact of natural self-ownership by every man, and on the fact that each man may only live and prosper as he exercises his natural freedom of choice, adopts values, learns how to achieve them, etc. By virtue of being a man, he must use his mind to adopt ends and means; if someone aggresses against him to change his freely-selected course, this violates his nature; it violates the way he must function," Rothbard (1982, 46-47)

Det anarkokapitalistiske samfund og dets problem

Rothbard bygger det anarkokapitalistiske samfund på selvejerskab og ikke-aggressionsprincippet, og det betyder, at staten er illegitim, fordi den med tvang og trusler om repressalier indkræver skatter og afgifter, uden borgerne frivilligt har indvilliget i at indgå i staten og efterleve konsekvenserne deraf. Det statsløse samfund består af sameksistens mellem individer, virksomheder og frivillige organisationer: "The regime of pure liberty – the libertarian society – may be described as a society where no ownership titles are "distributed," where, in short, no man's property in his person or in tangibles is molested, violated, or interfered with by anyone else. But this means that absolute freedom, in the social sense, can be enjoyed... by every man in society" Rothbard

(1982, 41).

Det lyder umiddelbart som et sandt paradoks for en frihedselsker som mig, men er det utopi at tro, at det anarkokapitalistiske samfund kan lade sig gøre i praksis?

Problemet med det anarkokapitalistiske samfund er ikke borgere, hvis handlinger efterlever selvejerskabstesens og non-aggressionsprincippet. Det er derimod borgere, der ikke gør – dvs. kriminelle. Rothbard er heller ikke så naiv, at han ikke regner med, at kriminelle er en realitet – også i det anarkokapitalistiske samfund. Derfor er to måder, hvorpå man kan håndtere kriminalitet:

1. Selvforsvar: Ifølge Rothbard er selvforsvar ikke ulovligt, når nogen begår noget kriminelt, fordi det absolutte ejerskab over sig selv og sin ejendom også giver individet ret til at beholde og forsvare det: "... he must use his mind to adopt ends and means; if someone aggresses against him to charge his freely-selected course, this violates is nature; it violates the way he must function... and aggressor interposes violence to thwart the natural course of a man's freely adopted ideas and values, and to thwart his actions based upon such values... If every man has the absolute right to his justly-held property, it then follows that he has the right to keep that property – to defend it by violence against violent invasion." Rothbard (1982, 46-47 + 77).
2. Private retssystemer: I det anarkokapitalistiske samfund kan borgerne, hvis de ønsker dette, købe sig til politi, domstole og love hos private aktører: "...if every man has the right to defend his person and property against attack, then he must also have the right to hire or accept the aid of other people to do such defending". Rothbard (1982, 77). Ifølge Rothbard vil private aktører på områderne være langt mere effektive i og med, at de har et økonomisk incitament til at yde den bedste service grundet konkurrenceeffekten modsat staten og dens monopol på områderne.

Rothbards løsning på kriminaliteten i det anarkokapitalistiske samfund efterlader umiddelbart også mange spørgsmål og uklarheder.

Lad os begynde ved selvforsvar, så må det

kun være lovligt at forsvare sig: "up to the point at which he begins to infringe on the property rights of someone else". Rothbard (1982, 77).

Hvis A løber henimod B for at stjæle A's ur, må A kun forsvare sig selv i det omfang, at det ikke krænker B's selvejerskab. A må derfor godt holde fast i uret og prøve at forhindre, at han stjæler uret, men han må ikke begå vold mod tyven, B, med mindre, at B selv bruger vold i sit forsøg på at stjæle A's ur, men hvordan kan A både have lov til at forsvare sig imod B's voldelige urtyveri samtidig med, at A ikke må krænke B's selvejerskab? Begge dele kan selv sagt ikke lade sig gøre samtidigt.

Uvisheden skyldes, at Rothbard ikke er klar i mælet ift. hvad han mener, når han skriver, at de individuelle rettigheder er absolutte. Jeg tolker ikke, at Rothbard mener, at *absolut* betyder *ufortabelig* af den grund, at han ikke bruger ordet *ufortabelig* direkte, og det ikke giver mening ift. resten af hans teori, selvom jeg godt kan se logikken i argumentet for, at Rothbard mener *ufortabelig*, når han skriver *absolut*. Det kan du læse mere om i Torben Mark Pedersens bidrag "Anarkokapitalisme som et voldeligt anarki" i *LIBERTAS*, nr. 64.

Kan rettighederne mistes, når de er absolutte? Ja, for hvis B ikke mister sine rettigheder i en vis omfang, når han krænker A, så kan A ikke bevare og forsvare sig selv og sin ejendom, for med retten til ejendom følger retten til at forsvare sig. Rothbard skriver da også senere i sit værk: "...the criminal loses his rights to the extent that he deprives another of his rights...". Rothbard (1982, 85). A må i sit forsvar ikke overdrive, ellers krænker A, B unødigt, men hvordan skal A kunne holde hovedet koldt og gøre et lige forsvar, der kan måles 1:1 med B's krænkelser, i den givne situation? Ja, det er et godt spørgsmål, som jeg ikke kan give et kvalificeret svar på.

Hvis vi derimod går videre til de private retssystemer. Antager vi, at B mister sine rettigheder i et vist omfang, når han krænker A, giver det så et retssystem ret til at straffe B uden B's indvilligelse i at lade sig straffe? Ja, det må det jo gøre, for uden retten til at straffe er der ingen konsekvenser for de kriminelle, og de kan derfor begå deres kriminalitet frit. Hvis de kan det, betyder det, at offerets rettigheder er

ikke-eksisterende. Må A selv straffe B? Ja, det må han godt. Lykkedes det B at tage uret uden vold, må A gerne tage det tilbage på samme måde. Har B været voldelig over for A under tyveriet, må A gerne straffe B: "...suppose that A has severely beaten B; B now has the right to beat up A as severely, or a bit more, or to hire someone or some organization to do the beating for him...". Rothbard (1982, 89).

Ej at forglemme, så er der mange sager, der afgøres i retten. Det behøver ikke at være noget kriminelt, men det kan være uoverensstemmelser. Hvis to retssystemer skal finde et kompromis, der kan godtages af begge parter, kan det blive svært, hvis det ene retssystem f.eks. er dybt religiøst, og det andet ikke er.

Er det anarkokapitalistiske samfund så utopi? Ja, det vil jeg mene. Selvom jeg, som frihedselsker, er vild med mange af elementerne, så er samfundet og mennesket mere end individuelle rettigheder, og det er Rothbard i den grad blind for.

Jeg forestiller, at mange borgere i det anarkokapitalistiske samfund af forskellige årsager vil tage sagen i egen hånd, som de er i deres gode ret til, men fordi mennesket ikke altid lader fornuften råde og lader ret være ret – især pressede og/eller følelsesmæssige situationer, så forudser jeg, at det vil ende i kaos. Lov og orden kræver et fælles regelsæt, og derfor hælder jeg umiddelbart til den Nozick'ske minimalstat som et nødvendigt onde.

Litteratur

Espersen, John J. R. (2012): "Rothbards naturret", *LIBERTAS*, nr. 51, 46-55.

Hansen, Kristoffer Moustén (2018): "Om Rothbards naturret", *LIBERTAS*, nr. 66, 48-53.

Pedersen, Torben Mark (2017): "Anarkokapitalisme som et voldeligt anarki", *LIBERTAS*, nr. 64, 23-28.

Rothbard, Murray (1982): *Ethics of Liberty*. New York University Press.

1974: Genfødslen af den østrigske skole i USA

Torben Mark Pedersen*

Den østrigske økonomiske skole oplevede sin storhedstid i 1920'erne og begyndelsen af 30'erne med von Mises og Hayek, men med nazismens fremkomst og Anschluss blev de østrigske økonomer spredt for alle vinde. Også doktrinært var den østrigske skole – bortset fra konjunkturteorien – blevet en del af mainstream økonomisk teori, så der ikke længere var nogen særskilt østrigsk økonomisk skole. Mises fortsatte med at skrive, men bidrog ikke længere til at videreudvikle økonomisk teori. Den østrigske økonomiske skole ophørte derfor nærmest med at eksistere fra 1940 til begyndelsen af 1970'erne, hvor den oplevede en bemærkelsesværdig genfødsel i USA. Det var især en femdages konference i juni 1974, der indledte genfødslen af den østrigske økonomiske skole i USA anført af Murray Rothbard, Israel M. Kirzner og Ludwig Lachmann.

Den østrigske økonomiske skole var nærmest ikke-eksisterende mellem 1940 og begyndelsen af 1970'erne. Efter nazismens fremkomst, Anschluss og udbruddet af Anden Verdenskrig var de østrigske økonomer blevet spredt for alle vinde, og der eksisterede ikke længere noget samlet østrigsk forskningsmiljø. Også doktrinært stod østrigsk økonomi i stampe. Der var kun ganske få fagøkonomer, der dyrkede østrigsk økonomi, og der fandt ikke nogen banebrydende ny forskning sted. Murray Rothbard, der var den mest fremtrædende østrigske økonom i 1960'erne, dyrkede von Mises som en autoritet, der nærmest havde sagt det sidste ord om alt i *Human Action*.

I begyndelsen af 1970'erne skete der imidlertid noget bemærkelsesværdigt, idet den østrigske økonomiske skole nærmest blev genfødt i USA. Von Mises døde i oktober 1973, og det blev symbolsk en anledning til at træde ud af Mises' skygge og tænke nyt. Året efter arrangerede Institute for Humane Studies den første

af tre konferencer om den østrigske skole, der blev afholdt i South Royalton, Vermont, i juni 1974.¹ Det var den konference, der sædvanligvis fremhæves som genfødslen af den østrigske økonomiske skole i USA. Hovedtalerne på konferencen var Murray Rothbard (1926-95), Israel M. Kirzner (f. 1930) og Ludwig Lachmann (1906-90).

Kirznerns og Lachmanns forskning i markedsprocesser gav den østrigske skole en ny retning, hvor der blev lagt vægt på, hvordan en markedsøkonomi bevæger sig mod ligevægt over tid i en verden præget af usikkerhed og ufuldstændig information, og den nye østrigske skole blev nærmest til en teori om markedsprocesser – eller rettere: til teorier om markedsprocesser, for Kirzner og Lachmann havde forskellig opfattelse af relationen mellem

¹ Efter færdiggørelsen af denne artikel, opdagede jeg, at Liberty Fund havde offentliggjort en række artikler om South Royalton konferencen i 1974, Ebeling et al (2024). Der har ikke været tid til at tage fuldt ud hensyn til disse indlæg

*Torben Mark Pedersen er cand. polit. og PhD i økonomi. Har studeret på Københavns Universitet, Harvard University og University of Chicago. Redaktør (ansv.) af *LIBERTAS*.

østrigsk økonomi og neoklassisk økonomisk teori og relevansen af det neoklassiske begreb om en generel ligevægt.

Udviklingen af nye doktriner ville ikke i sig selv have skabt en ny østrigsk skole, hvis de ikke var blevet fulgt op af afholdelsen af økonomiske konferencer, udgivelsen af bøger, etableringen af tidsskrifter, undervisning i den østrigske skole og etableringen af en række nye tænketanke som CATO Institute og Mises Institute. Disse institutionelle innovationer skabte grundlaget for den nye østrigske økonomiske skole i USA.

Den østrigske skoles oprindelse

Da østrigeren Carl Menger (1840-1921) udgav sin *Principles of Economics* i 1871 var han med til at indlede den såkaldte marginalistiske revolution i økonomisk teori sammen med og helt uafhængigt af Jevons i England og Walras i Schweiz. Det var en økonomisk revolution, der gjorde op med arbejdsværdilæren som pristeori, som den havde udviklet sig fra Adam Smith, David Ricardo, John Stuart Mill og Karl Marx, og i stedet skabte Menger, Jevons og Walras grundlaget for moderne mikroøkonomi med udgangspunkt i marginalbetragtninger og subjektiv nytteteori (at en vares pris afspejler forbrugernes subjektive marginalnytte af varen), Pedersen (2017a,b).

Af de tre pionerer, Menger, Jevons og Walras, var det kun Menger, der kom til at danne økonomisk skole, og æren for det skal først og fremmest tilfalde hans to elevs fortjeneste, Eugen von Böhm-Bawerk (1851-1914) og Friedrich von Wieser (1851-1926), der skabte et økonomisk videnskabeligt miljø i Østrig, der forskede i de nye økonomiske teorier. De blev efterfulgt af Ludwig von Mises (1881-1973) og senere Friedrich A. von Hayek (1899-1992), der blev de ledende figurer i de første årtier af det 20. århundrede. 1920'erne og 1930'erne blev den østrigske skoles storhedstid, hvor især Hayeks penge- og konjunkturteori blev en konkurrent til Keynes' nye makroøkonomiske ideer, som de kom til udtryk i hans *General Theory of Employment, Interest and Money* fra 1936 – og det skete paradoksalt nok samtidig med, at det var opfattelsen selv blandt østrigere, at bortset fra konjunkturteorien var

Figur 1. Carl Menger (1840-1921)

der ikke længere nogen særskilt østrigsk økonomisk skole, idet de særlige østrigske ideer fra Menger, Böhm-Bawerk og von Wieser nu var forenet med ideer udviklet af Jevons, Edgeworth, Pareto, Clark, Marshall og andre i den engelsk-amerikanske mainstream neoklassiske økonomiske teorier. Der var forskelle i terminologi og metode mellem østrigerne og neoklassikerne, men teoretisk set adskilte østrigsk økonomi sig ikke fra neoklassisk mikroøkonomi.

Eksil 1940-70

Den østrigske økonomiske skole blev spredt for alle vinde i løbet af 1930'erne. Hayek blev ansat ved *London School of Economics* allerede i 1931, og Mises forlod Østrig og bosatte sig i Schweiz i 1934 for i 1940 at emigrere til USA. Andre østrigske økonomer som Joseph Schumpeter, Oskar Morgenstern, Gottfried Haberler og Fritz Machlup, der ikke alle var "østrigere" i den Menger-Miseske forstand, forlod også Østrig til fordel for USA, og efter Hitlers indlemmelse af Østrig i 1938 og udbruddet af anden verdenskrig var der ikke længere nogen samlet østrigsk skole. Schumpeter, Morgenstern, Haberler og Machlup fik alle fornemme akademiske karrierer på topuniversiteter i

USA, men deres forskning kan ikke betegnes som "østrigsk" i Mises' forstand. De anvendte ikke Mises' praxeologiske metode.

Tiden efter 1940 blev også doktrinært en nedgangsperiode. Mises udgav sit økonomiske hovedværk, *Human Action*, i 1949, der blev den absolutte autoritet for den østrigske skole i de efterfølgende årtier, men det var et værk, der mindst lige så meget handlede om politik, historie og idehistorie som om økonomisk teori i snæver forstand, og *Human Action* fik aldrig nogen indflydelse på mainstream økonomisk forskning, der med sin stigende matematisering havde bevæget sig i en anden retning, og von Mises selv fulgte ikke længere med i økonomisk frontforskning.

I 1950'erne og 60'erne holdt von Mises sine privatseminarer på New York University, som han havde gjort tidligere i Wien, men de tiltrak kun en lille skare af studerende, deriblandt Murray Rothbard og Israel Kirzner. Rothbard etablerede sig gradvist som den førende østrigske økonom i generationen efter Mises og Hayek med udgivelsen af talrige bøger om økonomisk teori, teorihistorie, historie, politik og politisk filosofi. I 1963 udkom hans *America's Great Depression*, hvori han anvendte Mises' konjunkturteori til at forklare årsagerne til krakket i 1929 og krisen i 1930'erne. Rothbard argumenterede for, at det var en for ekspansiv pengepolitik, der havde skabt det økonomiske boom i 1920'erne, der førte til krakket, og han forsøgte at underbygge det med et usædvanligt mål for pengemængden, som ingen siden hen har anerkendt. Samme år udkom Friedman og Schwartz's *A Monetary History of the United States, 1857-1960*, der i modsætning til Rothbard forklarede, hvorfor krisen blev så dyb og langvarig med en deflatorisk pengepolitik efter krakket, der bl.a. var et resultat af en bølge af bankkrak og den deflatoriske effekt af bl.a. Frankrigs hoarding af guld, Pedersen (2018).

Man, Economy and State fra 1962 var en ambitiøs reformulering af østrigsk økonomisk teori, hvor Rothbard tilstræbte at udlede al økonomisk teori fra nogle få sande aksiomer om menneskets handlen. På det punkt fulgte han Mises, men det var et mere stringent og analytisk præcist værk, der var blottet for Mises' mange politiske, historiske og idehistoriske

afsnit.

Man, Economy and State var dog først og fremmest en lærebogsagtig fremstilling af den østrigske tilgang til økonomisk teori, der kun adskilte sig fra mainstream økonomisk teori ved brug af en anden terminologi, en anden metode og fravær af matematik, og Rothbards version af østrigsk økonomi adskilte sig ikke væsentligt fra neoklassisk økonomi, Vaughn (1994, 98). *Man, Economy and State* indeholder heller ikke nogen forskningsresultater, der efterfølgende er blevet anerkendt som vigtige, og det var ikke et værk, der gav Rothbard nogen anerkendelse som økonom. Rothbard var i mange år ansat på et mindre teknisk universitet i Brooklyn uden nogen økonomkolleger, hvor han underviste ingeniørstuderende i økonomi.

Man, Economy and State fik nærmest status som en slags "Bibel" for tilhængere af den østrigske skole, og ifølge Salerno (2002) kan genoplivningen af den østrigske skole som en levende videnskabelig bevægelse dateres til udgivelsen af *Man, Economy and State*, men *Man, Economy and States* popularitet skyldes mere dens underliggende politiske ideologi og forsvaret for en fri markedsøkonomi og autonome individers udøvelse af deres frie valg end nogen økonomisk nyorientering af østrigsk økonomi.

For Rothbard udgjorde østrigsk økonomi det videnskabelige grundlag for libertarianske politiske holdninger, og ifølge Rothbard var det vigtigste hos Mises hans uforbeholdne støtte til en fri markedsøkonomi, privat ejendomsret og personlig frihed. Rothbard havde i årene 1969-1984 udgivet et anarkokapitalistisk nyhedsbrev hver anden måned, *Libertarian Forum*, og hans libertarianske ideer udgjorde et brud med tidsånden, der appellerede til liberale, der søgte et opgør med den fremherskende politiske ortodoksi i 1960'erne, og det var præcist dette oprør mod ortodoksien, der sammen med hans evner til at inspirere andre skabte Rothbards enorme indflydelse på den østrigske økonomiske skoles genfødsel i 1970'erne.

Ifølge "østrigeren" Karen Vaughn (1994, x) kan man ikke tale om, at der eksisterede en egentlig østrigsk økonomisk skole fra 1940 til begyndelsen af 1970'erne. Der fandtes ikke nogen særskilt østrigsk økonomisk teori, der ad-

skiller sig fundamentalt fra neoklassisk mikro-økonomi. Der var særlige østrigske indsigter, der supplerede mainstream økonomisk teori, og østrigerne fokuserer mere på markedsprocesser uden for ligevægt end på betingelserne for eksistensen af en generel ligevægt, men deres bidrag udgjorde ikke nogen sammenhængende økonomisk teori. Institutionelt kan man heller ikke tale om, at der fandtes nogen østrigsk økonomisk skole. Der var østrigske økonomer som von Mises, Rothbard, Kirzner og få andre, men de få økonomer, der dyrkede østrigsk økonomi, levede en isoleret og spredt tilværelse, der var ingen særlige østrigske forskningsprogrammer, tidsskrifter, bogserier, konferencer eller lignende, og mainstreamøkonomer betragtede dem som et levn fra fortiden, for så vidt de overhovedet bemærkede dem.

Den østrigske skoles genfødsel

Det er lidt arbitrært, hvornår den østrigske skoles genfødsel skal dateres fra. Et flertal daterer genfødslen til afholdelsen af den første af tre konferencer om den østrigske skole i 1974, Vaughn (1994, 2000), Caldwell (2017), Ebeling (2007), m.fl., men der var noget i gære i årene umiddelbart før.

1972

I 1972 afholdtes den første *Libertarian Scholars Conference* i New York. *The Libertarian Scholars Conference* var oprindeligt et forum for forskere fra forskellige discipliner, der studerede forskellige aspekter af, hvad Murray Rothbard kaldte for "the discipline of liberty." I 1972 stiftedes også *The National Libertarian Party*.

1973

I 1973 redigerede John Hicks en bog om Carl Menger: *Carl Menger and the Austrian School of Economics*, og samme år udgav han et økonomisk teoretisk værk med østrigsk tema: *Capital and Time: A Neo-Austrian Theory*. Hicks var ikke nogen tilfældig økonom. I 1972 havde han modtaget Nobelprisen i økonomi sammen med Kenneth Arrow, og i 1930'erne havde han i begyndelsen været på Hayeks hold i debatterne med Keynes om penge og konjunkturteori, indtil han blev keynesianer og i 1937 udgav en

populær tolkning af effekten af keynesiansk penge- og finanspolitik, den såkaldte IS-LM model. Hicks interesse for den østrigske skole bidrog til at give den en fornyet respektabilitet.

Endnu vigtigere var det, at Israel M. Kirzner (f. 1930) i 1973 udgav *Competition and Entrepreneurship*, der kom til at blive et hovedværk i den nye østrigske økonomiske skole. Kirzner tilhørte Rothbards generation, og han var ligeledes elev af von Mises fra New York University, hvor han var ansat som professor. Kirzner forskede især i markedsprocesser og information og i vigtigheden af *entrepreneurship* for markedets koordinerede rolle, hvilket omtales nærmere nedenfor.

Også på det politisk filosofiske område var 1973 et ikke ubetydeligt år. Det var året, hvor Murray Rothbard udgav *For a New Liberty: The Libertarian Manifesto*, der var det første anarkokapitalistiske værk i bogform. I modsætning til Mises, der var politisk konsekventalist, var Rothbard en radikal anarkokapitalist, der tog udgangspunkt i selvejerskabet og individets naturlige rettigheder. Samme år udkom David Friedmans *The Machinery of Freedom - a Guide to a Radical Capitalism*, hvori han med brug af økonomisk teori begrundede, hvordan et marked uden stat er muligt. David Friedman, søn af Milton Friedman, tilhører ikke den østrigske skole, men hans bog bidrog til at øge interessen for anarkokapitalisme. Begge bøger blev nærmere omtalt af Brøns-Petersen (2023) og Eggers (2023).

Charles Kochs rolle

En central skikkelse i den østrigske skoles genfødsel var forretningsmanden og milliardæren, Charles Koch (f. 1935), der var en stor beundrer af von Mises. Han havde støttet *The Institute for Humane Studies (IHS)* (stiftet 1961) økonomisk, og en af Charles Kochs ansatte, George Pearson, arbejdede en del af tiden for IHS. Pearson var en overbevist tilhænger af den østrigske skole, og det var ham, der overbeviste Koch om at sponsorere konferencer og bogudgivelser om den østrigske skole, Boettke (1995), Blundell (2014). Det var også *Institute for Humane Studies*, der stod som arrangør af de tre konferencer i 1974-76 om østrigsk økonomi, der blev støttet af Charles Koch Foun-

dation.

South Royalton konferencen i 1974

I oktober 1973 døde von Ludwig i en alder af 92 år, og i den anledning arrangerede og sponsorerede *The Institute for Humane Studies* en konference i South Royalton, Vermont, fra den 15.-22. juni 1974, *South Royalton Austrian Economics Conference*, der blev ledet af Edwin Dolan. Det var formålet med konferencen at samle økonomer, der havde udvist interesse for den østrigske skole, og Murray Rothbard, Israel M. Kirzner og Ludwig Lachmann fra Sydafrika holdt en række forelæsninger om den østrigske skoles metodologi, økonomi og filosofi.

Konferencen i South Royalton var den første af tre konferencer om den østrigske skole, som IHS arrangerede, og det var mere end noget andet den begivenhed, der markerede begyndelsen på dannelsen af en ny amerikansk østrigsk skole, der tænkte ud over von Mises. Ebeling (1974) omtalte begivenheden udførligt under overskriften "Austrian Economics on The Rise" i *The Libertarian Forum*.

Blandt de i dag kendteste deltagere til konferencen var ud over de allerede nævnte tre oplægsholdere Walter Block, John Blundell, Edwin Dolan, Richard Ebeling, Roger Garrison, Henry Hazlitt, Randall Holcombe, Gary North, Joseph Salerno, Sudha Shenoy, Gerald

O'Driscoll, Karen I. Vaughn og Leland Yeager. Hayek var inviteret men kom ikke pga. dårligt helbred.

Den første dag på South Royalton konferencen blev der holdt en festmiddag, hvor en række talere – deriblandt Hazlitt og Rothbard – fortalte anekdoter om von Mises. Milton Friedman, der havde en sommerbolig i Vermont, kiggede forbi til middagen sammen med Rose, hvor han talte om det optimale i en nul pct. inflationsrate, Ebeling (1974). Han nævnte også von Mises vigtige bidrag som økonom, men det var også under middagen, at Friedman stødte mange af de tilstedeværende – og ikke mindst Rothbard – ved at sige, at "there is no such thing as Austrian economics – there is only good economics and bad economics." I forlængelse heraf fremhævede han Hayeks bidrag som et eksempel på god økonomi.

Kirzner (2015) argumenterer for, at genoplivningen af den østrigske økonomiske skole i begyndelsen af 1970'erne primært skyldes teoretiske nyudviklinger inden for den østrigske skole, og det var en nødvendig betingelse for genfødslen af en ny (og ikke bare bagudskuen- de) østrigsk økonomisk skole, men det er ikke en tilstrækkelig betingelse. Som eksemplet med den østrigske skoles opståen i 1880'erne illustrerer, så forudsætter etableringen af en skole, at der skabes et egentligt forskningsmil-

Figur 2. Billeder fra South Royalton konferencen. På billedet til venstre ses Murray Rothbard med Lachmann og Kirzner i baggrunden. På billedet til højre ses Joseph Salerno til venstre, Walter Block med ryggen til, Richard Ebeling og Rothbard til højre

Note: Tak til professor Lawrence H. White for at identificere personerne på billederne

Figur 3. Milton Friedman og deltagere før festmiddagen

jø med professorater, universitetsuddannelser, konferencer, tidsskrifter, bogserier og tænketanke, og det kræver finansiering og dermed økonomisk støtte fra fonde og rigmænd.

Doktriner²

Israel M. Kirzner og Ludwig Lachmann (1906-1990) etablerede sig som lederne af den nye østrigske økonomiske skole, og der var deres forskning i markedsprocesser, der lagde sporet for udviklingen af den nye østrigske skole i de efterfølgende to årtier, der nærmest blev en skole i markedsprocesser, hvorimod Rothbard kørte sig selv ud på et sidespor som bevarer af en Misesk ortodoksi.

Efter South Royalton konferencen blev op-

² Overtegnede forfatter er ikke ekspert i den østrigske skole efter 1970, og det følgende bygger primært på sekundærlitteratur. Vaughn (1994) giver en fremragende fremstilling af udviklingen af østrigske ideer efter 1970.

læg af Rothbard, Kirzner og Lachmann udgivet i *The Foundations of Modern Austrian Economics* i 1976, der var redigeret af og med en introducerende artikel af Ed Dolan, Dolan (ed.) (1976). Denne bog kom i mange år til at udgøre den væsentligste introduktion til den østrigske skole for yngre økonomer. I det indledende kapitel giver Dolan udtryk for den fremherskende opfattelse på konferencen, at den østrigske skole udgør et alternativt paradigme i Kuhns forstand til neoklassisk økonomi, som han karakteriserede som "at the point of breakdown", hvorimod han opfattede den østrigske skole som et færdigt projekt, der skulle læres af mestrene, og kommunikeret til det misinformerede økonomiske establishment. Her lå Dolan helt på Rothbards linje, der så det som sin opgave at værne om traditionen fra von Mises. Rothbard (1988) erklærede senere, at "the heart and soul of Austrianism was, is, and can only be Ludwig von Mises." Rothbard var

Figur 4. Israel M. Kirzner

særdeles kritisk over for både Lachmann, som han placerede i Keynes' lejr, og Kirzner, som han kaldte "un-Misesian".

Det var ikke Kirznerns og Lachmanns opfattelse, at den østrigske skole bare skulle være et statisk forskningsprogram, der skulle begrænse sig til "hvad ville Mises have ment om dette?". De mente tværtimod, at østrigsk økonomi måtte udvikle sig for at blive relevant igen, og de bidrog selv til denne videreudvikling med deres forskning i markedsprocesser, der byggede videre på nogle af Mises' ideer. Mises havde understreget *entrepreneurs* rolle som en drivende kraft i markedsprocesser. Entreprenører både opdager, reagerer på og skaber ændringer i markedsforhold, og i kraft af deres profitoptimerende adfærd skubber de konstant markedet i retning af markedsclearing. Det var især i årene efter kalkulationsdebatten, hvor spørgsmål om usikkerhed, information, viden og *entrepreneurship* var dukket op, at Mises og Hayek forstod, at deres opfattelse af markedsprocesser adskilte sig grundlæggende fra opfattelsen blandt mainstream økonomer, Boettke and Leeson (2002).

I betragtning af, hvor stor vægt østrigerne lægger på subjektivismen og den subjektive nytte-teori, er det noget overraskende, at de alene fokuserer på *entrepreneurship* og helt negliger vigtigheden af forbrugernes nytteoptimerende adfærd.

Det viste sig allerede i bidragene i Dolan

(1976), at der var stor uenighed mellem Rothbard på den ene side som forsvarer af en Misesk ortodoksi og Kirzner og Lachmann på den anden side, der stod som fornyerne af den østrigske økonomiske skole. Samtidig var Kirzner og Lachmann uenige om, hvad det vil sige, at en markedsøkonomi bevæger sig mod en markedsligevægt, om selve ligevægtsbegrebet og om relationen mellem østrigsk økonomi og neoklassisk.

Israel Kirzner havde som nævnt ovenfor udgivet sin *Competition and Entrepreneurship* året før afholdelsen af South Royalton konferencen. Ifølge Kirzner har neoklassisk økonomi et veldefineret ligevægtsbegreb men ikke nogen god teori om tilpasningen mod ligevægt. Walras antager eksistensen af en fiktiv walrasiansk auktionarius, der sikrer tilpasningen mod en markedsligevægt, og under restriktive forudsætninger kan man matematisk bevise, at der eksisterer en entydig markedsligevægt, hvor der er markedsclearing på alle markeder (altså lighed mellem udbud og efterspørgsel efter alle varer samtidig), men der er reelt ikke nogen god teori om, hvordan de økonomiske agenter handler, og hvordan deres handlinger bidrager til at etablere markedsligevægten. Kirzner mente, at østrigsk økonomi kunne udfylde det hul i neoklassisk teori med en teori om *entrepreneurship*. For Kirzner var *entrepreneuren* en funktion og ikke en person.

I modsætning til mange andre østrigere kastede Kirzner sig aldrig ud i et frontalangreb på neoklassisk økonomi men accepterede grundlæggende standard mikroøkonomisk teori. Kirzner mente dog, at østrigsk økonomi havde noget vigtigt at bidrage med, og at de østrigske indsigter i betydningen af tid, ufuldstændig information, markedsprocesser og subjektivitet udgør et vigtigt supplement til mainstream neoklassisk økonomi, og Kirzner ønskede at ændre fokus fra betingelserne for eksistensen af en markedsligevægt til de markedsprocesser, der fører til en sådan teoretisk ligevægt. For Kirzner er det de markedsprocesser, der fører økonomien i retning af markedsligevægten (som den aldrig når), der er det vigtige, og ikke ligevægten i sig selv. Kirzner accepterer altså hele ligevægtstankegangen, men understreger betydningen af *entrepreneurs* rolle i mar-

kedsprocesser.

Den tyskfødte Ludwig Lachmann var professor i økonomi i Sydafrika, og han var den eneste af de tre oplægsholdere, der ikke havde studeret under von Mises. Lachmann var den kontroversielle figur, der gjorde op med mange vante forestillinger om, hvad subjektivismen betyder og implicerer. Boettke (1995) skriver, at han spillede en katalyserende rolle ved godt og grundigt at "ryste træet", og han pressede konstant tilhørerne til at gøre op med sig selv om, hvad de egentlig mente om markedsprocesser, ligevægt, tid og usikkerhed og om forholdet mellem østrigsk økonomi og neoklassisk økonomi.

Ifølge Lachmann var den østrigske skole ikke et færdigt projekt, der blot skulle læres af von Mises og Rothbard. Tværtimod betragtede Lachmann østrigsk økonomi som et radikalt alternativ til mainstream økonomi, hvor der udestod en god mængde teoretisk arbejde.

I modsætning til Kirzner mente Ludwig Lachmann, at hvis man skal tage tid og usikkerhed alvorligt, så må man forlade hele generel ligevægts tankegangen og udvikle et helt nyt økonomisk paradigme, der adskiller sig grundlæggende fra neoklassisk økonomisk teori. Det er kun ved at opgive generel ligevægts tankegangen og dens ligevægtsbegreb, at det vil være muligt at skabe et østrigsk alternativ i form af en eller anden form for evolutionær proces teori. Det er de konstant ændrede markedsforhold, der er det vigtige i en markedsøkonomi, Vaughn (1994). Ifølge Vaughn (1994, 110) var Lachmanns budskab for fremmed for mange deltagere på South Royalton konferencen.

Disse to forskellige tilgange kom til at lægge sporene for de efterfølgende års udvikling af den nye østrigske økonomiske skole.

Blandt deltagerne i South Royalton var der også en gruppe yngre økonomer, der kom til at sætte deres præg på videreudviklingen af den østrigske skole. En af disse var Gerald O'Driscoll, der med *Economics as a Coordination Problem* fra 1977, gav den første systematiske undersøgelse af Hayeks økonomiske forskning, og som placerede Hayeks arbejde med penge-teori og konjunkturcykler inden for en bredere økonomisk ramme, Boettke og Leeson (2002). Det var et værk, der bidrog til at genoplive in-

teressen for Hayeks økonomiske bidrag sammen med Norman P. Barrys *Hayek's Social and Economic Philosophy* fra 1979 og senere John Gray's *Hayek on Liberty* fra 1984. Både Barrys og Grays bøger kan stærkt anbefales.

Det er måske uundgåeligt, at økonomiske skoler, der står i opposition til mainstream økonomisk teori, har en tendens til at isolere sig intellektuelt, kun tale ved deres egne konferencer og kun publicere i deres egne tidsskrifter og bogserier, hvilket mange østrigske økonomer gjorde, men det afspejler også en lidt ufrugtbar tilbøjelighed til fortrinsvist at fokusere på metodologi, økonomisk teorihistorie og kritik af keynesianisme og neoklassisk økonomisk teori i stedet for at udvikle nye økonomiske teorier. Mange af de østrigske økonomer – især dem, der dyrkede von Mises som den store autoritet – var tilfredse med at prædike for de allerede troende.

Der var dog en gruppe af økonomer, der som Kirzner også publicerede forskning i mainstream akademiske tidsskrifter. Blandt disse var Mario J. Rizzo (f. 1948), der især bidrog til udviklingen af Law and Economics, samt Roger Garrison (f. 1944), der var tilknyttet Auburn University, og som videreudviklede østrigsk konjunkturteori og makroøkonomi. I 1985 udgav O'Driscoll and Rizzo *The Economics of Time and Ignorance*, der var tiltænkt som et alternativ til neoklassisk økonomisk teori inspireret af Lachmann. Vaughn (1994, 134) karakteriserer den som "a watershed event in the history of the Austrian revival," men Rizzo fortæller, at bogen oprindeligt fik en dårlig modtagelse. Kirzner kunne ikke lide den, og Rothbard gjorde grin med den. Lachmann var derimod begejstret, og det samme var Peter Boettke, Ebeling et al (2024).

Der var også en række fremtrædende økonomer i periferien af den østrigske økonomiske skole, der bidrog med vigtig forskning. Blandt disse var Hayek, der efter sin Nobelpris udgav en række publikationer, hvori han kritiserede statens monopol på pengeudstedelse, og han foreslog en afnationalisering af pengeudstedelsen og fri konkurrence om udstedelsen af penge på markedsmæssige vilkår. Lawrence White (f. 1954), der var professor i økonomi ved George Mason University, indledte i 1984

et nyt forskningsområde med *Free Banking in Britain*. Han fremhævede fordelene ved en fuldstændig afreguleret bankdrift, hvor private banker udsteder penge på markedsmæssige vilkår. George Selgin (f. 1957) fulgte op med *The Theory of Free Banking* i 1988, og Selgin og White har sammen og hver for sig udgivet en lang række artikler og bøger om pengeteori, monetære institutioner og free banking i både østrigske og mainstream økonomiske tidsskrifter. Selgin har karakteriseret sig selv som en østrigsk ”fellow-traveller” snarere end som ”østriger”, og samme karakteristik dækker formentlig Lawrence White. Kevin Down bidrog til forskningen med bogen *Laissez-Faire Banking*.

Rothbard var tilhænger af en ”100% guldstandard”, dvs. en guldstandard med 100% gulddækning for udstedelse af papirpenge og ingen fractional reserve banking. Han udgav *The Case for a Genuine Gold Dollar* i 1985, og bogen *The Mystery of Banking* i 1983. I en række pamfletter kritiserede han statens skadelige rolle i pengepolitikken i *What has government done to our money?* fra 1991 og sin modstand mod centralbanken i *The Case against the Fed* fra 1994.

Al denne pengeteoretiske forskning og forskning i monetære institutioner var strålende eksempler på frimarkedstænkning og anvendelsen af økonomisk teori til at begrunde frie finansielle institutioner og markeder, men det er vanskeligt at finde det særligt ”østrigske” ved den forskning, den er ikke praxeologisk baseret og altså ikke Misesk.

Ovennævnte omtale af nogle af de vigtige forskningsresultater efter 1974 er langt fra udtømmende, og der er mange andre bidrag, der kunne have været nævnt her, men det ligger uden for denne forfatters kompetencer at give en selvstændig vurdering af de mange bidrag. Den interesserede læser henvises til Vaughn (1994), Salerno (2002), Kirzner (2015) og de mange litteraturhenvisninger i Ebeling et al (2024).

1974: Hayek og Nozick

I 1974 blev Friedrich August von Hayek (1899-1992) hædret med Nobelprisen i økonomi, og han var den første frimarkedsøkonom og

stadig den eneste østriger til at modtage Nobelprisen. Tildelingen af Nobelprisen i økonomi førte til en forøget interesse for den østrigske økonomiske skole især blandt fagøkonomer. Mises, Hayeks og Rothbards konjunkturteori opnåede dog aldrig anerkendelse blandt mainstreamøkonomer, selv om mange efter finanskrisen i 2007-9 har fået øjnene op for, at en for ekspansiv pengepolitik og fejlslagen regulering kan skabe grundlaget for fremtidige kriser. Hayeks opdagelse af prisernes informationsbærende rolle og vigtigheden af, at information er spredt i samfundet på millioner af individer og ikke til rådighed for nogen central planlægger, er derimod et vigtigt resultat, der i dag er anerkendt som en helt grundlæggende indsigt i, hvordan en markedsøkonomi fungerer. Både Hayeks økonomiske bidrag og hans bredere samfundsvidenskabelige forskning især i *Law, Legislation and Liberty* kom til at inspirere mange med interesse for den østrigske skole, hvorimod von Mises gradvist forsvandt ud af fokus.

I 1974 udkom også Robert Nozick udgav *Anarchy, State, and Utopia*, der øgede interessen for politisk liberalisme. Nozick er ikke ”østriger”, og kredsen af anarkokapitalister omkring Rothbard har været stærkt kritiske over for Nozicks minimalstatsliberalisme, men ikke desto mindre har Nozick spillet en vigtig rolle for at øge interessen for liberal politisk filosofi især blandt fagfilosoffer, se artiklen om Nozick i dette nummer af *LIBERTAS*, Eggers (2024).

Organisatorisk udvikling

South Royalton konferencen var den første af tre konferencer om den østrigske skole, som IHS sponsorerede. Den anden konference blev afholdt i Hartford, Connecticut i juni 1975, hvor Hayek deltog, og den sidste i Windsor Castle i september 1976 i umiddelbar forlængelse af Mont Pélerin Societys møde i Skotland i anledningen af 200-året for udgivelsen af *Nationernes velstand*.

Der var 50 deltagere til Vermontkonferencen, 64 i Hartford (mange gengangere fra Vermont) og 16 i Windsor – i alt 71 forskellige deltagere, Blundell (2014). De tre konferencer blev fulgt af en række kortere ”booster meetings” i Atlanta, Charlottesville, Hasbruck

Heights, London UK, Dallas og Milwaukee mellem november 1974 og marts 1976.

På konferencen i Hartford kom striden op til overfladen mellem dem, der mente, at der ikke var grund til at ændre på Mises' doktriner, og dem, der mente, at den østrigske tradition primært skal være en ramme for videreudviklingen af østrigske ideer, Vaughn (1994, 113). Året efter syntes det klart, at hvis den østrigske skole skulle blive accepteret, måtte den udvikle nye ideer. Efter konferencen i Windsor Castle udkom et bind med bidrag fra konferencen redigeret af arrangøren, Louis Spadaro, der understregede, at der var tale om nye ideer: *New Directions in Austrian Economics*, der udkom i 1978.³

Det var Charles Koch, der finansierede udgivelsen af de to conferencebind redigeret af Dolan og af Spadaro samt senere bøger af Kirzner og Lachmann, og det skete via IHS og deres forlagsforbindelse, Blundell (2014).

I 1976 etablerede Murray Rothbard og Burton Blumert *The Center for Libertarian Studies* (CLS), der var en libertariansk og anarkokapitalistisk organisation med fokus på spredning af libertarianske ideer, der udsprang af *The Libertarian Scholars Conference*.

I 1977 stiftede Rothbard, Ed Crane og Charles Koch tænketanken Cato Institute i et forsøg på at skabe større politisk opbakning bag libertarianske ideer og politikker, og i 1980 etableredes tænketanken *Mercatus Center* ved George Mason University, der skulle fremme universitetsbaseret forskning i frimarkedstænkning.

New York University, hvor Kirzner var professor, spillede en vigtig rolle i videreudviklingen af den nye østrigske skole. Det lykkedes for Kirzner med økonomisk hjælp fra diverse fonde at udbyde østrigsk økonomi som en særlig gren på det økonomiske institut. Fra sommeren 1975 besøgte Lachmann NYU hvert år, og i 1976 blev Rizzo tilknyttet NYU, og O'Driscoll blev ligeledes ansat. Der blev udbudt stipendier til PhD-studerende. Der blev også stiftet formelle programmer for undervisning i østrigsk økonomi ved George Mason University og ved

Auburn University, hvor Mises Institute holdt til, Vaughn (1994, 114)

Den genopstandne østrigske skole var imidlertid ideologisk splittet, og kredsen omkring Rothbard, Hoppe, de Soto, Murray m.fl. betragtede ikke Hayek og i øvrigt mange andre østrigske "fellow-travellers" som en del af den østrigske skole. Rothbards kompromisløshed førte til, at han blev udelukket fra CATO Institute i 1981, der ikke ønskede at begrænse sig til en Misesk-Rothbardsk tilgang til økonomisk og politisk liberalisme, og året efter etablerede Lew Rockwell og Murray Rothbard *The Ludwig von Mises Institute for Austrian Economics* eller bare *Mises Institute* ved Auburn University i Alabama. Det var formålet med Mises Institute, at det skulle være et slags skygge-universitet, der fremmer akademisk forskning i den østrigske økonomiske skole, og den skulle – i Mises' ånd – kombinere økonomisk teori med et ideologisk forsvar for kapitalisme, personlig frihed og angreb på enhver form for statisme til venstre og højre. Rothbard blev den første vicepræsident, og han så det som sin opgave at forsvare den Miseske ortodoksi. Rothbard og Rockwell opfandt betegnelsen "paleolibertarians" om deres aktivistiske form for libertarianisme, der skulle kombinere libertarianske og kulturelt konservative budskaber.

Der blev også etableret en række fagtidsskrifter med fokus på den østrigske skole. I 1977 begyndte *Center for Libertarian Studies* at udgive *Journal of Libertarian Studies*, der blev redigeret af Rothbard. Tidsskriftet blev senere overtaget af Mises Institute, der stadig udgiver det med David Gordon som redaktør.

Center for Libertarian Studies udgav også et nyhedsbrev, *The Austrian Economics Newsletter*, der kom til at spille en vigtig rolle i udbredelsen af kendskabet til østrigske ideer. Fra og med 1984 blev det udgivet af *Mises Institute*, Okon (2018), der også udgiver en række andre nyhedsbreve, *Mises Wire*, *The Misesian* og et *Daily*.

I 1987 etablerede Rothbard ligeledes det akademiske tidsskrift *The Review of Austrian Economics*, der blev udgivet frem til 1997. Frem til sin død i 1995 var Rothbard redaktør, og i de to efterfølgende år blev det redigeret af Walter Block, Hans-Hermann Hoppe og Jo-

³ Kan downloades fra Liberty Fund: <https://oll.libertyfund.org/titles/lachmann-new-directions-in-austrian-economics>

Figur 5. Murray Rothbard og Lew Rockwell

seph T. Salerno. *The Review of Austrian Economics* blev i 1998 erstattet af Mises Institutes nye akademiske tidsskrift, *The Quarterly Journal of Austrian Economics*. Den nuværende redaktør er Joseph T. Salerno.

I 1999 genopstod *The Review of Austrian Economics* - nu udgivet af George Mason University, og udgivelsen af tidsskriftet blev i 2007 overtaget af Springer. Tidsskriftet er i dag redigeret af Rosolino Candela, Peter J. Boettke og Christopher Coyne.

Afslutning

Genfødslen af den østrigske økonomiske skole i USA i 1974 – eller måske rettere fødslen af en ny østrigsk økonomisk skole – repræsenterer en vigtig episode i liberalismens nyere historie. Det lykkedes måske ikke for Kirzner og Lachmann og deres følgere at komme med en fuldt ud tilfredsstillende forklaring på markedsprocesser, ifølge Vaughn (1994, 160) mener ikke, men det vigtigste er måske også selve genoplivningen af en økonomisk skole, der i modsætning til mainstream akademisk økonomisk teori, blander økonomisk teori, politisk filosofi og idehistorie til et konsekvent forsvar for frimarkedstænkning og individuel frihed. Som Ebeling (2014) skrev: "the economists of the Austrian School have developed the most

persuasive understanding of why only economic freedom can give mankind both liberty and prosperity," Ebeling (2014).

Litteratur

Blundell, John (2014): "HIS and the Rebirth of Austrian Economics: Some Reflections on 1974-1976" *The Quarterly Journal of Austrian Economics* 17 (1), 92-107.

Boettke, Peter (1995): "The Story of a Movement" *The Freeman* 45 (5).

Boettke, Peter and Peter Leeson (2002): "The Austrian School of Economics: 1950-2000" i Biddle and Samuels (eds.): *Blackwell Companion to the History of Economic Thought*. Oxford.

Brøns-Petersen, Otto (2023): "Radikal statskritik" *LIBERTAS* nr. 83, 4-11.

Caldwell, Bruce (2017): "Hayek's Nobel" i *Advances in Austrian Economics Volume 21. Revisiting Hayek's Political Economy*.

Ebeling, Richard M. (1974): "Austrian Economics On The Rise" *The Libertarian Forum* Vol. VI, no. 10, October 1974. <https://mises.org/libertarian-forum-1969-1984/complete-libertarian-forum-1969-1984>.

Ebeling, Richard M. (2007): "Austrian Economics

- and the Political Economy of Freedom” *New Perspectives on Political Economy* 3 (1), 87-104.
- Dolan, Edwin G. (1976): *The Foundations of Modern Austrian Economics*. Kansas City.
- Ebeling, Richard M. (2007): “Austrian Economics and the Political Economy of Freedom” *New Perspectives on Political Economy* 3 (1), 87-104.
- Ebeling, Richard M. (2014): “The Rebirth of Austrian Economics.” *The Heartland Institute*. <https://heartland.org/opinion/the-rebirth-of-austrian-economics/>
- Ebeling, Richard M. (2023): “The Beginnings of a Reborn Austrian School of Economics” *FFF* <https://www.fff.org/explore-freedom/article/the-beginnings-of-a-reborn-austrian-school-of-economics/>
- Ebeling, Richard M., Mario J. Rizzo, David R. Henserson and Geoffrey Lea (2024): “The Rebirth of the Austrian School and the South Royallton Conference: Marking the Fifty-Year Anniversary (June 2924)” *Liberty Fund* <https://oll.libertyfund.org/publications/liberty-matters/2024-06-04-the-rebirth-of-the-austrian-school-and-the-south-royallton-conference-marking-the-fifty-year-anniversary-june-2024>
- Ebenstein, Alan (2001): *Friedrich Hayek. A Biography*. New York.
- Eggers, Hasna (2023): “Er det anarkokapitalistiske samfund en utopi?” *LIBERTAS* nr. 83, 12-17.
- Eggers, Hasna (2024): “Robert Nozicks tre principper for retfærdig tilegnelse af goder,” *LIBERTAS* nr. 86, 4-20.
- Kirzner, Israel M. (2015): “Hayek, the Nobel, and the revival of Austrian economics,” *Review of Austrian Economics* 28, 225-36.
- Okon, Hiroyuki (2018): “The Austrian Revival” i Leeson (ed.): *Hayek: A Collaborative Biography*.
- Pedersen, Torben Mark (2017a): “Carl Menger og den marginalistiske revolution i økonomisk teori” *LIBERTAS* nr. 65, 5-23.
- Pedersen, Torben Mark (2017b): “Carl Menger og den østrigske skole,” *LIBERTAS* nr. 65, 24-40.
- Pedersen, Torben Mark (2018): „Guldstandard, Frankrig og Den Store Depression“ *LIBERTAS* nr. 66, 11-34.
- Rothbard, Murray N. (1988): “The Story of the Mises Institute” *The Free Market* May, 1988. *Mises Daily* 2012. <https://mises.org/mises-daily/story-mises-institute>
- Salerno, Joseph T. (2002): “The Rebirth of Austrian Economics – In Light of Austrian Economics” *The Quarterly Journal of Austrian Economics* 5 (4), 111-28.
- Thornton, Mark (2020): “Libertarianism: A Fifty-Year Personal Retrospective” *Journal of Libertarian Studies* 24 (2), 445-60.
- Vaughn, Karen I. (1994): *Austrian Economics in America. The migration of a tradition*. Cambridge.
- Vaughn, Karen I. (2000): “The rebirth of Austrian economics: 1974-99” *Economic Affairs*.

Vil du skrive i LIBERTAS?

Har du lyst til at bidrage til LIBERTAS, så send en mail til: torbenmarkp@hotmail.com

LIBERTAS bringer såvel artikler inden for som uden for tema, debatindlæg samt anmeldelser af bøger, film m.m. Redaktionen påtager sig intet ansvar for materiale tilsendt uopfordret.

Skrivevejledning

- Alle indlæg skal være skrevet i Word
- Længde: Minimum 3 A4-sider, ikke nogen fast overgrænse.
- Resume af artiklen på maks 150 ord
- Kort forfatterbiografi på maks 40 ord
- Billeder, figurer og tabeller skal være i **sort-hvid** og vedlægges separat som JPG-filer.
- Noter som fodnoter
- Der kan anvendes afsnitsinddelinger i to (maksimalt tre) niveauer. Hovedoverskrifter med **fed skrift** og underoverskrifter med *kursiv*.
- Begræns så vidt mulig andre formateringer i teksten. Fremhævet tekst skrives med *kursiv*
- Der kan *ikke* være aktive links til URL-adresser i teksten eller i litteraturlisten.
- Der kan *ikke* være automatiske referencer med links fra tekst til litteraturliste, så undlad at benytte Zotero eller lignende til at håndtere litteraturhenvisninger
- Der anføres litteraturhenvisninger for alle citerede kilder. Litteraturhenvisninger i teksten anføres som: "En bimetal standard kan defineres som..., Friedman (1992, 127)."
- Litteraturliste bagerst i artiklen. Litteraturhenvisninger anføres alfabetisk efter efternavn og årstal, som i nedenstående eksempler, hvor artikeltitler er i anførselstegn og tidsskriftets navn og bogtitler er med kursiv. Anvend så vidt muligt årstal for det oprindelige værk, og tilføj eventuel årstal for anvendt udgave.

Litteratur

Friedman, Milton (1990): "Bimetallism revisited," *Journal of Economic Perspectives*, 4, 85-104.

Friedman, Milton (1992): *Money Mischief. Episodes in Monetary History*. New York.

Smith, Adam (1776): *Nationernes Velstand*. København, 2013.

Kommende numre af LIBERTAS

LIBERTAS nr. 88. August 2025: **Den skotske oplysning**

LIBERTAS nr. 89. December 2025: **Populisme. Undertema: Den nye verdensorden**

LIBERTAS nr. 90. April 2026: **250-året for *Nationernes velstand***

LIBERTAS nr. 91. August 2026: **Liberalismer og konservatismer**

LIBERTAS nr. 92. December 2026: **250-året for den amerikanske uafhængighed**

DEN SYNLIGE HÅND

Mod en ny frihed

